

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥ-
ΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η περίπτωση της Λιβύης ως «αποτυχημένο κράτος»:
αναλύοντας τις αιτίες της κρατικής κατάρρευσης της Λιβύης

Σύνταξη: Ευστράτιος Μαριγλής

Επιμέλεια: Αναπληρωτής Καθηγητής Γεώργιος Χρηστίδης

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ευστράτιος Μαριγλής

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον αναπληρωτή καθηγητή κ. Γεώργιο Χρηστίδη, που χωρίς την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση του οποίου θα ήταν αδύνατον να περατώσω τη διπλωματική μου εργασία.

Νιώθω επίσης την ανάγκη να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την οικογένειά μου, τη σύζυγό μου Ειρήνη και τα παιδιά μου Ραφαήλ, Μαρκέλλα και Ναταλία, οι οποίοι με στηρίζουν σε κάθε μου κίνηση και μου δίνουν δύναμη να προχωρήσω μπροστά.

Δεν πρέπει να παραλείψω να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν με οποιοδήποτε τρόπο, ηθικά και ψυχικά, ώστε να ολοκληρώσω αυτόν τον κύκλο σπουδών.

Τέλος, ξεφεύγοντας λίγο από τα καθιερωμένα όρια απόδοσης των ευχαριστιών θα ήθελα να αφιερώσω σε όλους τους προαναφερόμενους τα παρακάτω λόγια του Αφροαμερικανού ηγέτη, Μάρτιν Λούθερ Κινγκ:

«Ακόμα κι αν ήξερα ότι αύριο ο κόσμος θα εξαφανιζόταν, εγώ πάλι θα φύτευα σήμερα τη μηλιά μου».

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΣΥΝΟΨΗ

Τα τελευταία χρόνια, η έννοια του αποτυχημένου κράτους έχει γίνει ένα σημαντικό θέμα της διεθνούς ατζέντας. Η κύρια φιλολογία τείνει να επικεντρώνεται σε μία ενδογενή εξήγηση του φαινομένου, υπογραμμίζοντας τις εσωτερικές αιτίες της αποτυχίας. Τα κράτη, δηλαδή, αποτυγχάνουν επειδή δε διαθέτουν τις απαιτούμενες ικανότητες να ασκούν κυριαρχία και επειδή δε φαίνεται να είναι σε θέση να υιοθετήσουν τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις, είτε οικονομικές είτε θεσμικές.

Με μια προσεκτικότερη όμως, προσέγγιση του φαινομένου, διαπιστώνεται ότι η κρατική αποτυχία είναι αποτέλεσμα ενός πολύπλοκου μίγματος τόσο εσωτερικών, όσο και εξωγενών παραγόντων. Η μεγάλη πλειοψηφία των μελετών που ασχολούνται με τα αποτυχημένα κράτη τείνει να υιοθετήσει δύο λόγους, γι' αυτή την κατάσταση. Πρώτον τα κράτη αποτυγχάνουν επειδή δε διαθέτουν τις απαραίτητες θεσμικές, οικονομικές και πολιτικές ικανότητες, προκειμένου να επιβιώσουν ως κυρίαρχα κράτη και αυτή η έλλειψη ικανοτήτων είναι αποτέλεσμα της κακής εσωτερικής διακυβέρνησης. Η δεύτερη διάσταση του φαινομένου, είναι αποτέλεσμα της επίδρασης των εξωγενών παραγόντων.

Κράτη όπως η Λιβύη, έχουν συμπεριληφθεί τα τελευταία χρόνια στην ομάδα των αποτυχημένων κρατών ή αυτών με κακές επιδόσεις. Στην παρούσα μελέτη θα γίνει εκτενής ανάλυση της κατάστασης που επικρατεί στο κράτος της Λιβύης και θα αναζητηθούν οι λόγοι που το έχουν οδηγήσει σε αυτήν την κατάσταση αποτυχίας.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΟΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο	3
Η ΣΗΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.....	3
Η έννοια του κράτους.....	3
Ταξινόμηση των κρατών.....	6
Η έννοια του αποτυχημένου κράτους.....	9
Μέτρηση της αποτυχίας των κρατών.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο	35
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΛΙΒΥΗΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΛΙΒΥΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΟΥ.....	35
Γενικά Στοιχεία.....	35
Ιστορική Αναδρομή.....	39
Η περίοδος διακυβέρνησης της Λιβύης από τον Μουαμάρ Καντάφι (1969-2011)	43
Οι λόγοι της «ανθεκτικότητας» του καθεστώτος Καντάφι.....	56
Η Αραβική Ανοιξη και η επέκτασή της στη Λιβύη.....	58
Χρονολόγιο γεγονότων της λιβυκής εξέγερσης.....	60
Η μετα-Καντάφι εποχή.....	63
Κύριοι δρώντες στο λιβυκό εμφύλιο πόλεμο.....	67
Οι σημαντικότερες ένοπλες δυνάμεις στη Λιβύη.....	69
Τελευταίες Εξελίξεις.....	76

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο	78
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	78
Λόγοι που οδηγούν ένα κράτος στην αποτυχία	78
Τα προφητικά λόγια του Καντάφι	80
Σύμμαχοι προσωρινοί	81
Οι «σημαίες της Λιβύης»	83
Η «κατάρα των πλουτοπαραγωγικών πηγών»	85
Τρόποι δράσεις και λύσεις για τη Λιβύη	88
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	92
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	94

ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Ο χάρτης του ICG για το μήνα Σεπτέμβριο 2018.....	15
Εικόνα 2: States of Fragility 2018.....	16
Εικόνα 3: Το ΑΕΠ της Λιβύης από το 2000 έως σήμερα.....	19
Εικόνα 4: Το State Fragility Index και Matrix του 2017	20
Εικόνα 5: Το State Fragility Index για το κράτος της Λιβύης από το 2007-2017.....	21
Εικόνα 6: Ο χρωματικός πίνακας του Center for Systemic Peace που εκδόθηκε το έτος 2017	21
Εικόνα 7: Ο χρωματικός πίνακας του FFP	30
Εικόνα 8: Ο πίνακας κατάταξης του FFP με τα πιο εύρωστα κράτη για το 2018...	31
Εικόνα 9: Ο πίνακας κατάταξης του FFP με τα πιο αποτυχημένα κράτη για το 2018	32
Εικόνα 10: Η βαθμολογία που λαμβάνει η Λιβύη με βάση του δείκτες του FFP από το 2006 έως σήμερα.....	33
Εικόνα 11: Χάρτης της Β. Αφρικής	36
Εικόνα 12: Χάρτης με τις σημαντικότερες πόλεις της Λιβύης	37
Εικόνα 13: Ο Συνταγματάρχης Μουαμάρ Καντάφι	44
Εικόνα 14: Η παραγωγή πετρελαίου της Λιβύης από τον Ιανουάριο 2010 έως τον Οκτώβριο 2015	75
Εικόνα 15: Η κατάσταση στη Λιβύη στα τέλη Οκτωβρίου 2018.....	77
Εικόνα 16: Η σημαία της Κυρηναϊκής από το 1947 έως 6 Δεκεμβρίου 1950.....	84
Εικόνα 17: Η σημαία του Βασιλείου της Λιβύης από 24 Δεκεμβρίου 1951 έως 7 Νοεμβρίου 1969 και από Αύγουστο 2011 έως σήμερα	84

Εικόνα 18: Η σημαία της Τζαμαχίριας από 19 Νοεμβρίου 1977 έως 23 Αυγούστου 2011.....	84
Εικόνα 19: Ένοπλες συρράξεις από το 1946 έως το 2017.....	87
Εικόνα 20: Ένοπλες συρράξεις σε μουσουλμανικές χώρες από το 1946 έως το 2016.....	87

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σημερινή εποχή υπάρχουν πολλά αποτυχημένα κράτη σε όλη την υφήλιο. Σε διάφορες περιοχές της Ασίας και της Νότιας Αμερικής, στην Ανατολική Μεσόγειο και στη Βόρειο Αφρική, είναι μερικά από τα μέρη που μπορεί κάποιος να συναντήσει τέτοιες περιπτώσεις. Μια αυξημένη όμως συγκέντρωση από αυτά παρατηρείται στις περιοχές της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής. Ένα από τα πλέον γνωστά, λόγω των δραματικών γεγονότων που συντελούνται από το 2011 και συνεχίζονται ακόμα και σήμερα, είναι η Λιβύη.

Άλλωστε, στη σημερινή εποχή, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, κάθε μεταβολή σε μια περιοχή του πλανήτη, έχει άμεση παρενέργεια σε όλο το διεθνές σύστημα, αλλού λιγότερο και αλλού περισσότερο. Έτσι, ένα αποτυχημένο κράτος, σε οποιοδήποτε σημείο της Γης, μπορεί να αποτελέσει εν δυνάμει απειλή για όλα τα υπόλοιπα κράτη. Αρχής γενομένης από την επίθεση της 11 Σεπτεμβρίου 2001, όπου όλος ο κόσμος θορυβήθηκε και κατάλαβε ότι η ασφάλεια έχει αλλάξει.

Τρομοκρατία, οργανωμένο έγκλημα, πειρατεία, υβριδικές απειλές και έλεγχος των εξωτερικών συνόρων, είναι μερικές από τις απειλές που απασχολούν τα κράτη και τη διεθνή κοινότητα, των οποίων γενεσιουργά αίτια μπορούν να θεωρηθούν τα αποτυχημένα κράτη. Επομένως γίνεται επιτακτικό περισσότερο από κάθε άλλη χρονική περίοδο να μελετηθούν τα αποτυχημένα κράτη και να εξευρεθούν τόσο προληπτικά μέτρα για τον περιορισμό αυτού του φαινομένου, όσο και άμεσες λύσεις για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος.

Στο πλαίσιο αυτό τίθεται το ερώτημα ποιες είναι οι αιτίες της κρατικής κατάρρευσης της Λιβύης; Έτσι η παρούσα μελέτη πραγματεύεται με την έννοια του αποτυχημένου κράτους και ιδιαίτερα θα γίνει περιπτωσιολογική μελέτη του κράτους της Λιβύης.

Απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα προσπαθήσει να δοθεί μέσα από αυτή τη μελέτη, καθώς και να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στη Λιβύη. Προκειμένου να επιτευχθεί μια ορθολογική προσέγγιση του ερωτήματος της παρούσας εργασίας και να καταγραφούν αντικειμενικά συμπεράσματα, η μελέτη διαρθρώνεται σε τρία κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια προσπάθεια προσδιορισμού της έννοιας του αποτυχημένου κράτους, όπως αυτή αποτυπώνεται στη βιβλιογραφία, αλλά και με βάση τις απόψεις διάφορων μελετητών. Πριν όμως υπεισέλθουμε στη μελέτη των αποτυχημένων κρατών, κρίνεται χρήσιμο πρώτα να προσδιοριστεί περιληπτικά η έννοια του κράτους. Τι είναι κράτος; Ποια είναι τα στοιχεία από τα οποία συντίθεται; Τι κάνει ένα κράτος να χαρακτηρίζεται ως αποτυχημένο;

Αφού λοιπόν, στο πρώτο κεφάλαιο, προσδιοριστεί σε θεωρητικό επίπεδο, βάσει των απόψεων διάφορων μελετητών των διεθνών σχέσεων, η έννοια του αποτυχημένου κράτους, θα γίνει μια επισταμένη μελέτη του κράτους της Λιβύης. Αρχικά θα γίνει μια παράθεση χρήσιμων στοιχείων για το κράτος αυτό, όπως η γεωγραφία του και μια απαραίτητη ιστορική αναδρομή. Ιδιαίτερη έμφαση, φυσικά, θα δοθεί στην εποχή από το 2011 και έπειτα, όπου είναι η χρονική περίοδος στην οποία έχουμε μια αναστροφή της κατάστασης και από μια σχετικά εύρωστη περίοδο, η Λιβύη μεταπίπτει σε μια λανθάνουσα κατάσταση και μετατρέπεται σε τροχοπέδη για την ανάπτυξη τόσο της νοτιοανατολικής Μεσογείου, όσο και για την ασφάλεια σε διεθνές επίπεδο.

Στο τελευταίο κεφάλαιο καταγράφονται οι διαπιστώσεις-συμπεράσματα που προκύπτουν μέσα από τη μελέτη. Πως τα αποτυχημένα κράτη επηρεάζουν τα υπόλοιπα, τόσο τα γειτονικά τους, όσο και σε διεθνές επίπεδο; Πως ένα αποτυχημένο κράτος μπορεί να επανέλθει σε μια πρότερη υγιή κατάσταση και πως τα υπόλοιπα κράτη, οι μεγάλες δυνάμεις, οι διεθνείς οργανισμοί και γενικά το διεθνές σύστημα μπορούν να σταθούν αρωγοί στην προσπάθειά του αυτή; Πως η Λιβύη από την αποτυχημένη κατάσταση που βρίσκεται σήμερα μπορεί να ορθοποδήσει και τι δράσεις πρέπει να λάβουν χώρα, ώστε να ομαλοποιηθεί η κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΣΗΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟΤΥΧΗΜΕΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

«Η κρατική αποτυχία είναι σε μεγάλο βαθμό κατασκευασμένη από τον άνθρωπο, όχι από ατύχημα».

Robert I. Rotberg

Η έννοια του κράτους

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση του όρου «αποτυχημένο κράτος», κρίνεται χρήσιμο να παρατεθεί η έννοια του κράτους, προκειμένου να προκύψει συμπερασματικά τι κάνει ένα κράτος ή σε ποιους τομείς ένα κράτος αποτυγχάνει, ώστε να θεωρείτε αποτυχημένο.

Καθώς το κράτος αποτελεί έναν από τους πιο κεντρικούς όρους στις διεθνείς μελέτες, είναι φυσικό οι ορισμοί γι' αυτό να αφθονούν στη βιβλιογραφία. Λέγοντας κράτος εννοούμε τον ευρύτερο χώρο μέσα στον οποίο λειτουργεί και αναπτύσσεται το πολιτικό σύστημα, καθώς δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη λειτουργία του τελευταίου. Κατά το διεθνές δίκαιο, κάθε κράτος αποτελείται από έναν πληθυσμό (λαό), ο οποίος διαμένει σε συγκεκριμένο χώρο (επικράτεια), επί των οποίων (λαού και επικράτειας) ασκείται μια κυρίαρχη εξουσία. Η κυριαρχία, είναι ιδιότητα που χαρακτηρίζει μοναδικά τα κράτη και είναι απόλυτη και αποκλειστική. Δεν υπάρχει στο εσωτερικό του κράτους υπέρτερη αυτού εξουσία, ενώ ταυτόχρονα το κράτος αποκλείει την οποιαδήποτε επιρροή ή παρέμβαση από οποιοδήποτε εξωτερικό παράγοντα, στο εσωτερικό του (Κουσκουβέλης 2004).

Το κράτος είναι μια οργανωμένη πολιτική οντότητα που κατέχει καθορισμένη γεωγραφική περιοχή και αντιπροσωπεύει έναν πληθυσμό. Έχει κυβέρνηση, νόμους, αναγνωρισμένη κυριαρχία και ένα σύνολο οργανισμών, οι οποίοι έχουν τη δικαιοδοσία να θεσπίζουν και να εφαρμόζουν τους κανόνες εκείνους, οι οποίοι κυβερνούν τον πληθυσμό μιας κοινωνίας, μέσα σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια (Σπυράτου 2018).

Παρότι το κράτος δεν είναι ορατό, γίνεται αντιληπτό τόσο από τους κυβερνώντες, που θέτουν σε εφαρμογή και υλοποιούν την εξουσιαστική του δύναμη, όσο και από τους κυβερνώμενους, που την υφίστανται. Το κράτος θεσπίζει τους νόμους, εξασφαλίζει καταναγκαστικά την εφαρμογή και την τήρησή τους και απονέμει δικαιοσύνη. Περαιτέρω, προστατεύει και εγγυάται τις ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών, φροντίζει για την υγεία και την παιδεία τους, συντονίζει και προγραμματίζει την οικονομική δραστηριότητα της χώρας και εξασφαλίζει την κοινωνική ειρήνη και την προαγωγή του γενικού συμφέροντος της χώρας (Σπυράτου 2018).

Η δημιουργία και η οργάνωση του κράτους δεν έχει ως αποτέλεσμα την κατάργηση και την εξαφάνιση της βίας, αλλά τη δημιουργία ενός μηχανισμού υλικού και συμβολικού καταναγκασμού, μέσω της θεσμοποίησης και της οργάνωσης των μέσων καταναγκασμού και τη μεταφορά τους από τα χέρια ανεύθυνων ιδιωτών και αδέσποτων ομάδων, σε μία κεντρικά οργανωμένη και ισχυρή εστία εξουσίας. Οποιοδήποτε μέτρο κρατικού καταναγκασμού μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο εφόσον ασκείται στο όνομα του κράτους και αποβλέπει στην ειρηνική επίλυση των συγκρούσεων και των διαφορών (Μανιτάκης 2007).

Το κράτος αντιμετωπίζεται σαν ένα πραγματικό υποκείμενο, με δική του βούληση, με δύναμη επιβολής και απεριόριστη δυνατότητα χρήσης και διαχείρισης μέσων, για την πραγματοποίηση των σκοπών του και δεν περιορίζεται στην εξασφάλιση της ειρηνικής συμβίωσης και της ασφάλειας των πολιτών, αλλά ενδιαφέρεται και για την ευημερία τους (Σπυράτου 2018).

Προϊόν μακράς ιστορικής κυοφορίας, το κράτος διαμορφώθηκε ως συνισταμένη πολλών παραγόντων μέχρι να λάβει τα χαρακτηριστικά που έχει σήμερα και να καταστεί μια οντότητα που είναι παρούσα παντού. Πρόκειται για ένα μόρφωμα που πλαισιώνει διαρκώς το μεγαλύτερο μέρος των ανθρώπινων δραστηριοτήτων σε όλο τον πλανήτη, καθώς ολόκληρη η Γη, με εξαίρεση κάποιες εκτάσεις της, είναι κατατμημένη σε περιοχές που ονομάζονται κράτη, καθένα από τα οποία φέρει ένα ιδιαίτερο όνομα (Χρύσανθος 2018).

Έτσι, το κράτος ως μορφή κοινωνικής οργάνωσης, όπως το γνωρίζουμε σήμερα, δεν είχε πάντα αυτή τη μορφή. Ο προϊστορικός άνθρωπος εντάσσεται σε

διάφορες μικρές ομαδοποιήσεις, με πρωταρχικό σκοπό αφενός την ασφάλειά του από τους κινδύνους της φύσης και αφετέρου την ευκολότερη εξασφάλιση της τροφής. Για χιλιάδες χρόνια, οι ανθρώπινες φυλές ήταν οργανωμένες σε μικρές ή σε μεγαλύτερες ομαδοποιήσεις, χωρίς όμως κρατική οντότητα. Το κράτος δημιουργείται από τη στιγμή που ο άνθρωπος συγκροτεί τις πρώτες αγροτικές κοινωνίες, παράγει πλεόνασμα των αγαθών και δημιουργεί το εμπόριο για να πουλά αυτά τα αγαθά. Επομένως, παρατηρούμε ότι η δημιουργία του κράτους έχει ως βάση του τον οικονομικό παράγοντα.

Σήμερα με τον όρο «κράτος» εννοούμε μια οργανωμένη κοινωνία ανθρώπων, εγκατεστημένων σε συγκεκριμένη χώρα, η οποία ασκεί στα μέλη της αυτοδύναμη εξουσία και έχει τη μορφή του νομικού προσώπου. Μέχρι τη διατύπωση όμως του παραπάνω ορισμού φαίνεται πως η έννοια του κράτους ακολούθησε μια εξελικτική πορεία από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, καθώς οι άνθρωποι των διάφορων κοινωνιών κάθε εποχής προσέδιδαν σ' αυτή διαφορετικό περιεχόμενο (Δημητρόπουλος 2004).

Τα χαρακτηριστικά του, διαμορφώνονται ανάλογα με το τι κοινωνικό σύστημα επικρατεί σε κάθε ιστορική περίοδο. Στην μακραίωνη ύπαρξή του ως κοινωνικός θεσμός, γνώρισε και συνεχίζει να γνωρίζει πολλές μεταβολές. Έτσι, κατά την περίοδο της αρχαιότητας, το κράτος ήταν οργανωμένο στο πλαίσιο της πόλης/κράτους ή της αυτοκρατορίας. Αργότερα, όταν η ανθρώπινη κοινωνία πέρασε στο φεουδαρχικό σύστημα, έχουμε το κράτος οργανωμένο στο πλαίσιο μικρών φεουδαρχικών βασιλείων (Wikipedia 2018).

Στη νεότερη εποχή, μετά το 16^ο αιώνα, οι πιο ισχυρές, σημαντικές και ολοκληρωμένες οντότητες σε επίπεδο κοινωνικής, πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής οργάνωσης είναι τα κράτη. Μόνο τα κράτη θεωρούνται ολοκληρωμένα υποκείμενα δικαίου και πάνω σ' αυτά και στις αρχές της κυρίαρχης ισότητας, του απαραβίαστου των συνόρων και της μη παρέμβασης στα εσωτερικά τους, οικοδομείται ο καταστατικός χάρτης του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (Κουσκουβέλης 2004).

Έτσι, παρότι το κράτος μέσα από το διάβα της ιστορίας μεταλλάσσεται και παίρνει διάφορες μορφές, στη βάση του τα δομικά του στοιχεία παραμένουν

αναλλοίωτα. Το κράτος ως έννοια συνίσταται από τρία στοιχεία και αυτά είναι ο πληθυσμός, η έκταση και η αυτοδύναμη κυβέρνηση. Επομένως, τα κράτη είναι δημιούργημα του ανθρώπου, ο οποίος απαρχής της ύπαρξής του προσπαθούσε να οργανωθεί και να ενταχθεί σε διάφορους θεσμούς, όπως αυτοί ορίζονται κάθε φορά, ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες.

Εύκολα, λοιπόν από την παραπάνω ανάλυση της έννοιας του κράτους, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αποτυχημένο είναι ένα κράτος που υστερεί σ' αυτά τα τρία θεμελιώδη συστατικά του. Λέγοντας υστερεί, εννοούμε ότι δε διαθέτει αυτοδύναμη κυβέρνηση, δεν μπορεί να ελέγξει πλήρως την επικράτειά του, την έκτασή του, αλλά ούτε και τον πληθυσμό του, ο οποίος δεν απολαμβάνει όλα τα αγαθά που μπορεί να προσφέρει ένα υγιές κράτος στους πολίτες του, με πρώτο και κύριο την ασφάλεια.

Ταξινόμηση των κρατών

Τα τελευταία εκατό χρόνια ο αριθμός των κρατών έχει αυξηθεί σημαντικά. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1914 υπήρχαν 55 κράτη, το 1919 ο αριθμός τους είχε αυξηθεί στα 59, ενώ το 1950 ήταν 69. Το 1960, μετά και από την έναρξη της λεγόμενης διαδικασίας αποαποικιοποίησης στην Αφρική και στην Ασία, έγιναν 90 και το 1991 μετά την κατάρρευση της Ε.Σ.Σ.Δ. 191. Το 2002, μετά την ανεξαρτησία του Ανατολικού Τιμόρ έφτασαν τα 192, ενώ σήμερα τα Ηνωμένα Έθνη έχουν 193 κράτη - μέλη, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη και μια σειρά από κράτη που έχουν κηρύξει την ανεξαρτησία τους.

Η μεγάλη αυτή αύξηση του αριθμού των κρατών, σημαίνει ότι υπάρχουν και σημαντικές διαφορές ανάμεσα στους λεγόμενους συντελεστές ισχύος ενός κράτους, όπως ο πληθυσμός, το ΑΕΠ κ.λπ. Το επίπεδο ισχύος ενός κράτους μετριέται, όμως, και σε σχέση με την ικανότητά του να παρέχει μια σειρά από αγαθά - υπηρεσίες στους πολίτες του, όπως είναι η εκπαίδευση, η υγεία, οι καλές υποδομές και το κράτος δικαίου, η τήρηση δηλαδή των νόμων και η εσωτερική ασφάλεια, με ιδιαίτερη έμφαση να δίνεται στο ζήτημα της ασφάλειας. Η παροχή ασφάλειας και στις δύο διαστάσεις της, τόσο την εξωτερική, δηλαδή την προστασία της εδαφικής ακεραιότητας, της κυριαρχίας και τον έλεγχο των συνόρων, όσο και την εσωτερική, δηλαδή τον έλεγχο του συνόλου της εδαφικής επικράτειας, την αντιμετώπιση της

εγκληματικότητα και την εμπιστοσύνη του πολίτη στην έννομη ρύθμιση των διαφορών που προκύπτουν, αποτελεί ένα αγαθό θεμελιώδους σημασίας για την εύρυθμη λειτουργία οποιασδήποτε κοινωνίας.

Το διεθνές σύστημα αλλάζει διαρκώς και ιδιαίτερα μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Η κατάρρευση του τείχους του Βερολίνου, η συνάντηση Γκορμπατσόφ – Μπους στη Μάλτα, συμβολίζουν το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Μοιάζει με μια νέα περίοδο, η οποία αρχικά έγινε δεκτή με πολύ μεγάλη αισιοδοξία, όπως άλλωστε είχε εξαγγείλει και ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ Τζορτζ Μπους «The new world order», μετά την εκστρατεία στο Κουβέιτ και στο Ιράκ. Ωστόσο, δυστυχώς, ένα χαρακτηριστικό του νέου διεθνούς συστήματος είναι το ξέσπασμα πολέμων και βίαιων εσωτερικών συγκρούσεων, εμφυλίων συρράξεων, καθώς και η κατάρρευση κρατών. Παραδείγματα υπάρχουν αρκετά, με χαρακτηριστικό ένα το οποίο συντελέστηκε στη γειτονιά της Ελλάδας, η διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας.

Η έννοια του αποτυχημένου κράτους ήρθε στο προσκήνιο μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Η 11^η Σεπτεμβρίου ήταν ορόσημο τόσο από άποψη αλλαγής της επιστημονικής προσέγγισης στην έννοια του αποτυχημένου κράτους, όσο και από πολιτικής κατεύθυνσης. Συγκεκριμένα, ενώ μέχρι τότε η συζήτηση περί αποτυχημένων κρατών ήταν περιορισμένη σε ορισμένες αφρικανικές χώρες, η έννοια αυτή μετά την 11^η Σεπτεμβρίου διευρύνεται και έρχεται στη διεθνή πολιτική σκηνή. Μετά την ημερομηνία αυτή, τα αποτυχημένα κράτη θεωρούνται παράγοντας, που όχι μόνο απειλεί τα συμφέροντα της Δύσης, αλλά και την ασφάλεια των δυτικών (GÖKCE 2017).

Οι εξελίξεις αυτές, έχουν ως επακόλουθο να εισάγουν στις αναλύσεις των διεθνών σχέσεων τη συζήτηση γύρω από τα αποτυχημένα κράτη. Προτού, όμως, προχωρήσουμε στην ανάλυση της έννοιας του αποτυχημένου κράτους είναι αναγκαίο να παρουσιάσουμε όλο το φάσμα των μορφών που μπορεί να λάβει ένα κράτος. Έτσι, κατά φθίνουσα σειρά κατάταξης έχουμε, τα εύρωστα, τα αδύνατα, τα αποτυχημένα και τα κράτη υπό κατάρρευση.

Εύρωστα είναι τα δυνατά κράτη (strong states), που ορίζονται όσα ελέγχουν το έδαφός τους και είναι σε θέση να παρέχουν αποτελεσματικά μια σειρά από αγαθά και υπηρεσίες στους πολίτες τους. Τα εύρωστα κράτη έχουν υψηλή απόδοση με βάση μια σειρά από δείκτες, όπως το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τον λεγόμενο δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, που μετρά την εκπαίδευση, το επίπεδο δημόσιας υγείας και άλλα τέτοια κοινωνικά αγαθά. Τα εύρωστα κράτη παρέχουν υψηλά επίπεδα ασφάλειας, βασικές ελευθερίες και δικαιώματα και φροντίζουν επαρκώς τις υποδομές τους (Global Guerrillas 2018). Με άλλα λόγια, υπάρχει κράτος δικαίου, που εξασφαλίζει ένα περιβάλλον το οποίο συμβάλλει στην ανθρώπινη ανάπτυξη. Ορισμένα από τα πιο εύρωστα κράτη την παρούσα χρονική περίοδο είναι τα σκανδιναβικά κράτη, δηλαδή η Δανία, η Νορβηγία και η Σουηδία.

Τα λεγόμενα αδύνατα κράτη (weak states), δεν είναι σε θέση να παρέχουν υψηλής ποιότητας αγαθά και υπηρεσίες στους πολίτες τους. Μια σειρά από δείκτες, όπως το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι χαμηλοί, αδυνατούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την εγκληματικότητα, τη διαφθορά και να στηρίξουν τις υποδομές τους. Δεν υπάρχει κράτος δικαίου και πολύ συχνά στο πολιτικό σύστημά τους κυριαρχούν αυταρχικοί και λαϊκιστές ηγέτες ή αντιμετωπίζουν εθνοτικές, θρησκευτικές εντάσεις, που δεν έχουν ακόμη μετατραπεί σε ένοπλες συρράξεις. Σ' αυτή την κατηγορία συγκαταλέγονται πολλά κράτη του τρίτου κόσμου, του λεγόμενου αναπτυσσόμενου κόσμου στην Αφρική και την Ασία. Υπάρχει ένα ευρύ φάσμα αδύναμων κρατών, από τα νησιά Φίτζι, με τα πολυάριθμα πραξικοπήματά τους, αλλά με έναν πληθυσμό με καλό μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο, μέχρι το Λάος, τη Νέα Γουινέα, το Μπαγκλαντές, αλλά και πολλά κράτη της κεντρικής Ασίας και των Βαλκανίων (R. Rotberg, Africa and Asia: The key Issues 2018).

Τα αποτυχημένα κράτη (failing states), βιώνουν παρατεταμένες εσωτερικές συρράξεις, όπου η εσωτερική εξουσία αμφισβητείται με βίαιο τρόπο. Τα κράτη αυτά δεν ελέγχουν τα σύνορα τους ή τμήματα της επικράτειάς τους, είναι αντιμέτωπα με εμφύλιες συρράξεις, που έχουν θρησκευτικό ή πολιτικό χαρακτήρα. Τα αποτυχημένα κράτη δεν είναι, φυσικά, σε θέση να προσφέρουν βασικά αγαθά και υπηρεσίες, πολλοί από τους θεσμούς έχουν καταρρεύσει, όπως ο εθνικός στρατός ή έχουν μετατραπεί σε όργανα μιας διεφθαρμένης και καταπιεστικής εξουσίας. Ευνοούν το διεθνικό έγκλημα, κατά κύριο λόγο το εμπόριο ναρκωτικών και το εμπόριο λευκής σαρκός. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτυχημένων κρατών, τα

οποία δεν ελέγχουν τα σύνορά τους και ο εμφύλιος πόλεμος μαίνεται ακόμα και στις μέρες μας, είναι η Συρία και η Λιβύη.

Τέλος, υπάρχουν τα κράτη υπό κατάρρευση, που έχουν πλήρες κενό εξουσίας. Αυτή η περίπτωση είναι εξαιρετικά σπάνια, όμως δε σημαίνει ότι δεν υφίσταται. Ιστορικά παραδείγματα κρατών υπό κατάρρευση αποτελούν το Τατζικιστάν και η Σιέρα Λεόνε.

Η έννοια του αποτυχημένου κράτους

Τι είναι όμως αποτυχημένο κράτος; Είναι καινούργια έννοια ή προϋπήρχε; Η έννοια του αποτυχημένου κράτους ποικίλει και δεν υπάρχει σαφής ορισμός γι' αυτό στη βιβλιογραφία. Όσες μελέτες έχουν γίνει για τα αποτυχημένα κράτη, τόσοι είναι και οι ορισμοί που υπάρχουν. Αυτό είναι ένα πρόβλημα στο πεδίο της θεωρίας των διεθνών σχέσεων, καθότι δεν υπάρχει μια κοινή συζήτηση μεταξύ των μελετητών. Από μια άλλη οπτική γωνιά, τα αποτυχημένα κράτη είναι πολλά και πολύ διαφορετικά μεταξύ τους. Επίσης, ένα κράτος δε σημαίνει ότι επειδή ήταν μια φορά αποτυχημένο, θα είναι για πάντα ή ότι δεν μπορεί να ξαναγίνει ισχυρό.

Η έννοια του αποτυχημένου κράτους, εκφράστηκε αρχικά το 1992, από τους Gerald B. Helman και Steven R. Ratner, οι οποίοι ήταν γραφειοκράτες συνταξιούχοι του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ. Οι Helman και Ratner δήλωσαν ότι είναι ένα νέο ανησυχητικό φαινόμενο, το οποίο ανακύπτει μετά το τέλος της εποχής του Ψυχρού Πολέμου και όρισαν ως τέτοιο ένα κράτος το οποίο είναι ανεπαρκές σε τέτοιο βαθμό που δεν μπορεί να είναι μέλος της διεθνούς κοινωνίας (Helman 1992).

Γενικά, θα μπορούσε να λεχθεί ότι η κατάσταση αποτυχίας, είναι μια περίπτωση στην οποία ένα κράτος χάνει τη διοικητική του ικανότητα και δεν μπορεί να εκπληρώσει τις θεμελιώδεις του λειτουργίες (R. Rotberg, *When States Fail: Causes and Consequences* 2004). Ο Rotberg προσδιόρισε ότι τα κράτη αποτυγχάνουν όταν καταστρέφονται λόγω εσωτερικών συγκρούσεων και όταν δεν μπορούν να παρέχουν τις δημόσιες υπηρεσίες τους, ιδίως όσον αφορά την ασφάλεια της ζωής και της περιουσίας του πληθυσμού τους.

Ένας άλλος καθηγητής του διεθνούς δικαίου, ο Ελβετός Daniel Thürer, υποστηρίζει ότι ο όρος αποτυχημένο κράτος δεν δηλώνει μια συγκεκριμένη

κατάσταση, αλλά είναι μια ευρεία έννοια και ένα φαινόμενο που μπορεί να ερμηνευτεί με διάφορους τρόπους. Τρία στοιχεία, μπορεί να λεχθεί, ότι χαρακτηρίζουν το φαινόμενο του «αποτυχημένου κράτους» από πολιτική και νομική άποψη (Berhutesfa 2013).

Καταρχάς, υπάρχει η γεωγραφική και η εδαφική πτυχή, δηλαδή το γεγονός ότι τα αποτυχημένα κράτη συνδέονται ουσιαστικά με εσωτερικά και ενδογενή προβλήματα, παρόλο που αυτά μπορεί να έχουν παρεμπιπτόντως διασυνοριακές επιπτώσεις.

Κατά δεύτερον, υπάρχει η πολιτική πτυχή, δηλαδή η εσωτερική κατάρρευση του νόμου και της τάξης. Έμφαση δίνεται στη συνολική ή σχεδόν συνολική κατανομή των δομών που εγγυώνται το νόμο και την τάξη και όχι στον κατακερματισμό της κρατικής εξουσίας που παρατηρείται σε εμφύλιους πολέμους, όπου σαφώς προσδιορισμένοι στρατιωτικοί ή παραστρατιωτικοί δρώντες αγωνίζονται είτε για να ενισχύσουν τη δική τους θέση εντός του κράτους ή για να ξεφύγουν από αυτό.

Κατά τρίτον, υπάρχει η λειτουργική πτυχή, δηλαδή η απουσία οργάνων ικανών, αφενός, να αντιπροσωπεύουν το κράτος σε διεθνές επίπεδο και αφετέρου, να επηρεάζονται από εξωτερικούς παράγοντες. Είτε δεν υπάρχει θεσμικό όργανο το οποίο να έχει την εξουσία να διαπραγματεύεται, να εκπροσωπεί και να επιβάλλει, είτε, αν το κάνει, είναι εντελώς αναξιόπιστο.

Η κρατική αποτυχία αναφέρεται σε περιπτώσεις όπου υφίσταται μια κατάσταση κάτι λιγότερο από την πλήρη κατάρρευση (Doornbos 1990). Τα αποτυχημένα κράτη χαρακτηρίζονται από πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τα κράτη υπό κατάρρευση, αλλά σε μια ηπιότερη μορφή. Τα όρια μεταξύ αυτών των δύο καταστάσεων πολλές φορές είναι δυσδιάκριτα. Παρόλα αυτά ο Rotberg (R. Rotberg 2002) αναγνωρίζει ορισμένα χαρακτηριστικά των αποτυχημένων κρατών, όπως παρακάτω.

Υπάρχει αύξηση της ποινικής και πολιτικής βίας, έλλειψη ελέγχου των συνόρων, αυξανόμενες εθνοτικές, θρησκευτικές, γλωσσικές και πολιτιστικές εχθροπραξίες, εμφύλιος πόλεμος, χρήση τρομοκρατίας κατά των πολιτών, αδυναμία των θεσμικών οργάνων να εκτελέσουν την αποστολή τους, υποβαθμισμένες ή ανεπαρκείς υποδομές. Επιπρόσθετα, υφίσταται αδυναμία

είσπραξης των φόρων χωρίς εξαναγκασμό, το σύστημα υγείας έχει καταρρεύσει, αύξηση της βρεφικής θνησιμότητας και μείωση του προσδόκιμου της ζωής, το εκπαιδευτικό σύστημα παραπαίει. Τέλος υπάρχει μείωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ¹, ευρεία προτίμηση για μη εθνικά νομίσματα, οι βασικές ελλείψεις τροφίμων οδηγούν στην πείνα και η εκάστοτε ηγεσία καταχράται τον οικονομικό τομέα της χώρας, ενώ στον πολιτικό άξονα υπάρχει αμφισβητήσιμη νομιμότητα.

Μια κυβέρνηση που λειτουργεί σε μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά, συχνά αντιμετωπίζει αυξανόμενες επιθέσεις κατά της θεμελιώδους νομιμότητάς της. Όλα τα συμπτώματα των αποτυχημένων κρατών συνδέονται αιτιωδώς. Οι κυβερνώντες εργάζονται όλο και περισσότερο αποκλειστικά προς το προσωπικό τους όφελος, καθώς η ικανότητα του κράτους σταδιακά αποδυναμώνεται. Η εμπιστοσύνη των ανθρώπων προς το κράτος εξασθενεί, καθώς αισθάνονται ολοένα και περισσότερο χωρίς δικαιώματα και περιθωριοποιημένοι. Το αποτέλεσμα είναι ότι, όπως επισημαίνει ο Rotberg, «το κοινωνικό συμβόλαιο που δεσμεύει τους πολίτες και τις κεντρικές δομές χάνεται». Οι πολίτες αναζητούν εναλλακτικές μορφές ταυτότητας και στηρίζουν την πίστη τους σε τοπικούς πολέμαρχους, εθνικούς ηγέτες κ.λπ., με αποτέλεσμα όλο αυτό να τροφοδοτεί την εγχώρια αναρχία.

Με την ευρεία έννοια της αποτυχίας του κράτους, ο William Zartman πρότεινε έναν ορισμό, που βασίζεται στον κοινωνικό χαρακτήρα του κράτους και συγκεκριμένα όρισε ότι αυτή υφίσταται όταν «δεν εκτελούνται πλέον οι βασικές λειτουργίες του κράτους». Αλλά, πρόσθεσε ότι είναι ένα βαθύτερο φαινόμενο από μια απλή εξέγερση, ένα πραξικόπημα, ή μια ταραχή. Είναι μια κατάσταση όπου η δομή, η εξουσία (νόμιμη εξουσία), ο νόμος και η πολιτική τάξη έχουν υποχωρήσει (Zartman 1995).

Ο πρώην Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι, περιέγραψε την κατάσταση που επικρατεί σε ένα αποτυχημένο κράτος ως μια

¹ Το κατά κεφαλήν ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) προκύπτει όταν η συνολική παραγωγή μιας χώρας (ΑΕΠ) διαιρεθεί με τον αριθμό των κατοίκων της χώρας αυτής. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι ιδιαίτερα χρήσιμο όταν συγκρίνεται μία χώρα με άλλη, διότι δείχνει τη σχετική απόδοση των χωρών. Η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ σηματοδοτεί αύξηση στην οικονομία και τείνει να αντανakλά την αύξηση της παραγωγικότητας.

κατάρρευση των κρατικών θεσμών, ιδίως της αστυνομίας και της δικαστικής εξουσίας, με αποτέλεσμα την παράλυση της διακυβέρνησης, την κατάρρευση του νόμου και της τάξης και γενικά μια κατάσταση χάους. Δεν αναστέλλονται μόνο οι λειτουργίες της κυβέρνησης, αλλά τα περιουσιακά της στοιχεία λεηλατούνται. Μια καταρρέουσα κατάσταση, κατά την οποία δεν μπορούν πλέον να εκτελούνται οι βασικές λειτουργίες ασφάλειας και ανάπτυξης και το κράτος δεν έχει τον ουσιαστικό έλεγχο της επικράτειας και των συνόρων του. Οι συνέπειες περιλαμβάνουν συγκρούσεις, πόλεμο και πρόσφυγες, ενώ τα αποτελέσματα συχνά γίνονται απτά και σε γειτονικά κράτη (Thürer 1999).

Συμπερασματικά και συνοψίζοντας όλες τις παραπάνω απόψεις, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ένα κράτος αποτυγχάνει όταν δεν εκτελούνται πλέον οι βασικές λειτουργίες του, υπάρχουν διευρυμένες εσωτερικές συγκρούσεις και *de facto* ή *de jure* απώλεια της νομιμότητας της κυβέρνησης.

Μέτρηση της αποτυχίας των κρατών

Θεωρείται από ορισμένους ακαδημαϊκούς κύκλους - ιδιαίτερα στον τομέα της κοινωνιολογίας² - ότι η «αποτυχία του κράτους» είναι υποκειμενική, καθότι υποστηρίζεται ότι η έννοια αυτή στερείται αντικειμενικού ορισμού και υπάρχει διαφωνία ως προς τους κατάλληλους δείκτες για τη μέτρηση της αποτυχίας που παρουσιάζουν. Εν μέρει, το πρόβλημα του ορισμού προκύπτει επειδή η «κρατική αποτυχία» δεν είναι μια στατική κατάσταση, καθώς τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι ρευστά. Σε ένα νομικό πλαίσιο, όπως εξηγεί ο John Yoo, «τα αποτυχημένα κράτη αντιπαραβάλλονται με το ιδεώδες των κρατών στο σύστημα της Βεσφαλίας, τα οποία ασκούν πλήρη κυριαρχικά δικαιώματα επί μιας επικράτειας και του πληθυσμού τους, έχουν μια λειτουργική κυβέρνηση που μονοπωλεί τη νόμιμη βία, παρέχουν δημόσια αγαθά και μπορούν να εξασφαλίσουν τις διεθνείς τους υποχρεώσεις» (Yoo 2011).

² Για παράδειγμα μπορούμε να δούμε τις απόψεις των S Patrick, 'Weak States and Global Threats: Fact or Fiction?' (2006) 29 Washington Quarterly 27; E Ikpe, 'Challenging the Discourse on Fragile States' (2007) 7 Conflict, Security and Development 85.

Πρέπει να τονιστεί ότι η κατάρρευση της κεντρικής κυβέρνησης (και των κυβερνητικών υπηρεσιών) αποτελεί ικανή, αλλά όχι και αναγκαία συνθήκη για να περιέλθει ένα κράτος σε κατάσταση αποτυχίας. Πρέπει επίσης να υπάρξει μια ουσιαστική και de facto απουσία ελέγχου εδάφους. Επιπρόσθετα, η κατάσταση της κρατική αποτυχία πρέπει να είναι μακράς διάρκειας, καλύπτοντας πολλές από τις λειτουργίες του κράτους και όχι μόνο τις κυβερνητικές λειτουργίες του. Επομένως, θα πρέπει εκτός από μια αναποτελεσματική κυβέρνηση, να επηρεάζεται και ολόκληρη η δομή του κράτους, συμπεριλαμβανομένου του πληθυσμού, της επικράτειάς του και της ικανότητάς του να εκτελεί τις διεθνείς και τις εσωτερικές του υποχρεώσεις.

Για την καλύτερη κατανόηση των παραπάνω, παρατίθεται ένα παράδειγμα. Έτσι, ενώ το Βασίλειο του Βελγίου δεν είχε εκλεγμένη κυβέρνηση για περισσότερο από ένα χρόνο, μεταξύ του 2010 και του 2011, μετά από διακοπή των διαπραγματεύσεων μεταξύ των κυριότερων πολιτικών κομμάτων του, η λειτουργία του κράτους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συνεχίζονταν κανονικά, χωρίς να επηρεάζονται οι δομές του και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να λεχθεί ότι το Βέλγιο είχε καταστεί για την περίοδο αυτή, ένα αποτυχημένο κράτος. Αυτό μπορεί να υφίσταται μόνο ως αποτέλεσμα της συνολικής ή σχεδόν ολικής κατάρρευσης των δομών που εγγυώνται το νόμο και την τάξη (Chan 2013).

Η εννοιολογική προσέγγιση του αποτυχημένου κράτους θα πρέπει να γίνει σε σύγκριση με κάποιο άλλο κράτος και όχι αυθαίρετα. Θα μπορούσε να γίνει μια προσέγγιση βάσει των αντιλήψεων που έχει το ίδιο το κράτος για τον εαυτό του, αλλά και το πως το αντιλαμβάνονται τα άλλα κράτη. Είναι όμως δύσκολο να λειτουργήσει μια τέτοια προσέγγιση από μόνη της, για τον προσδιορισμό των αποτυχημένων κρατών, αφού δεν είναι δυνατό να βάλουμε τα κράτη να αλληλοεκτιμηθούν και να αυτοκατηγοριοποιηθούν. Άλλωστε, αν θέταμε ως κράτος βάση τις ΗΠΑ, άλλος αριθμός αποτυχημένων κρατών θα προέκυπτε, σε σχέση με τον αριθμό που θα είχαμε αν θέταμε ως κράτος βάσης το Ισραήλ.

Στις διεθνείς σχέσεις έχουν αναπτυχθεί διάφοροι δείκτες, προκειμένου να μετρηθεί η ευπάθεια - αποτυχία των κρατών. Έτσι, μια διεθνής Μη Κυβερνητική

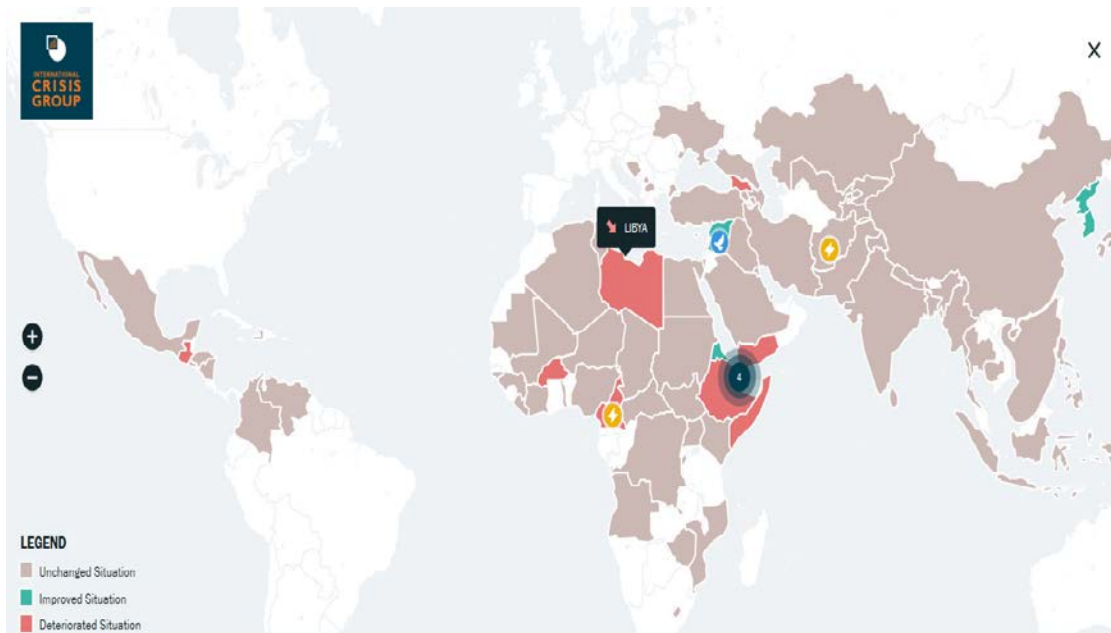
Οργάνωση (ΜΚΟ), η *Διεθνής Ομάδα Κρίσεων* (ICG)³ ή *Ομάδα Κρίσεων*, όπως είναι ευρύτερα γνωστή, δημοσιεύει σε μηνιαία βάση το “Crisis Watch”, ένα ενημερωτικό δελτίο που έχει ως στόχο να ενημερώσει τους αναγνώστες της για την εξέλιξη των συγκρούσεων στα κράτη ανά τον κόσμο. Οι αναφορές αποσκοπούν στο να προβάλουν εάν η κατάσταση σε ένα κράτος έχει βελτιωθεί, επιδεινωθεί ή παραμένει στάσιμη, σε σχέση με τον προηγούμενο μήνα και επιδιώκουν να υπογραμμίσουν σε ποιο βαθμό ενδέχεται να υπάρξουν κίνδυνοι για νέες συγκρούσεις ή ευκαιρίες για επίλυση των καταστάσεων, τον επόμενο μήνα. Η εγκυρότητα των αναλύσεων του οργανισμού απορρέει από τις αυστηρές και βασισμένες σε γεγονότα αναφορές των 110 έμπειρων αναλυτών του, οι οποίοι είναι πολίτες 38 χωρών και βρίσκονται πλησίον των περιοχών των συγκρούσεων και στις οποίες έχουν καλλιεργήσει ισχυρά δίκτυα επαφών.

Ενδεικτικά, η τελευταία αναφορά που έχει εκδώσει ο οργανισμός, είναι του Σεπτεμβρίου 2018, στην οποία παρατηρούμε ότι η κατάσταση στη Λιβύη σε σχέση με τον Αύγουστο του 2018 έχει επιδεινωθεί, όπως φαίνεται και στην παρακάτω εικόνα (Εικόνα 1)⁴. Συγκεκριμένα, ο οργανισμός για το προαναφερόμενο διάστημα σημειώνει ότι μετά την έκρηξη της βίας στην πρωτεύουσα Τρίπολη στα τέλη Αυγούστου, οι μάχες κλιμακώθηκαν παρά την κατάπαυση του πυρός που είχε κηρυχθεί, κατόπιν μεσολάβησης του ΟΗΕ. Έτσι, στα τέλη του μήνα η κατάσταση ασφαλείας ήταν μεν ήρεμη, αλλά επισφαλής. Στις αρχές Σεπτεμβρίου, ένοπλες ομάδες από τις πόλεις που περιβάλλουν την Τρίπολη συνέχισαν να επιτίθενται στην πρωτεύουσα, προκειμένου να καταστρέψουν τις πολιτοφυλακές με βάση την Τρίπολη και να πιάσουν τον πρωθυπουργό Φαϊέζ Σεράτζ να παραιτηθεί. Ο ΟΗΕ, στις 3 Σεπτεμβρίου μεσολάβησε για εκεχειρία και στις 9 Σεπτεμβρίου οι περισσότερες πλευρές συμφώνησαν να στηρίξουν τη δημιουργία μηχανισμού παρακολούθησης κατάπαυσης του πυρός. Στις 11 Σεπτεμβρίου, πυροβολικό μακρού βεληνεκούς έβαλε εναντίον του αεροδρομίου Μαϊτίγκα της Τρίπολης, όπου και ξέσπασαν μάχες στο νότιο τμήμα της πρωτεύουσας στις 18 και 19 του μηνός.

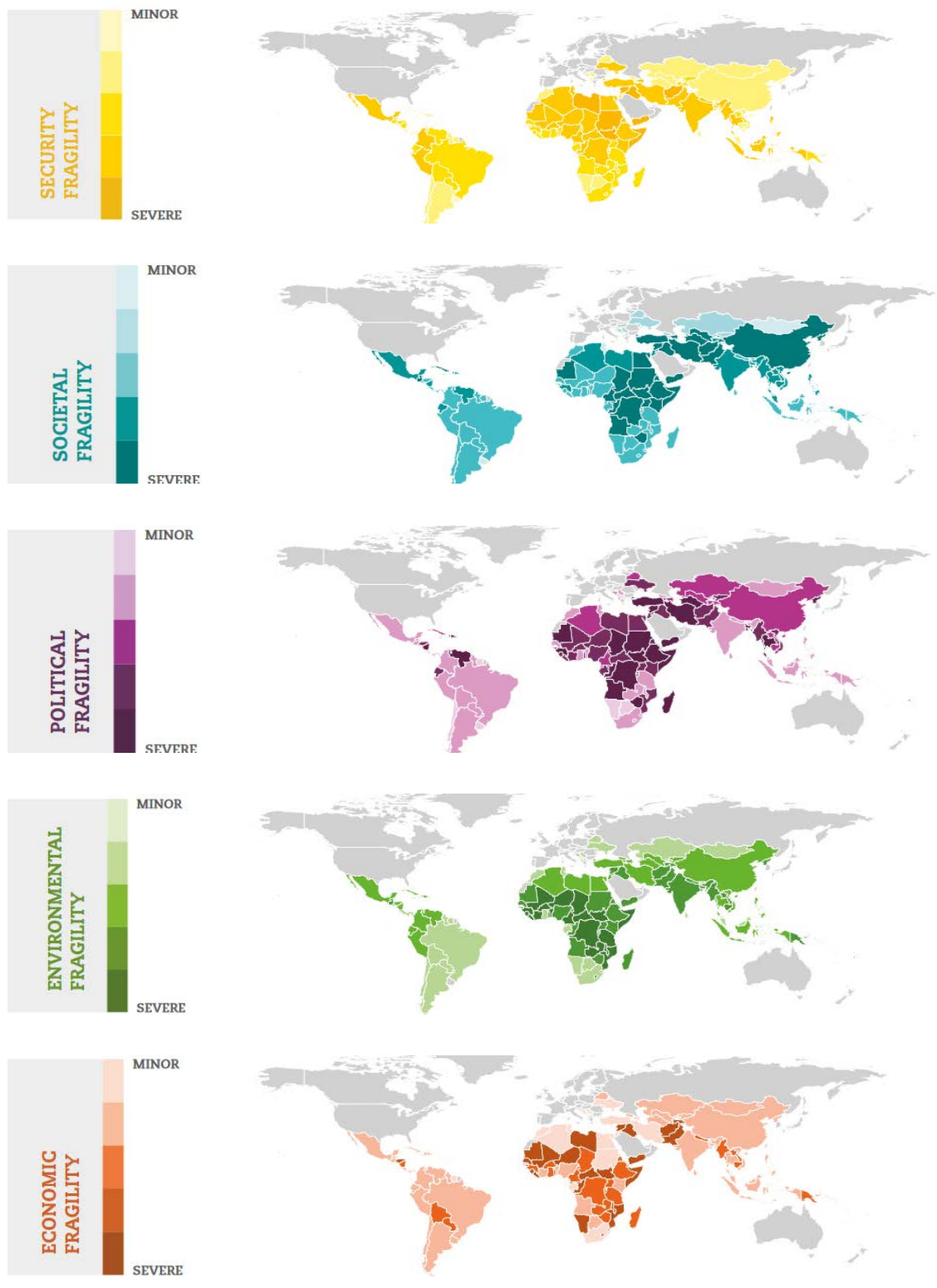
³ International Crisis Group, είναι ΜΚΟ, που ιδρύθηκε το 1995 και διεξάγει έρευνες σχετικά με πολιτικές βίαιων συγκρούσεων και πρόοδοι για την πρόληψη, τον μετριασμό ή την επίλυση συγκρούσεων. Υποστηρίζει πολιτικές απευθείας με κυβερνήσεις, πολυμερείς οργανισμούς και άλλους πολιτικούς παράγοντες καθώς και με τα μέσα ενημέρωσης.

⁴ <https://www.crisisgroup.org/crisiswatch>

Στις 26 Σεπτεμβρίου, η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας ανακοίνωσε νέα εκχειρίδα που τέθηκε σε ισχύ την προηγούμενη ημέρα και σύμφωνα με πληροφορίες, δύο κύριες ένοπλες ομάδες, υποχώρησαν από την πόλη. Παρόλα αυτά η ασφάλεια στην πρωτεύουσα παρέμεινε επισφαλής στο τέλος του μήνα, καθώς οι περισσότερες ένοπλες ομάδες της Τρίπολης αρνήθηκαν να αποσυρθούν από τις κρατικές εγκαταστάσεις που φρουρούν. Τουλάχιστον 115 άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους από τότε που οι μάχες ξέσπασαν στα τέλη Αυγούστου, ενώ τουλάχιστον οι μισοί ήταν πολίτες σε κατοικημένες περιοχές. Επίθεση εκδηλώθηκε από ενόπλους, στην έδρα της Εθνικής Εταιρείας Πετρελαίου στην Τρίπολη στις 10 Σεπτεμβρίου, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 2 άνθρωποι και όπως δήλωσε η κυβέρνηση το Ισλαμικό Κράτος (ISIS) βρίσκεται πίσω από την επίθεση. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ στις 12 Σεπτεμβρίου ενέκρινε κυρώσεις σε βάρος του ηγέτη της πολιτοφυλακής Ibrahim Jedran, λόγω της προσπάθειάς του, τον Ιούνιο να αναλάβει τον έλεγχο των εγκαταστάσεων πετρελαίου του Κόλπου της Σύρτης. Τέλος στις 12 Σεπτεμβρίου, η κυβέρνηση και η κεντρική τράπεζα ανακοίνωσαν πακέτο οικονομικών μεταρρυθμίσεων, που αποσκοπούσε στη μείωση της κερδοσκοπίας της μαύρης αγοράς για συναλλαγές σε ξένο νόμισμα (CrisisWatch 2018).

Εικόνα 1: Ο χάρτης του ICG για το μήνα Σεπτέμβριο 2018

Εικόνα 2: States of Fragility 2018

Ένας άλλος οργανισμός που δημοσιεύει καταλόγους με εύθραυστα κράτη, είναι ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)⁵, ο οποίος βασίζει την ετήσια έκθεσή του, που ονομάζεται «States of Fragility» σε στοιχεία τόσο από το Fragile States Index (FSI), όσο και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Παρατηρώντας τις παραπάνω εικόνες (Εικόνα 2), που αποτελούν μέρος της αναφοράς States of Fragility 2018 (OECD 2018), γίνεται άμεσα ορατό ότι η κατάσταση στη Λιβύη για το τρέχον έτος παρουσιάζει επιδείνωση τόσο στον τομέα της ασφάλειας, όσο και στον κοινωνικό, στον πολιτικό, στον περιβαλλοντικό και οικονομικό τομέα.

Ένα από τα πιο ολοκληρωμένα συστήματα για την αξιολόγηση της απόδοσης των κρατών είναι οι δείκτες διακυβέρνησης της Παγκόσμιας Τράπεζας. Η Παγκόσμια Τράπεζα έχει αναπτύξει, από το 1996, ένα δικό της σύστημα, το Worldwide Governance Indicators (WGI) (Daniel Kaufmann 2010), σύμφωνα με το οποίο αξιολογεί ετησίως τα κράτη βάσει 6 δεικτών. Οι δείκτες βασίζονται σε αρκετές εκατοντάδες υποκειμενικές μεταβλητές, οι οποίες λαμβάνονται από μια μεγάλη ποικιλία υφιστάμενων πηγών δεδομένων. Τα δεδομένα αντικατοπτρίζουν τις απόψεις των ερωτηθέντων σχετικά με τη διακυβέρνηση, καθώς και την άποψή τους για το δημόσιο, τον ιδιωτικό και μη κυβερνητικό τομέα σε όλο τον κόσμο.

Οι δείκτες αυτοί είναι οι παρακάτω:

α. Ελευθερία και λογοδοσία (VA), στον οποίο καταγράφονται οι αντιλήψεις και ο βαθμός με οποίο οι πολίτες μιας χώρας μπορούν να συμμετέχουν στην επιλογή της κυβέρνησής τους, καθώς και την ελευθερία έκφρασης, την ελευθερία του συνεταιρίζεσθε και την ελευθερία του τύπου.

⁵ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), είναι διεθνής οργανισμός, που δημιουργήθηκε το 1948 ως Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (Organisation for European Economic Co-operation - OEEC), με σκοπό να διαχειριστεί το σχέδιο Μάρσαλ (Marshall) για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αργότερα η ιδιότητα μέλους της επεκτάθηκε και σε μη ευρωπαϊκά κράτη και το 1960 μετασηματίστηκε σε έναν Οργανισμό στον οποίον εντάσσονται αναπτυσσόμενες χώρες που υποστηρίζουν τις αρχές της δημοκρατίας και της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς.

β. Πολιτική σταθερότητα και απουσία βίας / τρομοκρατίας (PV), στον οποίο γίνεται καταγραφή των αντιλήψεων σχετικά με την πιθανότητα πολιτικής αστάθειας ή και βίας με πολιτικά κίνητρα, συμπεριλαμβανομένης της τρομοκρατίας.

γ. Αποτελεσματικότητα της κυβέρνησης (GE), σύμφωνα με τον οποίο καταγράφονται οι αντιλήψεις για την ποιότητα των δημόσιων υπηρεσιών και του βαθμού ανεξαρτησίας τους από τις πολιτικές πιέσεις, της ποιότητας της χάραξης πολιτικής και της εφαρμογής και της αξιοπιστίας της δέσμευσης της κυβέρνησης για τέτοιες πολιτικές.

δ. Ποιότητα ιδιωτικής ανάπτυξης (RQ), στον οποίο γίνεται καταγραφή των αντιλήψεων της ικανότητας της κυβέρνησης να διαμορφώνει και να εφαρμόζει υγιείς πολιτικές και κανονισμούς, που επιτρέπουν και προάγουν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα.

ε. Το Κράτος Δικαίου (RL), στον οποίο αποτυπώνονται οι αντιλήψεις για το βαθμό στον οποίο οι πολίτες έχουν εμπιστοσύνη και συμμορφώνονται με τους κανόνες της κοινωνίας και ειδικότερα όσον αφορά τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα, την αστυνόμευση, το δικαστικό σύστημα, καθώς και την εγκληματικότητα και τη βία.

στ. Έλεγχος της Διαφθοράς (CC), όπου καταγράφονται οι αντιλήψεις για το βαθμό στον οποίο ασκείται η δημόσια εξουσία για ιδιωτικό όφελος, συμπεριλαμβανομένων τόσο των μικρών όσο και των μεγάλων ποσοστών διαφθοράς, καθώς και η εμπλοκή των ιδιωτικών συμφερόντων στις κρατικές υποθέσεις.

Τα ίδια συμπεράσματα προκύπτουν και από την πρόβλεψη της Παγκόσμιας Τράπεζας για το ΑΕΠ⁶ της Λιβύης, για το έτος 2018⁷, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο παρακάτω διάγραμμα (Εικόνα 3).

⁶ Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) (στα αγγλικά Gross Domestic Product - GDP) είναι το σύνολο όλων των προϊόντων και αγαθών που παράγει μια οικονομία σε διάστημα ενός έτους, εκφρασμένο σε χρηματικές μονάδες. Με άλλα λόγια, είναι η συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών (υλικών και άυλων) που παρήχθησαν εντός μιας χώρας σε διάστημα ενός έτους, ακόμα και αν μέρος αυτού παρήχθη από παραγωγικές μονάδες που ανήκουν σε κατοίκους του εξωτερικού.

⁷ <https://data.worldbank.org/country/libya?view=chart>

Εικόνα 3: Το ΑΕΠ της Λιβύης από το 2000 έως σήμερα

Μια άλλη αμερικανική Μη Κυβερνητική Οργάνωση που ασχολείται με τα ευάλωτα κράτη και την ειρήνη είναι το *Center for Systemic Peace* (CSP). Το Κέντρο παρακολουθεί συνεχώς τη στάση και τη συμπεριφορά των μεγαλύτερων κρατών του κόσμου, εκείνων δηλαδή με πληθυσμό άνω των 500.000 και αναφέρει τα αναδυόμενα προβλήματα και καταστάσεις που σχετίζονται με την πολιτική βία και την κρατική αποτυχία. Η οργάνωση παρακολουθεί επίσης τις συνθήκες και καταγράφει τις γενικές τάσεις των επιδόσεων του κοινωνικού συστήματος σε παγκόσμιο, περιφερειακό και κρατικό επίπεδο ανάλυσης, στις βασικές διαστάσεις των κοινωνικών συγκρούσεων, της διακυβέρνησης και της αιφόρου ανάπτυξης. Σε τακτά χρονικά διαστήματα εκδίδει μία έκθεση, στην οποία καταγράφει και αποτυπώνει τα συμπεράσματά της για τα 167 μεγαλύτερα κράτη του κόσμου (Peace n.d.).

Έτσι, το Κέντρο για τα κράτη αυτά, μέσω ενός πίνακα του Fragility Matrix (Εικόνα 4), βαθμολογεί κάθε κράτος τόσο στην αποτελεσματικότητα, όσο και στη νομιμότητα σε τέσσερις τομείς, οι οποίοι είναι η ασφάλεια, η πολιτική, η οικονομική και η κοινωνική διάσταση. Κάθε δείκτης από αυτούς μπορεί να λάβει τιμές από 0 έως 3, εκτός από το δείκτη της οικονομικής αποτελεσματικότητας, όπου η μέγιστη λαμβανόμενη τιμή είναι το 4. Όσο χαμηλότερη είναι η βαθμολογία, τόσο μικρότερη είναι η επιρροή του δείκτη αυτού. Από τη σύνθεση των επί μέρους βαθμολογιών προκύπτει η συνολική βαθμολογία για κάθε κράτος, το επονομαζόμενο State

Fragility Index (SFI). Οι πιθανές βαθμολογίες που μπορεί να λάβει ο δείκτης SFI είναι από 0 έως 25, με το 0 να χαρακτηρίζει μια κατάσταση ισορροπίας και σταθερότητας, ενώ το 25 υπονοεί μια εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση και ουσιαστικά πρόκειται για την περίπτωση του κράτους υπό κατάρρευση. Αφού παραχθεί ο πίνακας matrix, η βαθμολογία που λαμβάνουν τα κράτη αποτυπώνεται σε ένα χάρτη με χρωματική κωδικοποίηση, προκειμένου να είναι ευκολότερα αντιληπτή η κατάσταση του κάθε κράτους. Αυτό είναι και το τελικό προϊόν που εκδίδεται (Monty G. Marshall 2017).

TABLE 1: STATE FRAGILITY INDEX AND MATRIX 2017
 Monty G. Marshall and Gabrielle Elzinga-Marshall
 Center for Systemic Peace

	Fragility Index	Effectiveness Score	Legitimacy Score	Security Effectiveness	Security Legitimacy	Armed Conflict Indicator	Political Effectiveness	Political Legitimacy	Regime Type	Economic Effectiveness	Economic Legitimacy	Net Oil Production or Consumption	Social Effectiveness	Social Legitimacy	Regional Effects
Gambia	15	9	6	■	■		■	■	dem	■	■		■	■	Mus
Mali	15	7	8	■	■	War	■	■	dem	■	■		■	■	Mus
Syria	15	8	7	■	■	War	■	■	AUT	■	■	+	■	■	Mus
Eritrea	14	8	6	■	■	*	■	■	AUT	■	■		■	■	Afr
Libya	14	5	9	■	■	War	■	■	SF	■	■	38	■	■	Mus
Uganda	14	8	5	■	■	*	■	■	aut	■	■		■	■	Afr
Congo-Brazzaville	13	5	8	■	■	*	■	■	aut	■	■	16	■	■	Afr
Liberia	13	8	5	■	■	*	■	■	DEM	■	■		■	■	Afr
Malawi	13	7	6	■	■		■	■	DEM	■	■		■	■	Afr
Sierra Leone	13	6	7	■	■	*	■	■	DEM	■	■		■	■	Afr
Djibouti	12	5	7	■	■	*	■	■	dem	■	■	+	■	■	Mus
Kyrgyzstan	12	7	5	■	■	*	■	■	DEM	■	■	+	■	■	Mus

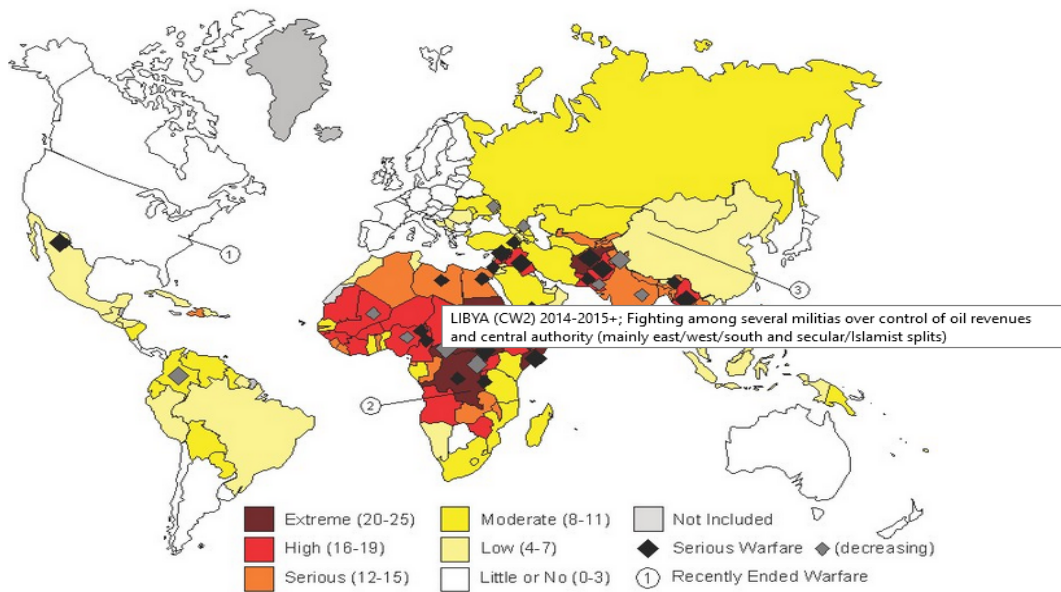
Εικόνα 4: Το State Fragility Index και Matrix του 2017

Στην εικόνα 5 παρατηρούμε τη συνολική βαθμολογία του δείκτη SFI, που έχει λάβει η Λιβύη από το 2007 έως το 2017. Καθίσταται εμφανέστατη η δύσκολη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει από το 2011 και εντεύθεν. Στον παρακάτω χρωματικό χάρτη του 2017 (Εικόνα 6), που αποτελεί και τον τελευταίο που έχει εκδώσει το Κέντρο, παρατηρούμε ότι η Λιβύη ανήκει στην πορτοκαλί κωδικοποίηση, που την κατηγοριοποιεί στα κράτη που βρίσκονται σε σοβαρό κίνδυνο.

country	year	sfi	effect	legit	seceff	secleg	poleff	polleg	ecoeff	ecoleg	soceff	socleg
Libya	2007	8	2	6	0	1	2	1	0	3	0	1
Libya	2008	7	1	6	0	1	1	1	0	3	0	1
Libya	2009	7	1	6	0	1	1	1	0	3	0	1
Libya	2010	7	1	6	0	1	1	1	0	3	0	1
Libya	2011	15	5	10	1	3	3	3	1	3	0	1
Libya	2012	14	5	9	1	2	3	3	1	3	0	1
Libya	2013	13	5	8	1	2	3	3	1	3	0	0
Libya	2014	13	5	8	1	2	3	3	1	3	0	0
Libya	2015	13	5	8	1	2	3	3	1	3	0	0
Libya	2016	13	5	8	1	2	3	3	1	3	0	0
Libya	2017	14	5	9	1	3	3	3	1	3	0	0

Εικόνα 5: Το State Fragility Index για το κράτος της Λιβύης από το 2007-2017

This Web page was last updated on June 15, 2017.

State Fragility and Warfare in the Global System 2016

Εικόνα 6: Ο χρωματικός πίνακας του Center for Systemic Peace που εκδόθηκε το έτος 2017

Ο πλέον, όμως, γνωστός δείκτης είναι ο λεγόμενος δείκτης ευάλωτων κρατών (Fragile States Index)⁸, τον οποίο έχει αναπτύξει μια αμερικανική Μη Κυβερνητική Οργάνωση, η *Fund for Peace* (FFP) και ο οποίος κάνει μια εκτίμηση των πιέσεων που δέχονται τα κράτη βασιζόμενος σε 12 κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς δείκτες. Ο οργανισμός αυτός, ουσιαστικά, προσπαθεί να κάνει μια ποσοτική προσέγγιση του όρου «αποτυχημένο κράτος», με αριθμούς, προσπαθώντας να κάνει πιο κατανοητή και χειροπιαστή την έννοια αυτή, κατ' αντιστοιχία και με το δείκτη SFI, όπως είδαμε παραπάνω (J.J. MESSNER 2018).

Ο δείκτης ευάλωτων κρατών βασίζεται σε ένα πλαίσιο αξιολόγησης των συγκρούσεων - γνωστό ως «CAST» - τον οποίο ανέπτυξε το FFP πριν από περίπου ένα τέταρτο του αιώνα, για την αξιολόγηση της ευπάθειας των κρατών. Το πλαίσιο αξιολόγησης CAST σχεδιάστηκε για να μετρήσει αυτήν την ευπάθεια στις προσυγκρουσιακές, κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων και τις μετα-συγκρουσιακές καταστάσεις και εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ευρέως από τους διαμορφωτές πολιτικής, τους επαγγελματίες του χώρου και τα τοπικά δίκτυα. Η μεθοδολογία αυτή χρησιμοποιεί τόσο ποιοτικούς, όσο και ποσοτικούς δείκτες, βασίζεται σε δεδομένα από δημόσιες πηγές και παράγει ποσοτικοποιημένα αποτελέσματα.

Δώδεκα δείκτες κινδύνου σύγκρουσης χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της κατάστασης ενός κράτους σε οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή. Οι δείκτες παρέχουν μια μετρήσιμη απεικόνιση της κατάστασης ενός κράτους σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, η οποία μπορεί να συγκριθεί με μια άλλη χρονική περίοδο και να προσδιοριστεί εάν οι συνθήκες βελτιώνονται ή επιδεινώνονται. Ο δείκτης ευάλωτων κρατών χρησιμοποιείται προκειμένου να προσφέρει μια έγκαιρη προειδοποίηση για κράτη που ενδεχομένως περνάνε ή θα περάσουν στο στάδιο του αποτυχίας.

Έτσι, το FFP διαχωρίζει τους δώδεκα αυτούς δείκτες σε 4 γενικές κατηγορίες. Αυτές είναι οι δείκτες συνοχής, οι οικονομικοί, οι πολιτικοί και οι κοινωνικοί δείκτες. Αυτές οι γενικές κατηγορίες διαιρούνται περαιτέρω σε επιμέρους υποκατηγορίες, όπως αυτοί παρουσιάζονται παρακάτω (fundforpeace.org/fsi 2017):

⁸ Έχει αντικαταστήσει το δείκτη Failed States Index, ο οποίος δημοσιευόταν ετησίως, από το 2005, στο περιοδικό Foreign Policy.

Δείκτες συνοχής

Ασφάλεια

Ο δείκτης αυτός λαμβάνει υπόψη τις απειλές για την ασφάλεια ενός κράτους, όπως βομβιστικές επιθέσεις, επιθέσεις και θανάτους που σχετίζονται με πολεμικές διενέξεις, επαναστατικά κινήματα, ανταρσίες, πραξικοπήματα ή τρομοκρατία. Επίσης, συνυπολογίζει σοβαρούς εγκληματικούς παράγοντες, όπως το οργανωμένο έγκλημα και τις ανθρωποκτονίες και λαμβάνει υπόψη την εμπιστοσύνη των πολιτών στην εσωτερική ασφάλεια του κράτους. Σε ορισμένες περιπτώσεις ενδέχεται να εκτείνεται πέρα από το πλαίσιο των παραδοσιακών στρατιωτικών ή αστυνομικών δυνάμεων, ώστε να λάβει υπόψη ιδιωτικές πολιτοφυλακές που χρηματοδοτούνται ή υποστηρίζονται από το κράτος και τρομοκρατούν πολιτικούς αντιπάλους, πιθανολογούμενους «εχθρούς» ή ακόμη και πολίτες οι οποίοι εκφράζουν συμπάθεια προς τους αντιπάλους. Σε άλλες περιπτώσεις, ο δείκτης αυτός δύναται να εξετάζει μια «υπόγεια κατάσταση», η οποία μπορεί να αποτελείται από μυστικές μονάδες πληροφοριών ή άλλες δυνάμεις ασφαλείας, που εξυπηρετούν τα συμφέροντα ενός πολιτικού ηγέτη ή μιας κλίκας. Σε αντίθετες καταστάσεις, ο δείκτης μπορεί επίσης να λαμβάνει υπόψη την ένοπλη αντίσταση σε μια αρχή διακυβέρνησης, ιδιαίτερα τα περιστατικά εκδήλωσης βίαιων εξεγέρσεων και ανταρσιών και την εξάπλωση ανεξάρτητων πολιτοφυλακών και αυτόκλητων ή μισθοφορικών ομάδων που ασκούν βία.

Κατακερματισμένη ηγεσία

Ο δείκτης αυτός εξετάζει τον κατακερματισμό των κρατικών θεσμών σε εθνικό, ταξικό, φυλετικό ή θρησκευτικό επίπεδο, καθώς επίσης και την σχέση μεταξύ κυβερνώντων ελίτ - σε επίπεδο διπλωματίας - η οποία μπορεί να είναι παρακινδυνευμένη ή/και να φτάνει σε αδιέξοδο. Επίσης, λαμβάνει υπόψη τη χρήση εξτρεμιστικών πολιτικών ρητορικών από κυβερνώντες ελίτ, συχνά υπό την οπτική του εθνικισμού, της ξеноφοβίας, του συλλογικού αλυτρωτισμού (π.χ. «Μεγάλη Αλβανία») ή της συλλογικής ομοιογένειας (π.χ. εθνοκάθαρση ή υπεράσπιση της πίστης). Σε ακραίες περιπτώσεις, ο δείκτης μπορεί να είναι αντιπροσωπευτικός της απουσίας νόμιμης ηγεσίας, ευρέως αποδεκτής από όλους τους πολίτες. Τέλος, ο δείκτης των κατακερματισμένων ηγεσιών λαμβάνει υπόψη τα «παιχνίδια εξουσίας»,

τον πολιτικό ανταγωνισμό, τις πολιτικές μεταβάσεις και σε περίπτωση εκλογών, εξετάζει την αξιοπιστία αυτών, ενώ σε περίπτωση απουσίας τους, εξετάζει την νομιμότητα της κυρίαρχης τάξης.

Φυλετικές διακρίσεις

Ο δείκτης αυτός καλείται και ομαδική παράνοια ή «σύνδρομο της αδικημένης ομάδας, που επιδιώκει την εκδίκησή της». Εστιάζει σε διαχωρισμούς ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες - ιδιαίτερα σε αυτούς που βασίζονται σε κοινωνικά ή πολιτικά χαρακτηριστικά - στο ρόλο τους στην πρόσβαση σε υπηρεσίες ή πόρους και στην ένταξη στις πολιτικές διαδικασίες. Ο δείκτης μπορεί επίσης να λαμβάνει υπόψη ιστορικά γεγονότα, όπου θιγόμενες κοινωνικές ομάδες μνημονεύουν τις αδικίες του παρελθόντος που επηρεάζουν και διαμορφώνουν το ρόλο τους στην κοινωνία και τις σχέσεις τους με άλλες ομάδες. Αυτά τα γεγονότα με τη σειρά τους δύναται να διαμορφωθούν από πρότυπα πραγματικών ή αντιληπτών θηριωδιών ή εγκλημάτων που διαπράττονται με προφανή ατιμωρησία εναντίον κοινοτικών ομάδων. Ακόμη, ο δείκτης εξετάζει ομάδες που μπορεί να αισθάνονται αδικημένες επειδή στερούνται αυτονομίας, αυτοδιάθεσης ή πολιτικής ανεξαρτησίας, στην οποία πιστεύουν ότι έχουν δικαίωμα. Λαμβάνει επίσης υπόψη την περιθωριοποίηση συγκεκριμένων ομάδων από τις κρατικές αρχές ή από κυρίαρχες ομάδες, και τη δημόσια κατακραυγή ομάδων για τις οποίες υπάρχει η πεποίθηση ότι απέκτησαν πλούτο, κύρος ή εξουσία παράνομα. Αυτή η κατακραυγή εκδηλώνεται με την εμφάνιση καυστικών ρητορικών, π.χ. μέσω του εθνικιστικού πολιτικού λόγου.

Οικονομικοί δείκτες

Οικονομική ύφεση και ανέχεια

Ο δείκτης της οικονομικής ύφεσης εξετάζει παράγοντες που σχετίζονται με την οικονομική εξασθένιση μιας χώρας, όπως αυτή μετράται από το κατά κεφαλήν εισόδημα, το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν, τα ποσοστά ανεργίας, τον πληθωρισμό, την παραγωγικότητα, το χρέος, τα επίπεδα φτώχειας και τις αποτυχίες σε επιχειρηματικό επίπεδο. Ο δείκτης λαμβάνει επίσης υπόψη τις απότομες πτώσεις των τιμών των βασικών αγαθών, των εμπορικών εσόδων και των ξένων επενδύσεων, καθώς και κάθε κατάρρευση ή υποτίμηση του εθνικού νομίσματος. Επικεντρώνεται στην επίσημη οικονομία, αλλά και στο παράνομο εμπόριο,

συμπεριλαμβανομένου του λαθρεμπορίου ναρκωτικών και ανθρώπων, την πτώση κεφαλαίων και τα επίπεδα διαφθοράς και παράνομων συναλλαγών, όπως η νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες ή η υπεξαίρεση. Επιπλέον, εξετάζει τα αποτελέσματα και τις συνέπειες ιδιαίτερων οικονομικών συνθηκών, όπως τις ακραίες κοινωνικές δυσκολίες που προκύπτουν από την επιβολή προγραμμάτων οικονομικής λιτότητας ή λόγω αυξανόμενων κοινωνικών ανισοτήτων.

Ανισόρροπη οικονομική ανάπτυξη

Ο δείκτης αυτός εξετάζει την ανισότητα που υπάρχει σε μια οικονομία, ανεξάρτητα από τις πραγματικές επιδόσεις της. Για παράδειγμα, εξετάζει την ανισότητα που βασίζεται στη φυλετική, εθνική ή θρησκευτική ομαδοποίηση, στην εκπαίδευση, στην οικονομική κατάσταση ή στην περιοχή κατοικίας (π.χ. διαχωρισμός μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών). Λαμβάνει υπόψη όχι μόνο την πραγματική ανισότητα αλλά και τις αντιλήψεις για αυτήν, αναγνωρίζοντας ότι και αυτές μπορούν να τροφοδοτήσουν παράπονα και αδικία, και να ενισχύσουν τις κοινωνικές εντάσεις ή τις εθνικιστικές ρητορικές. Ο δείκτης συνυπολογίζει ακόμη τις ευκαιρίες που έχουν οι διάφορες κοινωνικές ομάδες να βελτιώσουν την οικονομική τους κατάσταση, όπως μέσω της πρόσβασης στην απασχόληση, στην εκπαίδευση ή στην επαγγελματική κατάρτιση, έτσι ώστε ακόμη και αν υπάρχει οικονομική ανισότητα, να εξετάζει σε ποιο βαθμό αυτή παρέχει ενίσχυση των ασθενέστερων ομάδων.

Συστηματική φυγή ομάδων

Ο δείκτης αυτός εστιάζει στις οικονομικές επιπτώσεις της μετεγκατάστασης των ανθρώπων, για οικονομικούς ή πολιτικούς λόγους και τις συνέπειες που μπορεί να έχει αυτή για την ανάπτυξη μιας χώρας. Από τη μια, η μετεγκατάσταση αυτή μπορεί να προέρχεται από την εθελοντική μετανάστευση της μεσαίας τάξης, ιδιαίτερα των οικονομικά παραγωγικών τμημάτων του πληθυσμού, όπως επιχειρηματίες ή εξειδικευμένοι εργαζόμενοι (π.χ. γιατροί), λόγω της οικονομικής υποβάθμισης της χώρας καταγωγής τους και της ελπίδας για καλύτερες ευκαιρίες στο εξωτερικό. Ωστόσο, από την άλλη μπορεί να περιλαμβάνει και την αναγκαστική μετακίνηση επαγγελματιών ή διανοουμένων που εγκαταλείπουν τη χώρα τους λόγω

υπαρκτών διώξεων ή του φόβου για διώξεις. Σε κάθε περίπτωση, ο δείκτης εξετάζει τις οικονομικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει η μετεγκατάσταση σε μια οικονομία μέσω της απώλειας της παραγωγικής και εξειδικευμένης επαγγελματικής εργασιακής τάξης.

Πολιτικοί δείκτες

Κρατική νομιμότητα

Ο δείκτης αυτός εξετάζει την αντιπροσωπευτικότητα και την αξιοπιστία της κυβέρνησης, καθώς και τη σχέση της με τους πολίτες. Λαμβάνει υπόψη το επίπεδο εμπιστοσύνης του πληθυσμού στους κρατικούς θεσμούς και διαδικασίες και αξιολογεί τις επιπτώσεις σε περίπτωση απουσίας της εμπιστοσύνης, που εκδηλώνεται μέσω μαζικών δημόσιων διαδηλώσεων, διαρκούς πολιτικής ανυπακοής ή ανόδου των ένοπλων ανταρσιών. Παρόλο που ο δείκτης δεν κρίνει κατ' ανάγκη τη δημοκρατική διακυβέρνηση μιας χώρας, εξετάζει την ακεραιότητα των εκλογών όταν αυτές διεξάγονται (π.χ., αναφέρει προβληματικές εκλογές ή εκλογές στις οποίες έχει γίνει μπουκοτάζ), τη φύση των πολιτικών μεταβάσεων και σε περιπτώσεις μη ύπαρξης δημοκρατικών εκλογών, το βαθμό στον οποίο η κυβέρνηση είναι αντιπροσωπευτική του πληθυσμού που εξουσιάζει. Σχετικά με την ειλικρίνεια μιας κυβέρνησης, ο δείκτης εξετάζει ιδιαίτερα την αμεροληψία των κυβερνητικών ελίτ σε θέματα διαφάνειας, υπευθυνότητας και πολιτικής εκπροσώπησης ή σε αντίθετη περίπτωση μελετά τα επίπεδα της διαφθοράς, της αισχροκέρδειας, της περιθωριοποίησης και της δίωξης ομάδων της αντιπολίτευσης. Ο δείκτης εξετάζει επίσης την ικανότητα ενός κράτους να ασκεί βασικές λειτουργίες που απορρέουν από την εμπιστοσύνη του πληθυσμού στην κυβέρνηση και τους θεσμούς του, όπως την ικανότητα είσπραξης φόρων.

Δημόσιες υπηρεσίες

Ο δείκτης αυτός αναφέρεται στην παρουσία βασικών λειτουργιών του κράτους που εξυπηρετούν τους πολίτες. Σ' αυτές τις λειτουργίες μπορεί να περιλαμβάνονται η παροχή βασικών υπηρεσιών, όπως η υγεία, η εκπαίδευση, το νερό, η αποκομιδή απορριμμάτων, οι υποδομές μεταφορών, η ηλεκτρική ενέργεια, το διαδίκτυο και η προσβασιμότητα σ' αυτό. Μπορεί επίσης να περιλαμβάνεται η ικανότητα του κράτους να προστατεύει τους πολίτες του, π.χ. από την τρομοκρατία

και τη βία, μέσω της αποτελεσματικής αστυνόμευσης. Επιπλέον, ακόμη και όταν παρέχονται βασικές λειτουργίες και υπηρεσίες του κράτους, ο δείκτης εξετάζει περαιτέρω σε ποιον παρέχονται, όπως για παράδειγμα σε αστικούς ή περι-αστικούς πληθυσμούς, ανεξαρτήτως εάν το κράτος εξυπηρετεί στενά τις κυβερνητικές ελίτ, όπως είναι οι υπηρεσίες ασφαλείας, η κεντρική τράπεζα ή η διπλωματική υπηρεσία, ενώ αποτυγχάνει να παράσχει βασικά επίπεδα υπηρεσιών προς το γενικό πληθυσμό. Ο δείκτης εξετάζει επίσης το επίπεδο και τη συντήρηση των γενικών έργων υποδομών, στο βαθμό που η απουσία της επηρεάζει αρνητικά την πραγματική ή δυνητική ανάπτυξη της χώρας.

Ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου

Ο δείκτης αυτός εξετάζει τη σχέση μεταξύ του κράτους και του πληθυσμού του σε ότι αφορά το βαθμό στον οποίο προστατεύονται τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και οι βασικές ανθρώπινες ελευθερίες γίνονται σεβαστές. Ο δείκτης ελέγχει κατά πόσον υπάρχει ευρεία κατάχρηση των νομικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων ατόμων, ομάδων και θεσμών (π.χ. ελευθερία του τύπου, πολιτικοποίηση της δικαστικής εξουσίας, εσωτερική χρήση στρατιωτικών ομάδων για πολιτικούς σκοπούς, καταστολή πολιτικών αντιπάλων). Επίσης λαμβάνει υπόψη έντονα περιστατικά βίας που υποκινούνται πολιτικά και διαπράττονται σε βάρος των πολιτών. Εξετάζει επίσης παράγοντες όπως η άρνηση της υιοθέτησης δίκαιης μεταχείρισης των πολιτικών κρατουμένων ή των αντιφρονούντων, σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες και πρακτικές, ενώ ελέγχει και εάν υπάρχει ένας υπάρχων ή αναδυόμενος εξουσιαστικός, δικτατορικός ή στρατιωτικός κανονισμός με βάση τον οποίο αναστέλλονται ή χειραγωγούνται οι συνταγματικοί και δημοκρατικοί θεσμοί και διαδικασίες.

Κοινωνικοί δείκτες

Δημογραφικές πιέσεις

Ο δείκτης αυτός εξετάζει τις πιέσεις που ασκούνται στο κράτος από τον ίδιο τον πληθυσμό του ή από τον περιβάλλοντα χώρο του. Για παράδειγμα, ο δείκτης μετρά τις πιέσεις που σχετίζονται με την προσφορά τροφίμων στον πληθυσμό, την πρόσβαση σε ασφαλές νερό και άλλους πόρους που στηρίζουν τη ζωή ή την υγεία, όπως η πρόληψη των ασθενειών και των επιδημιών. Ο δείκτης λαμβάνει υπόψη τα

δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως οι πιέσεις από τον υψηλό ρυθμό αύξησης του πληθυσμού ή οι μονομερείς κατανομές του πληθυσμού, όπως η πολύ μεγάλη αύξηση των ποσοστών των ηλικιωμένων ή οι έντονες αποκλίσεις του ρυθμού αύξησης του πληθυσμού μεταξύ ανταγωνιστικών κοινωνικών ομάδων, αναγνωρίζοντας ότι αυτές μπορούν να έχουν βαθιές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις. Πέραν του πληθυσμού, ο δείκτης λαμβάνει επίσης υπόψη τις πιέσεις που προκύπτουν από φυσικές καταστροφές (τυφώνες, σεισμούς, πλημμύρες ή ξηρασία) και πιέσεις στον πληθυσμό από περιβαλλοντικούς κινδύνους.

Μαζικές μετακινήσεις προσφύγων ή εσωτερικά εκτοπισμένων πληθυσμών

Ο δείκτης αυτός εξετάζει τις πιέσεις που ασκούνται στα κράτη λόγω της αναγκαστικής μετακίνησης μεγάλων κοινοτήτων, ως αποτέλεσμα κοινωνικών, πολιτικών, περιβαλλοντικών ή άλλων αιτίων, λαμβάνοντας υπόψη τις μετακινήσεις εντός των χωρών, καθώς και τις ροές προσφύγων σε άλλες. Ο δείκτης προσμετρά τους πρόσφυγες ανά χώρα ασύλου, αναγνωρίζοντας ότι οι εισροές πληθυσμού μπορούν να ασκήσουν πρόσθετη πίεση στις δημόσιες υπηρεσίες μιας χώρας και μπορεί μερικές φορές να δημιουργήσουν προκλήσεις σε ανθρωπιστικό επίπεδο και επίπεδο ασφάλειας για το κράτος υποδοχής, εάν αυτό δεν έχει την απορροφητική ικανότητα και επαρκείς πόρους. Ο δείκτης λαμβάνει επίσης υπόψη τους εσωτερικά εκτοπισμένους και τους πρόσφυγες ανά χώρα προέλευσης, αναγνωρίζοντας εσωτερικές πιέσεις στο κράτος, ως αποτέλεσμα βίας και περιβαλλοντικών ή άλλων παραγόντων, όπως οι επιδημίες. Όλοι οι παραπάνω παράγοντες εξετάζονται στο πλαίσιο του πληθυσμού του κράτους (κατά κεφαλήν) και του ρυθμού ανάπτυξής του, καθώς και στο πλαίσιο της παρόδου του χρόνου (χρόνο με το χρόνο), λαμβάνοντας υπόψη ότι ορισμένοι εσωτερικά εκτοπισμένοι ή πρόσφυγες ενδέχεται να έχουν εκτοπιστεί για μεγάλα χρονικά διαστήματα.

Εξωτερικές παρεμβάσεις

Ο δείκτης αυτός εξετάζει την επίδραση και τον αντίκτυπο των εξωτερικών παραγόντων στη λειτουργία ενός κράτους, ιδιαίτερα στο κομμάτι της ασφάλειας και της οικονομίας. Όσον αφορά το κομμάτι της ασφάλειας, ο δείκτης επικεντρώνεται τόσο σε κρυφούς όσο και σε φανερούς εξωτερικούς παράγοντες, οι οποίοι

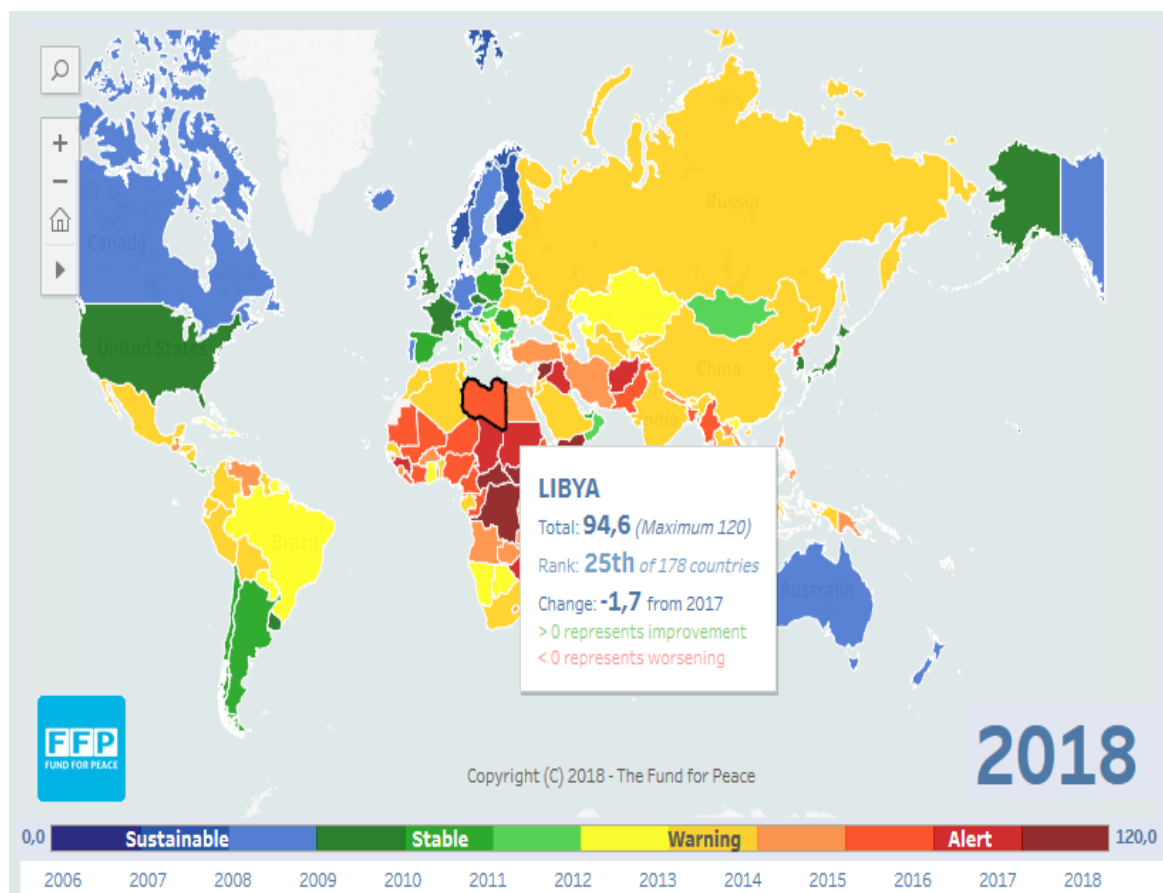
εμπλέκονται στις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους που κινδυνεύει από άλλες κυβερνήσεις, στρατούς, υπηρεσίες πληροφοριών, καθώς και άλλες ομάδες και οντότητες που μπορεί να επηρεάσουν την ισορροπία της εξουσίας ή την έκβαση μιας σύγκρουσης μέσα σε ένα κράτος. Από την άλλη πλευρά, σε ότι αφορά τον οικονομικό τομέα, ο δείκτης επικεντρώνεται στη συμμετοχή εξωτερικών παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων των πολυμερών οργανισμών, μέσω δανείων μεγάλης κλίμακας, αναπτυξιακών έργων ή εξωτερικής βοήθειας, όπως η δημοσιονομική στήριξη, ο έλεγχος των οικονομικών ή η διαχείριση της οικονομικής πολιτικής του κράτους, δημιουργώντας έτσι οικονομική εξάρτηση. Τέλος, ο δείκτης των εξωτερικών παρεμβάσεων λαμβάνει υπόψη ανθρωπιστικές παρεμβάσεις, όπως η ανάπτυξη διεθνούς ειρηνευτικής αποστολής.

Το FFP βαθμολογεί κάθε έναν από τους παραπάνω δείκτες με ελάχιστη τιμή το 0 και μέγιστη το 10, όπου το 10 αντιπροσωπεύει την υψηλότερη ένταση (λιγότερη σταθερότητα) και επομένως καταδεικνύει χειρότερη κατάσταση. Συνεπώς, οι τιμές που μπορεί να λάβει ο δείκτης ευάλωτων κρατών, ως άθροισμα των επιμέρους δεικτών, είναι από 0 έως 120, με τη μέγιστη βαθμολογία να φανερώνει το χειρότερο κράτος.

Στον παρακάτω χάρτη (Εικόνα 7) παρατηρούμε ότι κάθε χώρα, ανάλογα με τη συνολική βαθμολογία που συγκεντρώνει, έχει και τον ανάλογο χρωματισμό, προκειμένου να γίνεται πιο εύκολα αντιληπτή η κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Έτσι οι χώρες που βαθμολογούνται από 90 έως 120, κατατάσσονται στην κατηγορία της κόκκινης κωδικοποίησης⁹ και ταξινομούνται στην κατάσταση του συναγερμού. Αντίστοιχα οι χώρες που βαθμολογούν μεταξύ 60 και 89.9 ταξινομούνται στην κίτρινο-πορτοκαλί κατηγορία και στην κατάσταση υπό προειδοποίηση. Οι χώρες που βαθμολογούν μεταξύ 30 και 59.9 ταξινομούνται στην πράσινη κατηγορία και στην κατάσταση της σταθερότητας, ενώ οι χώρες που βαθμολογούν μεταξύ 0 και 29.9 ταξινομούνται στην μπλε κατηγορία και στη βιώσιμη κατάσταση. Τέλος, οι χώρες που δεν αξιολογούνται, κατηγοριοποιούνται ως μη εφαρμόσιμες και είναι

⁹ Σημειώνεται ότι το FFP άλλαξε την έγχρωμη κωδικοποίησή του το 2015, προκειμένου να είναι πιο εύκολη η αναγνώριση των σταθερών και βιώσιμων κρατών από τα κράτη των άλλων κατηγοριών, τα οποία εμφανίζονται με ψυχρότερα χρώματα.

χρώματος ανοικτού γκρι. Η Λιβύη, για το έτος 2018, εμφανίζεται στο χάρτη με κόκκινο χρώμα και επομένως βρίσκεται σε κατάσταση συναγερμού.

Εικόνα 7: Ο χρωματικός πίνακας του FFP

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι για το έτος 2018 τη μικρότερη βαθμολογία και συνεπώς το πιο εύρωστο κράτος είναι η Φιλανδία με βαθμολογία 17.9. Μάλιστα τη θέση αυτή τηρεί συνεχόμενα από το 2013, ενώ από το 2007 βρίσκεται στην πρώτη πεντάδα των πιο εύρωστων κρατών. Ακολουθούν η Νορβηγία, η Ελβετία, η Δανία, η Ισλανδία, η Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο, η Αυστραλία, η Σουηδία και η Νέα Ζηλανδία, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στον παρακάτω πίνακα (Εικόνα 8).

Slovak Republic	147th	42,5	2,1	5,0	6,6	4,3	3,2	3,9	4,3	2,1	2,5	2,0	3,5	3,0
Poland	148th	41,5	2,1	4,2	5,9	3,9	2,7	4,5	3,6	2,0	3,7	2,7	3,3	2,9
Spain	149th	41,4	3,1	7,2	5,8	4,9	3,2	1,6	6,8	1,9	1,5	1,7	1,9	1,7
Chile	150th	40,7	3,5	2,2	3,3	3,5	5,4	4,1	3,0	3,7	3,1	5,0	2,1	1,8
Mauritius	151st	40,5	2,0	3,2	3,5	4,3	3,2	4,6	2,7	3,0	3,7	3,3	2,6	4,4
Lithuania	152nd	39,4	2,9	3,0	4,1	4,2	4,2	4,3	2,4	3,2	2,2	2,5	2,2	4,3
Czech Republic	153rd	39,0	2,9	5,3	5,1	4,3	2,4	2,5	5,0	2,3	2,2	1,1	3,5	2,4
United States	154th	37,7	3,5	5,8	6,1	2,3	4,0	2,2	2,4	1,3	3,3	3,3	2,1	1,5
Malta	155th	36,2	3,3	2,0	3,6	4,0	2,3	3,4	3,6	1,7	3,0	2,2	4,1	3,0
South Korea	156th	35,7	2,4	3,9	2,6	2,0	2,7	3,7	3,9	1,6	3,2	2,6	1,9	5,3
Uruguay	157th	35,4	4,1	2,7	2,3	3,5	3,8	4,1	0,7	2,8	3,1	3,5	2,4	2,5
Japan	158th	34,5	1,9	2,6	3,4	3,8	1,3	3,5	0,9	1,9	3,1	4,5	4,1	3,5
United Kingdom	159th	34,3	3,2	5,0	6,4	3,6	3,7	2,4	1,8	1,3	1,8	2,1	1,9	1,0
France	160th	32,2	3,2	1,9	7,0	4,0	2,9	2,5	1,0	1,1	1,9	2,5	2,5	1,8
Singapore	161st	30,4	1,3	4,0	2,3	1,7	3,5	3,0	3,9	1,0	4,9	2,2	1,4	1,2
Slovenia	162nd	30,3	1,3	2,0	4,5	3,5	3,1	3,3	2,4	1,3	1,2	2,0	3,7	2,0
Belgium	163rd	29,7	2,3	4,4	4,6	4,5	2,4	1,7	1,7	2,0	1,2	1,7	2,5	0,7
Portugal	164th	27,3	1,0	2,5	2,2	4,8	2,2	1,9	1,3	2,5	1,5	2,6	2,1	2,6
Austria	165th	26,2	1,3	3,2	4,8	1,9	2,6	1,2	1,4	1,0	1,0	1,6	5,3	0,9
Netherlands	165th	26,2	1,8	3,4	4,5	2,4	1,9	2,5	1,0	0,8	1,0	2,2	3,5	1,2
Germany	167th	25,8	2,0	2,6	4,9	1,9	2,7	2,0	0,7	0,9	0,8	1,7	4,9	0,7
Canada	168th	21,5	2,5	2,5	3,1	1,8	2,2	2,0	0,7	1,2	1,3	1,6	1,9	0,7
New Zealand	169th	20,9	1,5	1,4	3,3	3,3	2,0	2,4	0,6	1,1	0,8	1,8	1,8	0,9
Sweden	170th	20,8	2,4	1,8	1,8	1,6	1,6	1,2	0,8	0,9	0,9	1,7	5,2	0,9
Australia	170th	20,8	2,4	1,7	3,6	1,9	1,9	1,3	0,7	1,2	2,0	1,4	2,0	0,7
Luxembourg	170th	20,8	1,4	3,4	2,8	1,3	1,3	1,8	0,7	1,8	1,0	1,3	3,2	0,8
Ireland	173rd	20,7	2,4	1,5	1,1	3,1	1,9	2,6	0,7	1,4	1,7	1,5	1,7	1,1
Iceland	174th	20,3	0,8	1,8	1,1	3,2	0,9	2,6	1,0	1,0	0,8	1,4	1,8	3,9
Denmark	175th	19,8	1,4	1,4	4,4	1,7	1,3	2,0	0,9	0,9	1,2	1,7	2,1	0,7
Switzerland	176th	19,2	1,4	1,0	3,6	2,0	1,9	1,8	0,7	0,9	1,5	1,2	2,5	0,7
Norway	177th	18,3	1,8	1,1	3,4	2,0	1,0	1,4	0,6	0,8	0,9	1,3	2,9	1,1
Finland	178th	17,9	2,2	1,4	1,5	3,2	0,7	2,3	0,9	0,7	0,7	1,1	2,2	1,0

Εικόνα 8: Ο πίνακας κατάταξης του FFP με τα πιο εύρωστα κράτη για το 2018

Στον αντίποδα τη μεγαλύτερη βαθμολογία συγκεντρώνει το Νότιο Σουδάν με βαθμολογία 113.4. Την υπόλοιπη δεκάδα των πιο αποτυχημένων κρατών για το έτος 2018 συμπληρώνουν κατά φθίνουσα σειρά η Σομαλία, η Υεμένη, η Συρία, η Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, το Σουδάν, το Τσαντ, το Αφγανιστάν, ενώ στη δέκατη θέση βρίσκεται η Ζιμπάμπουε, όπως φαίνεται και στην εικόνα 9.

FRAGILE STATES INDEX 2018

Select Year: 2018 Highlight a Specific Country: Highlight Country

Sort by Indicator: Hover your mouse at the top of the column you wish to sort and click the sort button:

Country	R.	SA	FE	GG	EC	UD	HF	SL	PS	HR	DP	RD	EX	
South Sudan	1st	113,4	10,0	9,7	9,7	10,0	8,9	6,3	10,0	9,9	9,2	10,0	10,0	9,6
Somalia	2nd	113,2	9,7	10,0	9,0	8,9	9,3	9,5	9,1	9,3	9,6	10,0	9,7	9,1
Yemen	3rd	112,7	9,9	10,0	9,5	9,6	8,2	7,2	9,7	9,7	9,8	9,6	9,5	10,0
Syria	4th	111,4	9,9	9,9	9,9	8,5	7,8	8,1	9,9	9,3	9,9	8,2	10,0	10,0
Central African Republic	5th	111,1	9,1	9,7	8,8	8,8	9,8	7,4	9,4	10,0	9,4	9,3	10,0	9,5
Congo Democratic Republic	6th	110,7	9,1	9,8	10,0	8,1	8,5	7,0	9,6	9,5	9,8	9,6	10,0	9,7
Sudan	7th	108,7	8,7	9,7	10,0	8,0	7,7	8,6	9,7	8,9	9,3	9,3	9,5	9,2
Chad	8th	108,3	9,5	9,5	7,7	9,0	9,3	8,6	8,8	9,7	8,8	10,0	9,3	8,0
Afghanistan	9th	106,6	10,0	8,6	8,1	8,3	7,8	8,1	9,1	10,0	8,2	9,2	9,9	9,4
Zimbabwe	10th	102,3	9,1	10,0	7,0	8,6	8,2	7,6	9,7	8,9	8,5	8,9	8,2	7,6
Iraq	11th	102,2	9,0	9,6	9,3	6,3	7,0	7,4	9,2	8,3	8,4	8,7	9,6	9,4
Haiti	12th	102,0	7,4	9,6	6,2	8,4	9,5	8,7	8,7	9,4	7,4	9,0	7,7	9,9
Guinea	13th	101,6	8,9	9,6	8,9	8,9	7,6	7,4	9,7	9,4	7,4	8,8	7,9	7,1
Nigeria	14th	99,9	8,9	9,6	9,3	8,0	8,3	7,2	8,3	8,9	8,6	9,1	7,5	6,2
Ethiopia	15th	99,6	8,7	8,4	8,8	6,7	6,8	7,6	8,5	8,5	8,7	9,5	9,0	8,4
Guinea Bissau	16th	98,1	8,6	9,6	5,2	8,0	8,9	7,8	9,2	9,2	7,5	8,8	7,0	8,3
Kenya	17th	97,4	8,4	9,6	8,9	7,0	7,6	7,5	8,1	8,3	7,3	8,9	8,0	7,8
Burundi	17th	97,4	8,5	7,9	7,6	8,1	7,0	6,0	8,9	7,7	8,9	9,4	8,7	8,7
Eritrea	19th	97,2	6,9	8,1	7,4	7,8	8,1	8,6	9,4	8,1	8,7	8,7	8,0	7,4
Pakistan	20th	96,3	8,8	8,9	9,7	6,6	6,2	7,1	7,8	7,9	7,7	8,1	8,4	9,1
Niger	21st	96,2	8,4	8,9	7,7	7,3	8,2	7,6	7,0	9,4	6,8	9,1	8,0	7,8
Myanmar	22nd	96,1	9,0	8,3	9,8	5,6	7,4	6,9	8,6	8,6	9,0	6,3	9,2	7,4
Cameroon	23rd	95,3	8,0	9,1	8,4	6,7	7,5	7,5	8,5	8,4	7,6	8,1	8,0	7,5
Uganda	24th	95,1	7,1	8,6	8,6	6,0	7,3	7,6	8,3	8,0	7,9	8,9	9,0	7,8
Libya	25th	94,6	9,3	9,4	7,8	8,0	5,3	6,3	9,8	6,7	9,4	4,6	8,0	10,0
Cote d'Ivoire	25th	94,6	7,7	9,1	7,8	6,8	7,7	7,3	7,6	8,5	7,6	8,2	7,5	8,7
Mali	27th	93,6	9,3	5,4	7,9	7,6	7,3	8,6	6,1	8,5	7,3	8,0	8,2	9,5
North Korea	28th	93,2	8,3	8,8	5,8	8,9	7,5	4,4	10,0	8,6	9,4	7,2	4,4	9,9
Congo Republic	29th	93,1	7,0	6,7	7,5	7,3	7,8	7,7	9,0	9,2	8,5	8,2	7,5	6,8
Liberia	30th	92,6	6,7	8,6	5,5	8,0	8,1	7,5	7,1	9,0	6,2	8,5	8,4	9,0

Εικόνα 9: Ο πίνακας κατάταξης του FFP με τα πιο αποτυχημένα κράτη για το 2018

Η Λιβύη για το τρέχον έτος βρίσκεται στην 25^η θέση, με μια συνολική βαθμολογία 94.6, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στον παραπάνω πίνακα. Αξίζει να μελετήσουμε και τις βαθμολογίες στους επιμέρους δείκτες, προκειμένου να σχηματιστεί μια εικόνα για τους τομείς στους οποίους υστερεί περισσότερο το κράτος αυτό. Έτσι, όπως παρατηρούμε στον πίνακα 3, η χειρότερη βαθμολογία παρουσιάζεται στον τομέα των εξωτερικών παρεμβάσεων, με μια βαθμολογία 10 και αμέσως μετά ακολουθεί η κρατική νομιμότητα με βαθμολογία 9.8. Ο δείκτης της κατακερματισμένης ηγεσίας ακολουθεί στην τρίτη θέση από πλευράς βαθμολογίας με 9.4 και ισοβαθεί με τον δείκτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου. Ενώ στην πέμπτη θέση, με βαθμολογία 9.3, βρίσκεται η ασφάλεια. Τέλος αρκετά υψηλή βαθμολογία παρουσιάζουν οι τομείς της οικονομικής ύφεσης και ανέχειας, των μαζικών μετακινήσεων προσφύγων ή εσωτερικά εκτοπισμένων πληθυσμών και των φυλετικών διακρίσεων.

	Rank	Total														Weighted Total
			C1 SA	C2 FE	C3 GG	E1 EC	E2 UD	E3 HF	P1 SL	P2 PS	P3 HR	S1 DP	S2 RD	X1 EX		
Libya	2018	25th	94,6	9,3	9,4	7,8	8,0	5,3	6,3	9,8	6,7	9,4	4,6	8,0	10,0	94,6
	2017	23rd	96,3	9,6	9,4	8,1	8,5	5,6	6,3	9,5	7,0	9,1	4,9	8,3	10,0	96,3
	2016	25th	96,4	9,6	9,4	8,3	8,0	5,8	6,5	9,5	7,2	9,3	5,1	8,0	9,7	96,4
	2015	25th	95,3	9,3	9,1	7,8	8,0	6,1	6,4	9,8	7,5	9,0	5,4	7,4	9,5	95,3
	2014	41st	87,8	9,2	8,1	7,5	6,1	6,4	5,5	8,5	7,4	8,7	5,7	5,7	9,0	87,8
	2013	54th	84,5	8,9	8,0	7,4	5,0	6,7	4,2	8,4	7,3	9,0	5,5	5,4	8,8	84,6
	2012	50th	84,9	9,0	8,0	7,0	5,5	7,0	3,9	8,1	7,6	9,0	5,8	5,1	9,0	85,0
	2011	111th	68,7	5,9	7,0	6,0	4,6	6,9	3,9	7,3	4,3	8,3	5,5	4,6	4,4	68,7
	2010	111th	69,1	5,2	7,1	5,8	5,3	6,9	4,2	7,3	4,2	8,3	5,7	4,3	4,8	69,1
	2009	112th	69,4	5,4	7,1	5,8	5,5	7,1	4,0	7,1	4,2	8,1	5,9	4,2	5,0	69,4
	2008	111th	70,0	5,6	7,0	5,6	5,3	7,3	4,0	7,4	4,5	8,1	6,2	4,0	5,0	70,0
	2007	114th	69,3	5,3	8,0	5,6	5,3	7,3	4,0	7,4	4,5	8,1	6,2	2,6	5,0	69,3
	2006	95th	68,5	5,5	7,9	5,5	5,1	7,3	4,0	7,5	4,5	8,1	6,0	2,1	5,0	68,5

Εικόνα 10: Η βαθμολογία που λαμβάνει η Λιβύη με βάση του δείκτες του FFP από το 2006 έως σήμερα

Αν παρατηρήσουμε τον παραπάνω πίνακα (Εικόνα 10) και κάνουμε μια σύγκριση με τα προηγούμενα έτη, προκύπτει ότι μέχρι το 2011 η Λιβύη τηρούσε μια πολύ καλή θέση σε παγκόσμια κατάταξη και βρισκόταν στην 111^η θέση, από σύνολο 178 κρατών, για τα οποία υπάρχουν στοιχεία. Από το 2012, στη μετά-Καντάφι εποχή, η Λιβύη κατατάσσεται στην 50^η θέση, το 2015 βρίσκεται στην 25^η θέση, ενώ τη χειρότερη κατάταξη λαμβάνει το 2017, θέτοντάς την στην 23^η θέση. Για το 2018, παρατηρούμε μια μικρή ανάκαμψη και λαμβάνει για άλλη μια φορά την 25^η θέση, όπως είχε συμβεί το 2016 και το 2015.

Τέλος, δεν πρέπει να παραλείψουμε να επισημάνουμε ότι υπάρχει μεγάλη συζήτηση, μεταξύ διάφορων ερευνητών, δημοσιογράφων και διανοούμενων, κατά πόσο αυτοί οι δείκτες αντιπροσωπεύουν τη συνολική και πραγματική εικόνα που επικρατεί σε ένα κράτος και αν μπορούμε να βασιστούμε σε αυτούς, προκειμένου να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα. Χαρακτηριστική είναι η διαφωνία αρκετών, ως προς το αν κάποιο κράτος βρίσκεται ανάμεσα στο όριο δύο καταστάσεων που

πρέπει να ενταχθεί. Δηλαδή για παράδειγμα, αν στους δείκτες που εξάγει το FFP, κάποιο κράτος λαμβάνει συνολική βαθμολογία 59.9, πρέπει να ενταχθεί στα κράτη υπό προειδοποίηση ή στα σταθερά κράτη; Σ' αυτήν την οριακή κατάσταση ένας αριθμός μπορεί να κρίνει τη σταθερότητα ενός κράτους;

Από την άλλη πλευρά, αν συγκρίνουμε τα αποτελέσματα που μας δίνουν οι δείκτες από τους διάφορους οργανισμούς, παρατηρούμε γενικά μια συνταύτιση απόψεων, με μικρές αποκλίσεις μεταξύ τους. Η γενική εικόνα, όπως αυτή προκύπτει μετά από επισταμένη μελέτη και σύγκριση των ανωτέρω δεικτών, διαφαίνεται ότι είναι προς την ίδια κατεύθυνση, παρότι μπορεί να υπάρχουν μικροδιαφορές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΛΙΒΥΗΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΣΗ ΤΟΥ ΛΙΒΥΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΟΥ

Γενικά Στοιχεία

Πριν γίνει αναδρομή στην ιστορία της Λιβύης, χρήσιμο κρίνεται να παρατεθούν κάποια γενικά και γεωγραφικά στοιχεία, με σκοπό ο αναγνώστης να αποκτήσει μια σφαιρική εικόνα για τη χώρα αυτή. Στο άκουσμα της λέξης Λιβύη, στο μυαλό μας έρχεται ένας άνθρωπος, ο Μουαμάρ Καντάφι και μία έρημος η Σαχάρα. Με αυτές τις δύο λέξεις θα μπορούσε κάποιος να περιγράψει περιληπτικά τη Λιβύη και να συμπεριλάβει ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας και της γεωγραφίας της.

Το όνομα του κράτος της Λιβύης προέρχεται από τον αιγυπτιακό όρο Λεμπού και αναφέρεται στους Βερβερίνους που ζούσαν δυτικά του Νείλου. Στα ελληνικά έγινε Λιβύη, αν και στην αρχαία Ελλάδα ο όρος είχε ευρύτερη σημασία, υπονοώντας ολόκληρη τη Βόρειο Αφρική, δυτικά της Αιγύπτου ή και ολόκληρη την αφρικανική ήπειρο. Στις 2 Μαρτίου 1977, ο Καντάφι¹⁰ άλλαξε επίσημα το όνομα της χώρας σε «Σοσιαλιστική Λαϊκή Λιβυκή Αραβική Τζαμαχίρια» (Great Socialist Peoples' Libyan Arab Jamahiriya), που σημαίνει «κράτος των μαζών» (Vandewalle, Libya since 1969 Qadhafi's Revolution Revisited 2008). Μετά την πτώση του Καντάφι, αλλάζει και πάλι ονομασία και παίρνει στις 8 Ιανουαρίου 2013, το σημερινό όνομα, Κράτος της Λιβύης.

¹⁰ Μουαμάρ Αμπού Μινγιάρ αλ Καντάφι, ήταν το πλήρες όνομα του Λίβου ηγέτη.

Εικόνα 11: Χάρτης της Β. Αφρικής

Είναι μια χώρα της Βόρειας Αφρικής (Εικόνα 11) και βρίσκεται στην περιοχή του Μεγάλου Μαγκρέμπ¹¹. Βόρεια βρέχεται από τη Μεσόγειο Θάλασσα, ανατολικά της βρίσκεται η Αίγυπτος, νοτιοανατολικά της το Σουδάν, ενώ νότια συνορεύει με το Τσαντ και το Νίγηρα και δυτικά με την Αλγερία και την Τυνησία. Είναι η τέταρτη σε έκταση χώρα της Αφρικής και δέκατη έβδομη σε έκταση χώρα της Γης. Έχει έκταση περίπου 1.700.000 τ. χλμ. και το 90% του εδάφους της είναι έρημος. Πρωτεύουσα της χώρας είναι η Τρίπολη. Όταν το 1951 η Λιβύη απέκτησε την ανεξαρτησία της, την πρωτεύουσα του κράτους αποτελούσαν από κοινού η Τρίπολη και η Βεγγάζη. Στις αρχές, όμως, της δεκαετίας του 1970, η Τρίπολη ανακηρύχθηκε ως η μοναδική πρωτεύουσα, όπου ζουν 1,7 εκατομμύρια κάτοικοι. Δεύτερη μεγαλύτερη πόλη της χώρας είναι η Βεγγάζη, με περίπου ένα εκατομμύριο κατοίκους. Είναι χτισμένη στο βορειοανατολικό άκρο του κόλπου της Σύρτης και αποτελεί σημαντικό λιμάνι και το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο της γύρω περιοχής. Άλλες σημαντικές πόλεις της χώρας είναι η Αλ-Χουμς (644.000 κάτοικοι) και η Μισράτα (285.000 κάτοικοι), σημαντικά λιμάνια στα ανατολικά της Τρίπολης, η Σύρτη, στο κέντρο του ομώνυμου

¹¹ Ονομάζεται η περιοχή της Βορειοδυτικής - Βόρειας Αφρικής που περιλαμβάνει το Μαρόκο, την Αλγερία και την Τυνησία. Με τον όρο Μεγάλο Μαγκρέμπ περιλαμβάνονται επιπλέον οι περιοχές της Δυτικής Σαχάρας, Μαυριτανίας και της Λιβύης.

κόλπου, η Αλ-Μπάιντα, η Ντέρνα, λιμάνι στις βορειοανατολικές ακτές και τέλος το Τουμπρούκ (100.000 κάτοικοι), ένα από τα καλύτερα λιμάνια της Μεσογείου, στο βορειοανατολικό άκρο της Λιβύης και θέατρο αρκετών πολεμικών επιχειρήσεων στη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου (Εικόνα 12).

Εικόνα 12: Χάρτης με τις σημαντικότερες πόλεις της Λιβύης

Το αραβικό αυτό κράτος έχει πληθυσμό 6,4 εκατομμύρια (εκτίμηση 2009), εκ των οποίων το 97% είναι Βέρβεροι¹² και Άραβες (World Population Review 2018). Η αραβική είναι η κύρια γλώσσα στη Λιβύη, ενώ τα αγγλικά και τα ιταλικά είναι επίσης κατανοητά από ένα μεγάλο αριθμό κατοίκων, ως κατάλοιπο της αποικιοκρατίας. Σε αρκετές περιοχές, στο νότιο τμήμα της χώρας, οι νομάδες κάτοικοι ομιλούν τη βερβερική, μια χαμιτική γλώσσα. Το Ισλάμ¹³ είναι η επίσημη θρησκεία της χώρας και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή των

¹² Η λέξη Βέρβερος προέρχεται από την αραβική λέξη Al Barbar, η οποία με τη σειρά της προήλθε από την ελληνική λέξη βάρβαρος, δηλαδή αυτοί που δε μιλούν ελληνικά (taneter.org 2018). Υπόψιν ότι υπάρχει και άλλη εκδοχή: ότι το όνομα προέρχεται από τα (αρχαία) αιγυπτιακά.

¹³ Ισλάμ σημαίνει «υποταγή» στο Θεό. Είναι η θρησκεία της υποταγής στο θέλημα του θεού, όπως αυτό αποκαλύφθηκε στον προφήτη του, Μωάμεθ. Το θέλημα αυτό στο Ισλάμ διαμορφώνει όλες τις όψεις της ζωής, κοινωνικές και ατομικές, ως τις παραμικρές λεπτομέρειες. Έτσι, το Ισλάμ αποτελεί μια θρησκεία, αλλά ταυτόχρονα μια πολιτική, πολιτισμική, κοινωνική και ηθική πραγματικότητα. Το 97% των κατοίκων είναι μουσουλμάνοι σουνίτες και το υπόλοιπο 3% του πληθυσμού πιστεύει σε διάφορες άλλες θρησκείες, ενώ υπάρχει μια σημαντική θρησκευτική μειονότητα ρωμαιοκαθολικών.

ανθρώπων. Η οικονομία της Λιβύης σε σημαντικό βαθμό στηρίζεται στην εξαγωγή του πετρελαίου και του φυσικού αερίου. Τα έσοδα από το πετρέλαιο αντιπροσωπεύουν ένα μεγάλο ποσοστό του ΑΕΠ και σχεδόν όλα τα έσοδα είναι από εξαγωγές. Ο τομέας των κατασκευών και ο τομέας εκτός πετρελαίου περιλαμβάνουν την παραγωγή πετροχημικών, χάλυβα, σιδηρομεταλλευμάτων και αλουμινίου, οι οποίες αντιπροσωπεύουν περίπου το 20% του ΑΕΠ. Το 95% του εδάφους της χώρας είναι άγονο και βραχώδες, με αμμώδεις πεδιάδες και δύο μικρές περιοχές με λόφους στο βορειοδυτικό και βορειοανατολικό τμήμα της. Κατά μήκος της μεσογειακής ακτής εκτείνεται μία στενή πεδινή λωρίδα με μικρό βάθος. Το κλίμα της χώρας χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα υψηλές θερμοκρασίες και ανυδρία με πολύ μικρό ποσοστό βροχοπτώσεων. Στις ακτές η κατάσταση παρουσιάζεται κάπως διαφοροποιημένη, προς το καλύτερο. Έτσι η γεωργική παραγωγή περιορίζεται από το ξηρό και ζεστό κλίμα, γεγονός που δημιουργεί φτωχά εδάφη και εξαναγκάζει τη Λιβύη να εισαγάγει το 75% των τροφίμων της (Metz 1989).

Η Λιβύη ανήκει στις μεγάλες πετρελαιοπαραγωγούς χώρες, με ημερησία παραγωγή 1,4 εκ. βαρέλια, ενώ τα αποθέματά της ανέρχονται σε 125 δις βαρέλια. Το εμπόριο πετρελαίου συνεισφέρει στο 1/3 του ΑΕΠ, παρέχοντας 99% των λιβυκών κερδών από εξαγωγές, χρησιμοποιώντας όμως το 10% του εργατικού δυναμικού της. Το 95% του πετρελαίου εξάγεται στην Ευρώπη. Η παγκόσμια μοναδικότητα του λιβυκού πετρελαίου είναι ότι το πετρέλαιό της είναι «γλυκό», που σημαίνει ότι έχει «υψηλή ειδική βαρύτητα», ήτοι η σύνθεσή του παρέχει μεγαλύτερες και πιο εύκολα διυλιζόμενες ποσότητες «ελαφρών καυσίμων», βενζίνης, κηροζίνης κ.λπ. Επιπρόσθετα ο μαύρος χρυσός στη χώρα αυτή βρίσκεται σε μικρό βάθος, σε πολλές περιπτώσεις και στα 20 μέτρα, κάνοντάς τον πολύ ελκυστικό για τις εταιρείες εξόρυξης, μιας και είναι μικρά τα λειτουργικά κόστη. Οι Ευρωπαίοι με μεγάλη δυσκολία θα δεχθούν να διακόψουν τις συνεργασίες που έχουν εγκαταστήσει στη Λιβύη ή ακόμα να μπουκοτάρουν το λιβυκό πετρέλαιο.

Η Λιβύη κατέχει σημαντική γεωστρατηγική θέση, βρισκόμενη σε ευαίσθητες και σημαντικές από κάθε άποψη περιοχές. Ειδικότερα η γεωγραφική θέση της στις ακτές της Μεσογείου, τη βόρεια Αφρική, το μήκος ακτών της (1.825 χιλιόμετρα) και η μεγάλη έκτασή της, προσδίδουν στη χώρα ιδιαίτερη στρατηγική αξία.

Ιστορική Αναδρομή

Αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν ότι από την 8^η χιλιετία π.Χ. οι παράλιες περιοχές της Λιβύης κατοικούνταν από Νεολιθικές φυλές, οι οποίες είχαν αναπτύξει ιδιαίτερες ικανότητες στην κτηνοτροφία και στη γεωργία. Το 10^ο αιώνα π.Χ. κατοικήθηκε από νομάδες κτηνοτρόφους. Την περιοχή κατέκτησαν διάφοροι λαοί και πολιτισμοί, όπως οι Φοίνικες, οι Καρχηδόνιοι, οι Πτολεμαίοι, οι Ρωμαίοι, οι Βάνδαλοι και οι Βυζαντινοί, αν και μόνο από την περίοδο των Ελλήνων και των Ρωμαίων υπάρχουν αρχαιολογικά ευρήματα.

Σύμφωνα με την παράδοση, οι αρχαίοι Έλληνες κατέλαβαν την ανατολική Λιβύη, όταν άποικοι από το νησί της Σαντορίνης έλαβαν χρησμό από το μαντείο των Δελφών να κατοικήσουν στη Βόρεια Αφρική και έτσι, το 631 π.Χ., ίδρυσαν την Κυρήνη. Στους επόμενους δύο αιώνες ιδρύονται άλλες τέσσερις σημαντικές πόλεις στην περιοχή, η Βάρκη, οι Ευσπερίδες (αργότερα Βερενίκη, σημερινή Βεγγάζη), η Ταύχειρα (αργότερα Αρσινόη, σημερινή Τόκρα) και η Απολλωνία, το λιμάνι της Κυρήνης, οι οποίες μαζί με την Κυρήνη, ήταν γνωστές ως Πεντάπολις (Ορθόδοξοι Ορίζοντες 2004).

Η ευρύτερη περιοχή γύρω από την Κυρήνη ονομάστηκε Κυρηναϊκή και κατά τον 3^ο αιώνα π.Χ. αποτελούσε τμήμα της κυριαρχίας των Πτολεμαίων, για να περιέλθει το 2^ο αιώνα π.Χ., όπως και η υπόλοιπη χώρα στους Ρωμαίους, οι οποίοι με τη σειρά τους ίδρυσαν μια σειρά από σημαντικές πόλεις (Οία, Μεγάλη και Μικρή Λέπτις, Σαβράθα).

Κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οι δυο επαρχίες της Λιβύης, ενώνονται και αρκετοί Ρωμαίοι εγκαθίστανται στη Βόρεια Αφρική. Παρόλα αυτά οι δυο επαρχίες διατήρησαν το χαρακτήρα τους και έτσι η Τρίπολη παρέμεινε καρχηδονιακή και η Κυρηναϊκή ελληνική.

Τον 4^ο αιώνα μ.Χ. η Λιβύη περιήλθε στην Αίγυπτο, όπου λόγω της στρατηγικής της θέσης ευνοήθηκε η πνευματική και οικονομική της ανάπτυξη, η οποία όμως ανακόπηκε στις αρχές του 6ου αιώνα από τις επιδρομές των Βανδάλων. Τον 7^ο αιώνα οι βαρβαρικές επιδρομές περιορίστηκαν προσωρινά, ύστερα από την αποκατάσταση από τον Ιουστινιανό της βυζαντινής κυριαρχίας στη

Βόρεια Αφρική, όμως το 643 η χώρα περιήλθε οριστικά στους Άραβες, οι οποίοι προέβησαν σε ολοκληρωτικό εξισλαμισμό του γηγενούς πληθυσμού, με αποτέλεσμα πολλοί ντόπιοι να υιοθετήσουν ως θρησκεία το Ισλάμ και την αραβική γλώσσα και πολιτισμό.

Μετά την παρέλευση χιλίων περίπου ετών υπό την αραβική κυριαρχία, στα μέσα του 16ου αιώνα, η χώρα περνάει στα χέρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Από το 1551 και έπειτα ο Τούρκος ναύαρχος Μπανού Αμάρ ενθάρρυνε την πειρατεία, η οποία τους επόμενους τρεις αιώνες αποτέλεσε το κυριότερο έσοδο της χώρας και βοήθησε τη δυναστεία των Καραμανλήδων να αναδειχτεί και να περιοριστεί στο να πληρώνει ένα μικρό μόνο φόρο υποτέλειας στο σουλτάνο. Η εξέλιξη όμως αυτή θορύβησε τους Οθωμανούς, οι οποίοι ανακατέλαβαν τη χώρα το 1835, εκτός από ένα τμήμα της Κυρηναϊκής, στο οποίο εγκαταστάθηκε η αδελφότητα των Σενούσι, που ανέπτυξε ισχυρό κίνημα.

Η τουρκική κατοχή έλαβε τέλος το 1911, όταν η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και κατέλαβε τη Λιβύη. Στη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου πολέμου η σθεναρή αντίσταση που πρόβαλαν οι αραβικές φυλές της χώρας, ανάγκασαν την Ιταλία να περιορίσει την κατοχή της σε ορισμένα στρατηγικά σημεία, κατά μήκος των βόρειων ακτών. Οι Λίβυοι της Τρίπολης, που ήταν υπέρ της ανεξαρτησίας, ανακήρυξαν μονομερώς την ανεξαρτησία τους από την ιταλική κυριαρχία. Δυστυχώς για τους ιδρυτές της, η Δημοκρατία της Τρίπολης (Al-Jumhuriya Al-Tarabulsiya) που σχηματίστηκε το 1919, ήταν βραχύβια.

Στην Κυρηναϊκή επίσης δημιουργήθηκε ένα κοινοβούλιο, αλλά παρά τις προθέσεις και τις προσπάθειες ενοποίησης των δύο επαρχιών, οι διαφορές μεταξύ τους εμπόδισαν την ενοποίησή τους, στο πλαίσιο του κινήματος των Σενούσι (Khadduri 1963) (El-Kikhia 1997). Από το 1922 οι Ιταλοί προσπάθησαν να κάμψουν τη γενική εξέγερση η οποία οργανώθηκε εναντίον τους από τους Σενούσι και τελικά κατόρθωσαν το 1931 να επικρατήσουν και να προσαρτήσουν, το 1939, τη Λιβύη.

Η Λιβύη έγινε ένα από τα σημαντικότερα πεδία μαχών για τους πολέμους στη Βόρεια Αφρική και ως εκ τούτου οι Λίβυοι υπέστησαν τεράστιες συνέπειες. Οι περισσότερες ιταλικές υποδομές καταστράφηκαν, ειδικά στην Κυρηναϊκή,

προκαλώντας στα τέλη του 1942, τη φυγή των Ιταλών αποίκων από την περιοχή αυτή (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006).

Στις 10 Φεβρουαρίου 1947, με τη Συνθήκη Ειρήνης του Παρισιού, η Ιταλία παραιτήθηκε επισήμως από τις διεκδικήσεις της στη Λιβύη. Στις 21 Νοεμβρίου 1949, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ εξέδωσε ψήφισμα για την ανεξαρτησία της Λιβύης πριν την 1η Ιανουαρίου 1952. Το 1950 ψηφίστηκε το πρώτο Σύνταγμα της χώρας, το οποίο στις 7 Οκτωβρίου 1951 εγκαθίδρυσε μια κληρονομική μοναρχία, στα πλαίσια ενός ομοσπονδιακού κράτους. Στις 24 Δεκεμβρίου 1951, η Λιβύη ανακήρυξε την ανεξαρτησία της και δια στόματος του βασιλιά Ιντρίς Αλ Σενούσι ανακοινώθηκε η δημιουργία του Ηνωμένου Βασιλείου της Λιβύης, από το παλάτι al-Manar στη Βεγγάζη – όπου ο Ροδόλφο Γκραζιάνι¹⁴ είχε κάποτε κατοικήσει (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006).

Στην αρχή η Λιβύη ήταν ένα ιδιαίτερα αδύναμο κράτος, με πάρα πολλές αδυναμίες. Ενδεικτικό της οικονομικής κατάστασης της χώρας ήταν ότι οι μεγαλύτερες εξαγωγές της ήταν σε σκραπ σίδηρο, από κατεστραμμένα τεθωρακισμένα οχήματα που είχαν ξεμείνει στην έρημο από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Επιπρόσθετα, περίπου το 40% των Λίβυων ζούσαν σε σκηνές ή καλύβες. (HILSUM 2012). Πέρα, όμως, από την περιορισμένη οικονομική ανάπτυξη είχε σοβαρά προβλήματα εθνικής ταυτότητας. Η Λιβύη πέρασε από την αποικιοκρατία στην ανεξαρτησία με εντολή των Μεγάλων Δυνάμεων, χωρίς μια ενοποιητική ιδεολογία ή ένα κίνημα, του οποίου οι στόχοι και οι φιλοδοξίες ήταν κοινές σε όλη τη χώρα. Αντίθετα στις γειτονικές χώρες, η ανεξαρτησία ήταν το τελικό αποτέλεσμα μιας εξελισσόμενης ιδεολογικής πάλης που συνέβαλε στη δημιουργία μιας αίσθησης εθνικής ταυτότητας. Στη Λιβύη, ωστόσο, η πολιτική ανεξαρτησία ήταν ξαφνική και απροσδόκητη, όπως το ίδιο συνέβη και με την οικονομική ανεξαρτησία της μια δεκαετία αργότερα, με την ανακάλυψη σημαντικής ποσότητας κοιτασμάτων πετρελαίου.

¹⁴ Ιταλός στρατηγός, ο οποίος υπέστη ταπεινωτική ήττα στη Λιβύη το 1940-41, όταν μια μικρή βρετανική δύναμη κατέστρεψε τον τεράστιο στρατό του.

Η χώρα υιοθέτησε ένα ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης, που άφηνε ευρείες εξουσίες στις διάφορες επαρχίες. Ως εκ τούτου, ήταν ενδεικτική η αδυναμία του κεντρικού κράτους την εποχή εκείνη, στο οποίο η οικονομία ρυθμιζόταν με χαλαρούς θεσμούς και με ένα αναδυόμενο πολιτικό σύστημα που περιστρέφονταν γύρω από το βασιλιά και των διασυνδεδεμένων σ' αυτόν φυλών και οικογενειών. Η χώρα είχε δύο πρωτεύουσες, την Τρίπολη και τη Βεγγάζη, μεταξύ των οποίων το Κοινοβούλιο της χώρας μετακόμιζε. Είχε επίσης επαρχιακά νομοθετικά συμβούλια και εκτελεστικά συμβούλια στην Τρίπολη, τη Βεγγάζη και τη Σεμπά (άρθρο 188). Αργότερα, ο βασιλιάς μετακινήθηκε στην al-Bayda στην Κυρηναϊκή, δημιουργώντας μια de facto θερινή πρωτεύουσα.

Αν το ομοσπονδιακό αυτό σύστημα ήταν απαραίτητο από πολιτική άποψη, από οικονομική και κοινωνική πλευρά επέβαλε τεράστιες δαπάνες στο κράτος. Η χώρα - με πληθυσμό ελαφρώς πάνω από 1 εκατομμύριο- επιβαρύνονταν οικονομικά από τέσσερις ξεχωριστές κυβερνήσεις, η καθεμιά με τον δικό της αρχηγό κράτους, το δικό της Κοινοβούλιο, το δικό της Υπουργικό Συμβούλιο και ένα ευρύ φάσμα διοικητικών και γραφειοκρατικών τμημάτων. Το 1959, για παράδειγμα, η ομοσπονδιακή κυβέρνηση της Λιβύης είχε στη διάθεσή της 1.200 εργαζόμενους, ενώ η Τρίπολη απασχολούσε 6.000 δημόσιους υπαλλήλους και η Κυρηναϊκή 4.000, οι οποίοι για να πληρωθούν δαπανούσαν το 12% του ΑΕΠ της χώρας (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006).

Η ανακάλυψη του πετρελαίου το 1959, μετέτρεψε μια χώρα με πενιχρή οικονομία σε μια χώρα με αξιοζήλευτα οικονομικά στοιχεία. Η μοναρχία, όμως, περιόριζε σε μεγάλο βαθμό τις παρεμβάσεις του κράτους στην οικονομία, με αποτέλεσμα να υπάρχει ανισοκατανομή στα εισοδήματα που εισέρρεαν στη χώρα. Η Γερουσία της χώρας αποτελούνταν από 24 μέλη, 8 από κάθε επαρχία, τα μισά από τα οποία διορίζονταν από το βασιλιά. Κάθε επαρχία κυβερνούταν από έναν Έπαρχο, ο οποίος ήταν διορισμένος από το βασιλιά, και κατείχε, εκτός από τη νομοθετική εξουσία, ένα Εκτελεστικό Συμβούλιο που περιλάμβανε μια σειρά από αξιωματούχους, που και αυτοί διορίζονταν από το βασιλιά. Το υπουργικό συμβούλιο έδινε λόγο τόσο στον βασιλιά - ο οποίος απλά θα μπορούσε να το παύσει- όσο και στο Κοινοβούλιο, το οποίο θα μπορούσε να ρίξει την κυβέρνηση χωρίς ψήφο εμπιστοσύνης. Έτσι όπως ήταν δομημένο το σύστημα, στην πραγματικότητα το Κοινοβούλιο δεν μπορούσε να ελέγξει το υπουργικό συμβούλιο. Αυτό σήμαινε ότι η

δύναμη του βασιλιά, καθώς και της συμβουλευτικής του ομάδας, που έως το 1960 αποτελούνταν σε μεγάλο βαθμό από την ελίτ της Κυρηναϊκής, ήταν σημαντικά ενισχυμένη. Τα έσοδα από το πετρέλαιο επέτρεπαν στο βασιλιά, που ήταν ήδη απρόθυμος να κυβερνήσει πέρα από τη μητρική του Κυρηναϊκή, να παρακάμπτει τις διαδικασίες προς όφελός του (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006).

Οι καλές σχέσεις που τηρούσε ο βασιλιάς με τις μεγάλες δυνάμεις έγιναν ακόμη πιο στενές μετά το 1959, καθώς οι βρετανικές και αμερικανικές εταιρείες, όπως η British Petroleum, η Esso, η Texaco, η Hunt Oil και η Shell, έλαβαν παραχωρήσεις μαζί με τις ιταλικές πετρελαϊκές εταιρείες. Όλα τα παραπάνω έκαναν τους Λίβυους να αναρωτούνται αν ο βασιλιάς κυβερνούσε για τον εαυτό του και για τις ξένες εταιρείες ή για αυτούς (HILSUM 2012).

Η περίοδος διακυβέρνησης της Λιβύης από τον Μουαμάρ Καντάφι (1969-2011)

Ο Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ, ο χαρισματικός αξιωματικός του αιγυπτιακού στρατού που το 1952 ανέτρεψε στην Αίγυπτο τον υποστηριζόμενο από τους Βρετανούς βασιλιά Φαρούκ, αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τον Καντάφι. Παράλληλα η μεγάλη απογοήτευση του απλού λαού προς το πρόσωπο του βασιλιά και της κακής διακυβέρνησής του, σε συνδυασμό με την πλημμυρίδα του επαναστατικού πνεύματος που σάρωνε τη Μέση Ανατολή στις δεκαετίες του 1950 και 1960 ώθησε το Λοχαγό, τότε, Καντάφι σε ηλικία 27 ετών, με μια μικρή ομάδα άλλων στρατιωτικών¹⁵, στις 1 Σεπτεμβρίου του 1969, να οργανώσουν πραξικόπημα εναντίον του βασιλιά.

Ο Καντάφι και οι λοιποί πραξικοπηματίες κατάφεραν να καταλύσουν την εξουσία αναίμακτα και με αξιοσημείωτη ευκολία, παρά την κακή προετοιμασία. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ένας από τους πραξικοπηματίες ξέχασε το όπλο και τα πυρομαχικά του στο ταξί, το οποίο τον μετέφερε προς το στρατόπεδο (HILSUM

¹⁵ Ο Καντάφι συνδέθηκε με το κίνημα των Ελευθέρων Αξιωματικών, μια ομάδα χαμηλόβαθμων αξιωματικών του λιβυκού στρατού, που τους ένωναν τα αισθήματα οργής και ταπείνωσης εξαιτίας της ήττας που υπέστησαν οι ενωμένες αραβικές δυνάμεις από το Ισραήλ, στον Πόλεμο των Έξι Ημερών το 1967.

2012). Αποτέλεσμα αυτού ήταν βασιλιάς να γίνει ο ανιψιός του Ιντρίς, Σαγίντ Χασάν αλ-Ριντά αλ-Μαχντί ας-Σανσουσί, τον οποίο όμως οι πραξικοπηματίες εκθρόνισαν και τον έθεσαν σε κατ' οίκον περιορισμό, ενώ κατήργησαν τη μοναρχία και ανακήρυξαν τη Λιβύη ως Νέα Αραβική Δημοκρατία.

Εικόνα 13: Ο Συνταγματάρχης Μουαμάρ Καντάφι

Η πρώτη προσπάθεια ανατροπής του Καντάφι δεν άργησε και πραγματοποιήθηκε την ίδια χρονιά, αλλά εικάζεται ότι η προσπάθεια αυτή ήταν οργανωμένη από τον ίδιο, προκειμένου να απαλλαγεί από άλλους στρατιωτικούς που θεωρούσε επικίνδυνους για την εξουσία του.

Στην αρχή, το πραξικόπημα έφερε ευμάρεια στους απλούς Λίβυους πολίτες. Με τα κέρδη από το μαύρο χρυσό να ανεβαίνουν, χτίστηκαν σχολεία, σπίτια, νοσοκομεία, δρόμοι και αυτοκινητόδρομοι. Ο Καντάφι ηγήθηκε μιας εκστρατείας υπέρ της δωρεάν παιδείας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Μάλιστα, το 1953 κατά τις προσπάθειες ανεύρεσης πετρελαίου στις νότιες περιοχές της Λιβύης, ανακαλύφθηκαν τεράστιες ποσότητες πόσιμου νερού σε υπόγεια στρώματα του

εδάφους¹⁶. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 αρχίζει ο σχεδιασμός του Μεγάλου Τεχνητού Ποταμού¹⁷ (Great Man-Made River), αλλά οι εργασίες ξεκίνησαν το 1984. Ο τελικός σκοπός του έργου ήταν να μετατραπεί η Λιβύη σε έναν αυτόνομο γεωργικό παράδεισο. Το συνολικό κόστος του έργου εκτιμήθηκε σε 20 δισεκατομμύρια δολάρια, από τα οποία το μεγαλύτερο ποσό διατέθηκε σε αγγλικές και αμερικάνικες κατασκευαστικές εταιρείες που ανέλαβαν την κατασκευή του (HILSUM 2012).

Το καθεστώς του Καντάφι, στα νασερικά πρότυπα, εθνικοποίησε τα περιουσιακά στοιχεία της British Petroleum (BP), αφού η εταιρεία αρνήθηκε να δεχθεί μείωση κατά 49% στο ποσοστό συμμετοχής της. Το ίδιο συνέβη και με άλλες πετρελαϊκές εταιρείες, στις οποίες τέθηκε το εκβιαστικό δίλημμα είτε να αποδεχθούν ότι το κράτος της Λιβύης θα έπαιρνε τον έλεγχο του 51% των περιουσιακών τους στοιχείων ή θα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τη χώρα (HILSUM 2012).

Παρά αυτή την αρχική έκρηξη ευμάρειας, μεγάλο μέρος του πλούτου της Λιβύης σπαταλήθηκε ή απορροφήθηκε από το δικτάτορα και τους ακολούθους του. Όπως και άλλοι Άραβες ηγέτες της γενιάς του, ο Καντάφι έγινε γρήγορα δεσποτικός (Bazzi 2011). Το πετρέλαιο είχε καταστήσει τη Λιβύη τόσο πλούσια, που ο Καντάφι αποφάσισε να προχωρήσει σε μια εξωφρενική κούρσα εξοπλισμών. Είχε φτάσει σε ένα σημείο που σχεδόν σπαταλούσε το ένα τέταρτο του εθνικού προϋπολογισμού για στρατιωτικές προμήθειες. Κατά τη διάρκεια της πρώτης του δεκαετίας στην εξουσία δαπάνησε 22 δισεκατομμύρια δολάρια γι' αυτό το σκοπό. Οι Ρώσοι ήταν μακράν ο μεγαλύτερος προμηθευτής του και από αυτούς αγόρασε 4.000 τεθωρακισμένα οχήματα, 350 μαχητικά αεροσκάφη, 6 υποβρύχια και 2 φρεγάτες. Η Λιβύη έγινε ο καλύτερος πελάτης στον κόσμο για τις γαλλικές εταιρείες όπλων, από

¹⁶ Στη Λιβύη υπάρχουν τέσσερα υπόγεια κοιτάσματα νερού στην Κούφρα, στη Σύρτη, στη Μορζούκ και στη Χαμάντα, συνολικού όγκου 35 χιλιάδων κυβικών χιλιομέτρων. Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος του ταμιευτήρα η ποσότητα αυτή ισούται με την έκταση της Γερμανίας ως λίμνης 100 μέτρων βάθους.

¹⁷ Ο Μεγάλος Τεχνητός Ποταμός είναι το μεγαλύτερο έργο μεταφοράς ύδατος που έχει ποτέ κατασκευαστεί. Ένα τεράστιο τεχνικό έργο, συνολικού μήκους αγωγών 4.000 χιλιομέτρων, διαμέτρου 4 μέτρων, το οποίο έχει καταχωρηθεί το 2008 στο Βιβλίο Γκίνες ως το μεγαλύτερο αρδευτικό έργο παγκοσμίως. Για πολλούς αποτελεί «το όγδοο θαύμα του κόσμου». Ένα υπόγειο δίκτυο σωλήνων για να εμποδίσει την εξάτμιση βρίσκεται βαθιά θαμμένο στην έρημο. Το υπόγειο νερό αντλείται από 270 πηγάδια βάθους εκατοντάδων μέτρων μέσα στα ρεζερβουάρ. Το κόστος ενός κυβικού μέτρου νερού είναι 35 σεντς του δολαρίου, έναντι 3,75 του αφαλατομένου νερού.

τις οποίες προμηθεύτηκε 150 μαχητικά Mirage και είχε φτάσει στο σημείο να έχει 500 πολεμικά αεροσκάφη, όσα είχε και η Γαλλία (HILSUM 2012).

Το πρόβλημα που αντιμετώπιζε ο Καντάφι ήταν ότι δεν είχε επαρκές εκπαιδευμένο προσωπικό για να επανδρώσει τα οπλικά συστήματα που είχε προμηθευτεί. Έτσι, τη δεκαετία του '70 και του '80 εξαναγκάστηκε να προσλάβει Σοβιετικούς, Πακιστανικούς, ακόμη και Βορειοκορεάτες πιλότους. Οι ξένοι στρατιωτικοί αναλυτές, δήλωναν ότι οι εξαγορές στερούνταν στρατηγικής λογικής και ανέφεραν ότι χωρίς εκπαιδευμένο προσωπικό, τα οπλικά αυτά συστήματα θα ήταν άχρηστα και δε θα προστάτευαν τα σύνορα της Λιβύης. Σίγουρα, πάντως, τα συστήματα αυτά ήταν χρήσιμα για τις παρελάσεις! Ένας Αφρικανός διπλωμάτης ανέφερε ότι σε έναν από τους ετήσιους εορτασμούς για την Επανάσταση της 1^{ης} Σεπτεμβρίου, ο ίδιος και οι υπόλοιποι επισκέπτες έπρεπε να καθίσουν στην Πράσινη Πλατεία¹⁸ από την αυγή έως το σούρουπο -για περίπου 9 ώρες- προκειμένου να παρελάσουν όλα τα οπλικά συστήματα (HILSUM 2012).

Το 2011, πολλές αποθήκες με στρατιωτικό υλικό, κυρίως στην ανατολική Λιβύη, λεηλατήθηκαν από τους αντικαθεστωτικούς, με αποτέλεσμα τα όπλα που κάποτε είχε αγοράσει ο Καντάφι, να στραφούν εναντίον του. Μάλιστα, πολλά από τα όπλα βρέθηκαν αχρησιμοποίητα, στις συσκευασίες τους, τα οποία χρονολογούνται από τη δεκαετία του '70, την εποχή της εξοπλιστικής φρενιτίδας (HILSUM 2012).

Ο βασιλιάς είχε απαγορεύσει τα πολιτικά κόμματα το 1952 και ο Καντάφι ενίσχυσε την απόφαση αυτή ανακοινώνοντας ότι «Από εδώ και πέρα, μετά την 1^η Σεπτεμβρίου, αυτός που ασκεί κομματικές δραστηριότητες προβαίνει σε προδοσία» (HILSUM 2012). Επέμεινε ότι όλα τα επίσημα έγγραφα θα έπρεπε να είναι μόνο στα αραβικά και με το παραπάνω σκεπτικό διέταξε όλες οι οδικές πινακίδες που ήταν γραμμένες στα αγγλικά να αλλάξουν στα αραβικά. Το Ισλάμ, είχε πει, ήταν μια σοσιαλιστική θρησκεία. Οι ξένοι άποικοι εκδιώχθηκαν, όπως συνέβη και με τις αμερικάνικες και βρετανικές αεροπορικές βάσεις, που υπήρχαν στη χώρα.

¹⁸ Είναι η πρώην Πλατεία Μαρτύρων, στην Τρίπολη, η οποία επί Καντάφι στο πλαίσιο της πράσινης επανάστασης, μετονομάστηκε σε Πράσινη Πλατεία. Από το 2011, με την πτώση του Καντάφι, πήρε πάλι την αρχική της ονομασία.

Υιοθέτησε το πράσινο χρώμα, το χρώμα του Ισλάμ, το οποίο υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύει την ελπίδα και μια «πράσινη επανάσταση» στη γεωργία, η οποία θα έκανε την έρημο να ανθήσει. Όλα ήταν ζωγραφισμένα πράσινα για τις επόμενες τέσσερις δεκαετίες, μέχρι που, μετά την επανάσταση του 2011, οι Λίβυοι αστειευόμενοι έλεγαν ότι θα έβαφαν τα δέντρα σε άλλο χρώμα (HILSUM 2012).

Το 1973, σε μια ομιλία του δήλωσε ότι η Λιβύη θα απαλλάσσονταν από «όλες τις μορφές αστικής τάξης και γραφειοκρατίας» και τα κυβερνητικά όργανα θα αντικαθιστούνταν από με τις επαναστατικές επιτροπές. Οι τοπικές επιτροπές που ιδρύθηκαν είχαν ως έργο να κρίνουν τους ιδιοκτήτες, τους διανοούμενους, τους δημόσιους υπαλλήλους - όσους θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως απομεινάρια του παλαιού τρόπου ζωής, όταν η Λιβύη ήταν προπύργιο του καπιταλισμού και με φιλοδυτική νοοτροπία. Χιλιάδες συνελήφθησαν και οι επικριτές του κρεμάστηκαν (HILSUM 2012).

Λίγα χρόνια αργότερα, απογοητευμένος από το γεγονός ότι η κοινωνία δε μεταμορφώνονταν αρκετά γρήγορα, αποφάσισε ότι η ακίνητη περιουσία ήταν κλοπή, οπότε κατάσχεσε σπίτια, εδάφη και οτιδήποτε άλλο σκεφτόταν. Οι επαναστατικές επιτροπές εισήχθησαν στις δημόσιες επιχειρήσεις ως εναλλακτική δομή διαχείρισης, ενώ οι ιδιωτικές εταιρείες εθνικοποιήθηκαν ή κατέρρευσαν. Οι μορφωμένοι Λίβυοι, πολλοί από τους οποίους είχαν χάσει όλη την περιουσία τους, εγκατέλειψαν τη χώρα (HILSUM 2012).

Αν όλα αυτά συνέβαιναν οπουδήποτε αλλού εκτός από τη Μέση Ανατολή της δεκαετίας του '70, η οικονομία της χώρας θα είχε καταρρεύσει. Ο Καντάφι, όμως, χρησιμοποίησε αυτό που ο ίδιος ονόμασε «πετρελαϊκό όπλο». Γνωρίζοντας ότι η χώρα του διαθέτει τεράστια ενεργειακά αποθέματα, αποφάσισε να αυξήσει την τιμή του πετρελαίου, καθώς και επέβαλε εκβιαστικά επιπρόσθετους φόρους στις ξένες εταιρείες (HILSUM 2012).

Οι άνθρωποί του δολοφονούσαν διαφωνούντες σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Στις 21 Μαΐου 1980, ένας Λίβυος αυτομόλησε από το καθεστώς και βρέθηκε δολοφονημένος σε διαμέρισμα στο Χαϊδάρι. Τους δύο τελευταίους μήνες είχαν προηγηθεί άλλες έξι πολιτικές δολοφονίες αντικαθεστωτικών στη δυτική Ευρώπη, από ομάδες κομάντος του Καντάφι. Την ημέρα της δολοφονίας του Λίβυου

Ρακμάν¹⁹ στην Ελλάδα, έγινε γνωστή άλλη μία πολιτική εκτέλεση Λίβυου στη Ρώμη. Ένας επιχειρηματίας βρέθηκε στραγγαλισμένος στην πανσιόν όπου διέμενε και πάνω από το πτώμα του υπήρχε γραμμένο ένα σύνθημα στα αραβικά από τους δράστες: «Ο Θεός είναι μεγάλος και η 1^η Σεπτέμβρη υπάρχει. Οι εχθροί του λαού δε θα μας ξεφύγουν, όπου και αν βρίσκονται. Ζήτω οι λυβικές επαναστατικές επιτροπές στη Ρώμη» (ΜΗΧΑΝΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ 2004).

Στην εξωτερική πολιτική, ο Καντάφι, ακολούθησε τυχοδιωκτική τακτική, στην προσπάθειά του να αναδειχθεί σε ηγετική μορφή του αραβικού κόσμου. Υπήρχαν συνεχής παρεμβάσεις στις αφρικανικές συγκρούσεις στη δεκαετία του 1970, οι οποίες συνεχίστηκαν σε όλη τη δεκαετία του 1980, προκαλώντας εντάσεις μεταξύ της Λιβύης και των κυβερνήσεων πολλών αφρικανικών κρατών. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της ακρόασης του Ειδικού Δικαστηρίου στη Σιέρα Λεόνε, η Λιβύη κατηγορήθηκε για την υποστήριξη πλοκών εναντίον των κυβερνήσεων της Δυτικής Αφρικής (Ben Aessa 2014). Επιπλέον, η Λιβύη υποστήριξε στρατιωτικά πραξικοπήματα κατά της κυβέρνησης του Νίγηρα το 1976 και θεωρείτε ότι η «καχυποψία» του Καντάφι απέναντι στον Μομπούτου²⁰ τον ώθησε να υποστηρίξει μια προσπάθεια ανατροπής του προέδρου του Ζαΐρ, στα μέσα της δεκαετίας του '80. Την ίδια περίοδο, η Γκάνα και η Γκάμπια διαμαρτυρήθηκαν για την εμπλοκή της Λιβύης στην πολιτική τους, ενώ αναφορές κάνουν λόγο για στήριξη αρκετών αντιπολιτευτικών κινημάτων και επαναστατών σε διάφορες χώρες όπως στην Τυνησία, στο Σουδάν, στην Μαυριτανία, στο Μάλι και στο Τσαντ, στην προσπάθειά τους να ανατρέψουν τις κυβερνήσεις τους (Hussein Solomon 2005). Έτσι, η εξωτερική πολιτική του, ήταν μια πορεία μακριά από τη Δύση, πάνω στη βάση του αραβικού εθνικισμού, με εμπλοκή ιδιαίτερα στις αραβικές υποθέσεις, ενώ η υποστήριξη που παρείχε σε ριζοσπαστικά κινήματα εκτός της Μέσης Ανατολής, οδήγησε σε επιδείνωση των σχέσεων της Λιβύης με τη Δύση.

¹⁹ Ήταν υπαξιωματικός των δυνάμεων των καταδρομών του λυβικού στρατού και αυτομόλησε. Είχε διαφύγει από τη χώρα του τον Ιανουάριο του 1980, πέρασε από την Ιταλία και έφτασε στην Αθήνα το Μάρτιο της ίδιας χρονιάς. Έμενε μόνος του σε ένα μικρό διαμέρισμα στο Χαϊδάρι, στο οποίο είχε εγκατασταθεί μόλις τις τελευταίες 10 ημέρες πριν από τον θάνατό του.

²⁰ Ο Μομπούτου Σέσε Σέκο ήταν στρατιωτικός και δικτάτορας του Ζαΐρ, το διάστημα 24 Νοεμβρίου 1965-16 Μαΐου 1997.

Κυβέρνησε τη χώρα με ένα σύστημα που στηρίζονταν στη δική του φιλοσοφία διακυβέρνησης -την Τρίτη Διεθνή Θεωρία²¹, την οποία αποτύπωσε στο λεγόμενο Πράσινο Βιβλίο²² και το οποίο τυπώθηκε σε τρεις τόμους μεταξύ των ετών 1975 και 1979. Σύμφωνα μ' αυτό ο λαός θα αυτοκυβερνόταν, αφού τα πολιτικά κόμματα απαγορεύτηκαν. Χρησιμοποίησε τη φιλοσοφία του για να εξασφαλίσει ότι οι κρατικοί θεσμοί χτίστηκαν για να υπηρετήσουν το καθεστώς του. Ο εθνικός στρατός περιθωριοποιήθηκε, ενώ ισχυροποιήθηκαν μόνο οι δυνάμεις που ήταν εντελώς πιστές σ' αυτόν, όπως η 32^η Ενισχυμένη Ταξιαρχία του Ένοπλου Λαού. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Καντάφι υπήρχε πολύ μεγάλη καταπίεση, φυλακισμοί, βασανιστήρια και βέβαια το πετρέλαιο ήταν ο βασικός μοχλός ανάπτυξης της οικονομίας (Frailhat 2016).

Αρχικά οι ΗΠΑ δεν εναντιώθηκαν στη μεταβολή της κυβέρνησης το 1969, καθότι τότε, εν μέσω του Ψυχρού Πολέμου το Επαναστατικό Συμβούλιο ήταν αντίσοβιετικά διακείμενο. Συγκεκριμένα, ο τότε πρέσβης των ΗΠΑ στην Τρίπολη, David Newson, ενθάρρυνε την αμερικανική ηγεσία να αναγνωρίσει το νέο επαναστατικό καθεστώς, κυρίως λόγω της αντικομμουνιστικής στάσης του, ενώ ο Χένρι Κίσινγκερ²³, αντίθετα, συμβούλευσε για την υιοθέτηση μιας σκληρής πολιτικής απέναντι στο νέο καθεστώς στη Λιβύη. Οι συμβουλές του, ωστόσο, δεν εισακούστηκαν υπό το φόβο ότι μια τέτοια προσέγγιση θα έθετε σε κίνδυνο την πρόσβαση στο πετρέλαιο και θα έχει ως αποτέλεσμα ο νέος ηγέτης της Λιβύης να επιλέξει να συμμαχήσει με το σοβιετικό στρατόπεδο (Hagger 2009). Οι σχέσεις του Καντάφι με τη Δύση επιδεινώθηκαν από τη δεκαετία του '70 και ύστερα, λόγω της ανοικτής υποστήριξης της Λιβύης σε επαναστατικά και τρομοκρατικά κινήματα. Άλλωστε, από τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης της Λιβύης από τον Καντάφι υπήρχαν στενές σχέσεις με τον IRA²⁴, καθώς ο ίδιος έβλεπε την οργάνωση αυτή ως έναν πολέμιο του βρετανικού ιμπεριαλισμού και την τροφοδότησε αρκετές φορές με οπλισμό και πυρομαχικά. Η πρώτη αποδεδειγμένη σύνδεση του IRA με τη Λιβύη αποκαλύφθηκε

²¹ Σύμφωνα με τον Καντάφι, η πρώτη θεωρία ήταν ο καπιταλισμός και η δεύτερη ο μαρξισμός. Θεωρούσε τους οπαδούς και των δύο θεωριών ως ιμπεριαλιστές.

²² Αποτελεί ένα σύντομο βιβλίο, το οποίο δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1975 και εκθέτει την πολιτική φιλοσοφία του ηγέτη της Λιβύης Μουαμάρ Καντάφι. Εμπνεύστηκε εν μέρει από το Κόκκινο Βιβλίο του Μάο.

²³ Αμερικανός πολιτικός, καθηγητής διεθνών σχέσεων και διπλωμάτης.

²⁴ Irish Republican Army, πρόκειται για τον γνωστό Ιρλανδικό Δημοκρατικό Στρατό.

το 1973, όταν το ιρλανδικό Πολεμικό Ναυτικό ανακάλυψε σε ένα πλοίο, στα ανοικτά των ακτών της Ιρλανδίας, πέντε τόνους με διάφορους τύπους οπλισμού, τα οποία προορίζονταν για την ιρλανδική οργάνωση.

Η Λιβύη είχε επίσης μια σημαντική συνοριακή διαφορά με το γειτονικό Τσαντ, σχετικά με τη Λωρίδα Αουζού²⁵, την οποία η Λιβύη κατέλαβε το 1973 και στη συνέχεια, το 1975, την προσάρτησε στα εδάφη της. Το 1987, η τελευταία φάση²⁶ της σύγκρουσης Λιβύης – Τσαντ, στον πόλεμο που έμεινε στην ιστορία γνωστός ως Πόλεμος των Toyota²⁷, είχε ως αποτέλεσμα τη συντριπτική ήττα της Λιβύης²⁸ (Prashad 2012). Παρόλο που τα δύο κράτη συμφώνησαν για κατάπαυση του πυρός ένα μήνα μετά από αυτή τη μάχη, συνέχισαν να αμφισβητούν την κυριότητα του εδάφους και το Σεπτέμβριο του 1990 το θέμα κατέληξε στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Τελικά, στις 3 Φεβρουαρίου 1994, το Δικαστήριο εξέδωσε απόφαση, σύμφωνα με την οποία δικαιώνονταν το Τσαντ και έτσι τα λιβυκά στρατεύματα αποχώρησαν για πάντα από την περιοχή (Ricciardi 1992).

Η διεθνής ύφεση του 1974 έφερε μια δραματική αλλαγή στην πολιτική του Καντάφι, με σημαντικό αντίκτυπο στο εσωτερικό της χώρας, που οδήγησε σε αυξανόμενη κοινωνική αναταραχή. Για χρόνια, οι Λίβυοι, στερημένοι από τον ογκώδη πλούτο του πετρελαίου της Λιβύης, με τους κοινωνικούς και οικονομικούς πόρους να επιδεινώνονται και το εκπαιδευτικό σύστημα να συντρίβεται από τις στρατιωτικές καθεστωτικές πιέσεις, βγήκαν στους δρόμους. Το 1975 έγινε η δεύτερη αποτυχημένη προσπάθεια ανατροπής του Καντάφι, από μια ομάδα στρατιωτικών. Στις 7 Απριλίου 1976, μια ημερομηνία που θα μείνει για αρκετά χρόνια χαραγμένη στο μυαλό των Λίβυων, πανεπιστημιακοί φοιτητές από τη Βεγγάζη και την Τρίπολη οργάνωσαν μαζικές διαδηλώσεις ενάντια στο καθεστώς του Καντάφι. Κυβερνητικά

²⁵ Πρόκειται για μια περιοχή 70.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων στο βόρειο τμήμα του Τσαντ, κατά μήκος των συνόρων με τη Λιβύη. Ο λόγος που έχει μεγάλη σημασία μια τόσο μικρή λωρίδα γης, είναι η ύπαρξη κοιτασμάτων ουρανίου, τα οποία απαιτούνται για την ανάπτυξη ατομικής ενέργειας.

²⁶ Η σύγκρουση της Λιβύης με το Τσαντ χωρίζεται σε 3 φάσεις εχθροπραξιών – το 1980-81, το 1983 και το τέλος το 1986 – όταν ξεκίνησαν οι εισβολές στα νότια του Τσαντ.

²⁷ Πήρε το όνομά του από τα οχήματα Toyota που χρησιμοποιήθηκαν, κυρίως το Toyota Hilux και το Toyota Land Cruiser, για να παρέχουν κινητικότητα στα στρατεύματα του Τσαντ.

²⁸ Εικάζεται ότι η Λιβύη έχασε το ένα δέκατο του στρατού της, με 7.500 νεκρούς άνδρες και απώλεια στρατιωτικού εξοπλισμού αξίας 1,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων.

στρατεύματα στάλθηκαν στα πανεπιστήμια, όπου επιτέθηκαν και συνέλαβαν αρκετούς σπουδαστές, ενώ πολλοί σκοτώθηκαν.

Η ένταση μεταξύ Λιβύης και Δύσης έφτασε στο απόγειό της κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Ρόναλντ Ρήγκαν (1981-1988), ο οποίος προσπάθησε να απομακρύνει τον Καντάφι από την εξουσία. Ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ, έβλεπε τη Λιβύη ως ένα κράτος που στήριζε την τρομοκρατία, εξαιτίας της στάσης της στο θέμα της παλαιστινιακής ανεξαρτησίας, της βοήθειάς της προς το Ιράν και τον πόλεμό του εναντίον του Ιράκ. Ο Ρήγκαν τον είχε αποκαλέσει «τρελό σκύλο» της Μέσης Ανατολής (HILSUM 2012), ενώ ο Παλαιστίνιος ηγέτης, Γιάσερ Αραφάτ «ιππότη της επανάστασης» (Simons, *Libya: The Struggle for Survival* 1996). Το Μάρτιο του 1982 οι ΗΠΑ απαγόρευσαν την εισαγωγή πετρελαίου από τη Λιβύη και την εξαγωγή από τις ΗΠΑ τεχνολογιών σχετικών με το πετρέλαιο. Έτσι οι ΗΠΑ επέβαλαν κυρώσεις στη Λιβύη και ο Καντάφι μετατράπηκε σε διεθνή παρία.

Η βομβιστική επίθεση στην ντισκοτέκ La Belle του Βερολίνου, στις 5 Απριλίου 1986, είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο 3 ανθρώπων, εκ των οποίων οι 2 ήταν Αμερικανοί στρατιώτες. Οι πληροφορίες ότι πίσω από την επίθεση κρύβονταν άνθρωποι του Καντάφι, οδήγησε τον τότε Αμερικανό Πρόεδρο Ρήγκαν, δέκα μέρες αργότερα, να διατάξει μια περιορισμένη αεροπορική επίθεση στην Τρίπολη και στη Βεγγάζη. Ένας από τους κύριους στόχους ήταν το στρατόπεδο του Καντάφι στην Τρίπολη, σε μια επιχείρηση με την κωδική ονομασία «El Dorado Canyon» (Simons, *Libya and the West from Independence to Lockerbie* 2003). Μετά το βομβαρδισμό της έδρας του Καντάφι, ο ίδιος εμφανίστηκε ως θύμα του αμερικανικού εκφοβισμού, ενώ αρκετές κυβερνήσεις, συμπεριλαμβανομένου του Αραβικού Συνδέσμου, καταδίκασαν το βομβαρδισμό της Λιβύης. Οι ευρωπαϊκές χώρες ήταν απρόθυμες να στηρίξουν τις ΗΠΑ σε αυτή την επίθεση και η επιχείρηση αυτή θεωρήθηκε από την κυβέρνηση της Λιβύης ως απόπειρα δολοφονίας εναντίον του ηγέτη της.

Στα τέλη του 1987, οι γαλλικές αρχές εντόπισαν ένα πλοίο, το Eksund, το οποίο μετέφερε περίπου 1.000 όπλα AK-47, περισσότερους από 50 πυραύλους εδάφους-αέρα και δύο τόνους Semtex, με τελικό αποδέκτη τον IRA. Πιστεύεται ότι είχανε γίνει και άλλες αποστολές όπλων προς την οργάνωση αυτή, πριν αποκαλυφθεί το φορτίο του πλοίου αυτού (bbc 2011).

Στις 21 Δεκεμβρίου 1988, σημειώθηκε έκρηξη στο αεροσκάφος της Pan American, που εκτελούσε την πτήση 103, με προορισμό από το Λονδίνο προς τη Ν. Υόρκη, φονεύοντας τόσο τους 244 επιβάτες, όσο και το 15μελές πλήρωμα, καθώς και 11 κατοίκους στο έδαφος της πόλης Λόκερμπι της Σκωτίας. Οι έρευνες έδειξαν ότι η συντριβή οφειλόταν σε έναν μηχανισμό εκρηκτικών που βρισκόταν εντός του αεροπλάνου. Οι περισσότεροι επιβάτες του αεροπλάνου ήταν αμερικανικής υπηκοότητας, ενώ οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου ενεπλάκησαν αμφότερες στη διαλεύκανση της υπόθεσης. Τα αποτελέσματα των ερευνών οδήγησαν στη δημιουργία υποθέσεων σχετικά με τα πιθανά κράτη που θα μπορούσαν να έχουν πραγματοποιήσει το χτύπημα, όπως το Ιράν, τη Συρία αλλά και παλαιστινιακές ομάδες που σχετίζονταν άμεσα ή έμμεσα με τα δύο αυτά κράτη (Παναγοπούλου 2018).

Ένα άλλο τραγικό συμβάν συνέβη στις 19 Σεπτεμβρίου 1989, όταν ένα αεροσκάφος της γαλλικής UTA²⁹, που εκτελούσε την πτήση 772, εξερράγη πάνω από τον Νίγηρα. Το αεροσκάφος είχε αναχωρήσει από το αεροδρόμιο Brazzaville, της Δημοκρατίας του Κονγκό και μετά από μια σύντομη στάση στο αεροδρόμιο N'Djamena, στο Τσαντ, είχε προορισμό το αεροδρόμιο Charles de Gaulle, στο Παρίσι. Τελικά, μέσα σε λιγότερο από μία ώρα από την αναχώρησή του από το Κονγκό το αεροπλάνο εξερράγη, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν οι 170 επιβαίνοντες -πλήρωμα και επιβάτες (Simons, Libya and the West from Independence to Lockerbie 2003).

Υπήρχαν αρκετές υπόνοιες εμπλοκής της Λιβύης στην υπόθεση, όμως, η πιθανότερη αιτία ήταν ότι ο Senoussi -γαμπρός του Καντάφι και δεύτερος στην ιεραρχία της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών της Λιβύης- διέταξε το χτύπημα, ως αντίποινα στη Γαλλία, λόγω της βοήθειας που πρόσφερε στο Τσαντ κατά την εισβολή από τη Λιβύη (WHITNEY 1997). Οι γαλλικές αρχές, οι οποίες ήθελαν να διερευνήσουν την υπόθεση ζήτησαν τη συνδρομή της Λιβύης, η οποία όμως αρνήθηκε να συμμετάσχει στην έρευνα. Τελικά, τα αποτελέσματα της έρευνας, έδειξαν ότι η Λιβύη είχε άμεση εμπλοκή και σ' αυτή την τρομοκρατική ενέργεια.

²⁹ Union de Transports Aériens

Το Νοέμβριο του 1991 η βρετανική δικαιοσύνη απήγγειλε κατηγορίες σε δύο Λίβυους πολίτες, τους Λαμέν Χαλίφα Φίμα και Αμπντελμπασέτ Αλ Μεγκράχι, για την υπόθεση του Λόκερμπι. Το ένταλμα σύλληψής τους μοιράστηκε στα κράτη - μέλη της INTERPOL, όπου και η Λιβύη ήταν ενταγμένη. Τόσο οι ΗΠΑ όσο και το Ηνωμένο Βασίλειο επεδίωκαν εκτός από την σύλληψη των τρομοκρατών να πιάσουν τη Λιβύη να αποκαλύψει ό,τι γνώριζε για το χτύπημα, να επιτρέψει τη συνολική πρόσβαση στα στοιχεία του αεροπορικού δυστυχήματος, να σταματήσει κάθε μορφή υποστήριξης προς τις αραβικές τρομοκρατικές ομάδες και να πληρώσει αποζημίωση στους συγγενείς των θυμάτων. Η πίεση τόσο των Βρετανών όσο και των Αμερικανών για την εξιχνίαση της υπόθεσης έγινε ακόμα εντονότερη όταν η Pan Am χρεοκόπησε, αφήνοντας τις οικογένειες των θυμάτων χωρίς αποζημίωση.

Στις 31 Μαρτίου 1992, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ επέβαλε κυρώσεις εναντίον της Λιβύης. Οι ξέγνοιαστες ημέρες της πετρελαϊκής έκρηξης της δεκαετίας του '70 ήταν μακριά και η Λιβύη ήδη υπέφερε από την πτώση των τιμών του πετρελαίου, τη κακοδιαχείριση της οικονομίας και τον αντίκτυπο των μονομερών κυρώσεων από τις ΗΠΑ, οι οποίες επιβλήθηκαν για πρώτη φορά το 1982 και γινόντουσαν σκληρότερες χρόνο με το χρόνο. Τελικά, ο Καντάφι κατόπιν διαμεσολάβησης του νοτιοαφρικανού ηγέτη Νέλσον Μαντέλα και του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Κόφι Ανάν, συμφώνησε να γίνει δίκη στην Ολλανδία, σύμφωνα όμως με τη νομοθεσία της Σκωτίας (Ben Aessa 2014).

Στις 28-29 Ιουνίου του 1996 ξέσπασε εξέγερση στη φυλακή Άμπου Σελίμ, η οποία κατεστάλη από τις αρχές, υπό τη διοίκηση του γιου του Καντάφι, με τη σφαγή πάνω από 1.200 κρατούμενων. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Καντάφι έδειξε ότι δε θα άφηνε κανέναν να απειλήσει «το θρόνο» του. Το αποτέλεσμα ήταν η πλειοψηφία όσων ήταν εναντία στο καθεστώς του να διαφύγουν στο εξωτερικό και έτσι το μέτωπο της αντιπολίτευσης χωρίζεται σε δύο ομάδες, αυτή του εσωτερικού και αυτή του εξωτερικού (ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ 2011).

Το 1999, έξι Λίβυοι δικάστηκαν στο δικαστήριο Assize του Παρισιού για το βομβαρδισμό της πτήσης 772 της UTA. Επειδή ο Καντάφι δεν επέτρεψε την έκδοσή τους στη Γαλλία, οι έξι ύποπτοι δικάστηκαν ερήμην και καταδικάστηκαν. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους, έπειτα από συνεχιζόμενες πιέσεις του ΟΗΕ, η Λιβύη παρέδωσε στη δικαιοσύνη τους 2 υπόπτους για την τραγωδία στο Λόκερμπι, όπου ο ένας εκ των

δύο Λίβυων καταδικάστηκε, ενώ ο άλλος απαλλάχθηκε. Οι οικογένειες των θυμάτων εγείρουν αγωγές εναντίον της Λιβύης και οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία ανέλαβαν «τη σχετική διαμεσολάβηση».

Στις 20 Ιανουαρίου 2000, σε μία αναθεώρηση του συνόλου του προϋπολογισμού του κράτους, που ολοκληρώθηκε την 1 Μαρτίου 2000, ο Καντάφι απέλυσε 12 Υπουργούς και διαμοίρασε τις αρμοδιότητες. Συγκέντρωσε τις αρμοδιότητες Εξωτερικών, Άμυνας, Δικαιοσύνης και Οικονομικών κάτω από μία κεντρική «Γενική Γραμματεία», ενώ στις 2 Μαρτίου 2000, ενημέρωσε την Κυβέρνησή του ότι η Λιβύη χρειάζεται «συνταγματική αναφορά», ήτοι να υπάρχει αίσθηση «κεφαλής της χώρας». Σημειώνεται ότι με τις πολιτειακές ρυθμίσεις που ίσχυαν η Λιβύη δεν είχε Αρχηγό Κράτους, απλώς ο Καντάφι έφερε τον ανεπίσημο τίτλο του «Οδηγού της Επανάστασης» (Μήτταρης 2014).

Από το 2000 και για αρκετά χρόνια η Λιβύη έγινε η αφρικανική χώρα με το υψηλότερο βιοτικό επίπεδο, σύμφωνα με το Human Development Index των Ηνωμένων Εθνών (Programme 2018). Παρόλα αυτά, συνέχιζε να παραμένει σε διεθνή απομόνωση, κυρίως λόγω της υποστήριξης που παρείχε σε τρομοκρατικές οργανώσεις. Έτσι, ο Καντάφι επιστράτευσε τον Μούσα Κούσα³⁰, ο οποίος ταξίδεψε από πρωτεύουσα σε πρωτεύουσα, προκειμένου να βγάλει τη Λιβύη από το διπλωματικό πάγο, που βρίσκονταν για αρκετά χρόνια. Το κλειδί στην ιστορία ήταν οι υποθέσεις Λόκερμπι και UTA. Ο απεσταλμένος του Καντάφι υποσχόμενος εκατομμύρια πετροδολάρια, πέτυχε το 2003 να αρθούν οι κυρώσεις που είχαν επιβληθεί στη χώρα του. Τον Αύγουστο του 2003, η Λιβύη ανέλαβε επίσημα την ευθύνη, αλλά και την αποζημίωση στις οικογένειες των θυμάτων των δύο αεροπορικών δυστυχημάτων και έτσι, σταδιακά αποκαταστάθηκαν οι σχέσεις της χώρας με τη Δύση. Άλλωστε, στις 19 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, λίγες μέρες αφότου οι Αμερικάνοι συνέλαβαν τον Σαντάμ Χουσεΐν, ο Καντάφι ανακοίνωσε ότι η Λιβύη ήταν έτοιμη να εγκαταλείψει το πρόγραμμα όπλων μαζικής καταστροφής (Prashad 2012).

³⁰ Πολιτικός και διπλωμάτης, ο οποίος από το 1994 έως το 2009 ηγούνταν της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών και μετά διατέλεσε Υπουργός Εξωτερικών της Λιβύης. Αποτελούσε το δεξί χέρι του Καντάφι.

Παρατηρούμε, λοιπόν, μια μεταστροφή στη στάση του Καντάφι από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και μια προσπάθεια να βελτιώσει την εικόνα του στη Δύση. Χαρακτηριστικά, μετά την επίθεση στους δίδυμους πύργους αποκήρυξε την Αλ Κάιντα. Υπάρχουν πολλές εξηγήσεις για την αλλαγή της πολιτικής του Καντάφι. Η πιο προφανής είναι ότι η πάλαι ποτέ πλούσια Λιβύη έγινε λιγότερο πλούσια, καθώς οι τιμές του πετρελαίου έπεσαν σημαντικά κατά τη διάρκεια του '90. Ο Καντάφι από τότε χρειάζονταν τις υπόλοιπες χώρες περισσότερο από κάθε άλλη φορά και δεν μπορούσε να πάρει ξένη βοήθεια όπως παλαιότερα. Σε αυτό το περιβάλλον και με τους περιορισμούς από τον ΟΗΕ και τις ΗΠΑ η Λιβύη απομονώθηκε περισσότερο, τόσο πολιτικά, όσο και οικονομικά. Άλλη μια πιθανή εξήγηση ήταν η πολύ δυνατή πίεση των Δυτικών (Infogonomopolitics.blogspot 2009).

Από το 2004, η Λιβύη γυρίζει σελίδα στην ιστορία της, καθώς ο Πρόεδρος Μπους εξέδωσε εκτελεστική εντολή με την οποία επέτρεπε στις αμερικανικές εταιρείες να αρχίσουν διαπραγματεύσεις για την επιστροφή τους στη Λιβύη και ήρε τις ταξιδιωτικές απαγορεύσεις. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους ο Καντάφι επισκέφτηκε τις Βρυξέλες, κατόπιν πρόσκλησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτό ήταν το πρώτο του ταξίδι έξω από τη Μέση Ανατολή και την Αφρική σε δεκαπέντε χρόνια. Τον ίδιο μήνα ο Βρετανός πρωθυπουργός Τόνι Μπλερ επισκέφτηκε την Τρίπολη και συναντήθηκε με τον Λίβυο ηγέτη. Το Σεπτέμβριο οι ΗΠΑ ήραν το εμπόριο εμπόργκο κατά της Λιβύης, ενώ τον επόμενο μήνα η ΕΕ ήρε το εμπόργκο στις πωλήσεις όπλων (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006). Ο δεύτερος γιος του Καντάφι, Saif Al-Islam Al-Gaddafi, θέλοντας να σηματοδοτήσει τη νέα εποχή δήλωσε χαρακτηριστικά ότι «Οι Λύβιοι θέλουν να φάνε McDonald's και όχι ουράνιο» (Prashad 2012).

Στις 15 Μαΐου 2006, το αμερικανικό ΥΠΕΞ ανακοίνωσε ότι ξεκινούν και πάλι οι διπλωματικές σχέσεις με τη Λιβύη, ενώ το Μάιο 2008 η Αμερικανίδα υπουργός εξωτερικών, Κοντολίζα Ράις, επισκέφθηκε τη χώρα. Το Σεπτέμβριο του 2009, ο Καντάφι ταξίδεψε για πρώτη φορά στις ΗΠΑ, όπου και μίλησε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

Οι λόγοι της «ανθεκτικότητας» του καθεστώτος Καντάφι

Από την ιστορική αναδρομή, στα λίγα χρόνια της Λιβύης που τελούσε ως ανεξάρτητο κράτος, προκύπτει ότι παρά το πλήθος των εχθρών και των αμφισβητούμενων στη Δύση, αλλά και μέσα στον αραβικό κόσμο, το καθεστώς Καντάφι κρατήθηκε γερά στην εξουσία επί 42 συναπτά έτη. Ένα γεγονός που δεν πρέπει να θεωρείται τυχαίο.

Στη Λιβύη η πραγματική ισχύς βρίσκεται στο σύστημα των φυλών της. Για 42 χρόνια, επί δικτατορίας του Καντάφι στη χώρα δεν υπήρχαν πολιτικά κόμματα, παρά μόνο οι φυλές. Υπάρχουν τουλάχιστον 140 γνωστές φυλές, πολλές από τις οποίες υποδιαιρούνται σε περαιτέρω παρακλάδια, ενώ μέλη τους υπάρχουν και εκτός της χώρας, από την Τυνησία, έως στην Αίγυπτο και το Τσαντ. Τα περισσότερα επώνυμα της Λιβύης φέρουν το όνομα της φυλής που αντιπροσωπεύουν και επομένως μπορεί εύκολα να αναγνωριστεί η φυλή ενός ατόμου, απλώς γνωρίζοντας το επώνυμό του. Για παράδειγμα, ο Καντάφι προέρχεται από τη φυλή Gaddadfa - μια αραβική φυλή Βέρβερων της αρχαίας περιοχής της Μεγάλης Σύρτης, γνωστή σήμερα ως Σύρτη (Nesmenser 2018).

Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο Dr. Faraj Abdulaziz Najam, ένας Λίβυος ειδικός στον τομέα των κοινωνικών επιστημών και της ιστορίας, από τις 140 φυλές, αυτές που έχουν πραγματική και αποδεδειγμένη επιρροή στη χώρα δεν είναι περισσότερες από 30. Για να γίνει κατανοητό το πόση ισχύ έχουν οι φυλές αρκεί να αναφερθεί ότι οι Λίβυοι δεν απευθύνονται στην κυβέρνηση για εργασία ή για την προστασία των δικαιωμάτων τους ή για την ασφάλεια τους, αλλά στη φυλή που ανήκουν. Η φυλετική επιρροή στη Λιβύη είναι εξαιρετικά σημαντική, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1970, καθώς είναι σημαντική για να αποκτήσει κάποιος πρόσβαση στις Γενικές Λαϊκές Επιτροπές και στις αρχές ασφαλείας της χώρας (Abdulsattar Hatitah 2011).

Αν και ο Καντάφι ήταν αντίθετος στο φυλετικό αυτό πλαίσιο, κατά τα πρώτα χρόνια της ηγεσίας του, παρ' όλα αυτά προσπάθησε να αναπτύξει ένα κράτος το οποίο θα λειτουργούσε σαν μια μεγάλη φυλή, με βάση κυρίως τη φυλή Al-Gaddadfa. Οι φυλές στην ουσία ανέκαθεν αυτοδιοικούσαν, αποφάσιζαν, εφάρμοζαν τους δικούς τους νόμους και έβρισκαν μόνες τους λύσεις στις διαφορές τους, χωρίς να

υπολογίζουν τη γραφειοκρατία της μακρινής πρωτεύουσας. Είχαν πάντα και εξακολουθώντας να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της λιβυκής, πολιτικής και δημογραφικής σκηνής. Έτσι, το σύνθετο φυλετικό σύστημα στη Λιβύη εξακολουθεί να αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της λιβυκής κοινωνίας. Το καθεστώς του Καντάφι, το οποίο κατόρθωσε να επιβάλει τον έλεγχο και τη διακυβέρνησή του στη Λιβύη για 42 χρόνια, εκμεταλλεύτηκε αυτόν τον παράγοντα στο έπακρο, καθιστώντας το ένα ισχυρό όπλο, το οποίο αξιοποίησε για να ενισχύσει περαιτέρω τα θεμέλιά του.

Όσο ο Καντάφι βρίσκονταν στην εξουσία, το καθεστώς συμμαχιών με τις φυλές τελούσε υπό μόνιμη αναδιαμόρφωση. Η απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος κατά του καθεστώτος το 1993, όπου η φυλή Warfallah έπαιξε κεντρικό ρόλο, αποτέλεσε την αφορμή ώστε το καθεστώς να επανασχεδιάσει ριζικά τις σχέσεις του με όσους εναντιώνονταν μ' αυτό, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Οι φυλές χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλείο άσκησης πίεσης σε βάρος των διαφωνούντων. Η πλειοψηφία των φυλών ενθαρρύνονταν να δημοσιεύσει στοιχεία και να καταγγέλλει τα μέλη τους που είχαν «προδώσει» τη χώρα (Lamma 2017).

Ο Καντάφι ανέθεσε σε πολλούς από τους αξιωματούχους του την αποστολή να προσελκύουν φυλές που είχαν μεγάλη επιρροή εντός της λιβυκής κοινότητας. Ορισμένους από αυτούς που κατάφερναν να τους προσελκύσουν, ο Καντάφι, τους όριζε υπουργούς και πρέσβεις, ενώ πολλά μέλη από αυτές τις φυλές, τους προσλάμβανε ως αξιωματικούς και στρατιώτες στις ταξιαρχίες ασφαλείας του. Μια άλλη συνήθη τακτική ήταν να πριμοδοτεί τους φύλαρχους με επιδόματα και οφέλη για να εξασφαλίσει την πίστη τους και την πίστη των φυλών τους σε αυτόν. Από την άλλη, χρησιμοποιούσε τις φυλές για να τιμωρεί όσους εναντιώνονταν απέναντί του, εξαναγκάζοντας τις φυλές να τους αποκηρύσσουν ή ακόμη και να εκδιώκονται από τις οικογένειές τους και να αρνούνται να τους θάψουν στα φυλετικά νεκροταφεία (Al-Rabo 2018).

Η Αραβική Άνοιξη³¹ και η επέκτασή της στη Λιβύη

Στις 17 Δεκεμβρίου 2010 ξεκίνησαν οι διαδηλώσεις στην Τυνησία, με αφορμή τη διαμαρτυρία δεκαοχτάχρονου άνεργου φοιτητή, η οποία προκάλεσε μια σειρά συγκρούσεων και διαμαρτυριών από την αστυνομία. Ο νεαρός πυροβολήθηκε από την αστυνομία, αφού άνοιξαν πυρ εναντίον των διαδηλωτών. Επίσης ένας εικοσιεξάχρονος άνδρας, ο Μοχάμεντ Μπουαζίζι κατηγορήθηκε άδικα για παράνομη εμπορία, οπότε η αστυνομία κατάσχεσε όλα τα εμπορεύματά του. Ως διαμαρτυρία της άδικης μεταχείρισης, ο Μοχάμεντ Μπουαζίζι πυρπολήθηκε (Editors 2018).

Η διαφωνία με την κυβέρνηση προκάλεσε διαμαρτυρίες τόσο στην πρωτεύουσα Τύνιδα, όσο και σε άλλες μεγάλες πόλεις. Οι περισσότεροι διαδηλωτές ήταν νέοι, κάτω των 25 ετών, οι οποίοι αντιπροσώπευαν ένα εξαιρετικά υψηλό ποσοστό ανέργων στην Τυνησία. Οι διαδηλωτές ισχυρίστηκαν ότι χρειάζονται δουλειά και φώναζαν συνθήματα κατά της κυβέρνησης. Ο πρόεδρος της Τυνησίας Μπεν Άλι³² θεώρησε τις διαδηλώσεις ως απαράδεκτες και, ως εκ τούτου, έδωσε εντολή να συλληφθούν και να τιμωρηθούν οι διαδηλωτές. Η βίαιη αντίδραση των αρχών κατέστησε τον πληθυσμό ακόμη πιο εξαγριωμένο και σχημάτισε ένα ασταμάτητο κύμα δημόσιας οργής.

Η κυβέρνηση προσπάθησε να ηρεμήσει το οργισμένο πλήθος, υποσχόμενη να αναλάβει πρωτοβουλίες προκειμένου να εμβαθύνει τη δημοκρατία, να επιτρέψει την ελευθερία του τύπου και να αντιμετωπίσει τις αυξανόμενες τιμές των τροφίμων. Οι διαδηλωτές, όμως, συνέχισαν να αγωνίζονται για τα δικαιώματά τους και την ελευθερία τους. Ο Μπεν Άλι, στις 14 Ιανουαρίου 2011, στον απόηχο των λαϊκών διαδηλώσεων και ταραχών, ανακοίνωσε ότι κήρυξε τη χώρα σε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, διέλυσε την κυβέρνηση και υποσχέθηκε τη διεξαγωγή νέων βουλευτικών εκλογών εντός 6 μηνών. Έχοντας απωλέσει την εμπιστοσύνη του στρατού και πολλών μελών του Κοινοβουλίου υπέβαλε την παραίτησή του την ίδια ημέρα και

³¹ Με τον όρο «Αραβική Άνοιξη» εννοούμε το σύνολο των γεωπολιτικών εξελίξεων εντός των αραβικών χωρών, από τα μέσα Δεκεμβρίου του 2010, με σκοπό την εκθρόνιση των αυταρχικών καθεστώτων, τα οποία ευθύνονται για το μακροχρόνιο έλλειμμα της δημοκρατίας και γενικότερα τη σημαντική υποβάθμιση της καθημερινότητας των Αράβων πολιτών.

³² Το πλήρες όνομά του είναι Ζιν Ελ Αμπιντίν Μπεν Άλι

διόρισε ως προσωρινό αρχηγό του κράτους τον πρωθυπουργό Μοχάμετ Γκανουσί. Ο στρατός περικύκλωσε το Προεδρικό Μέγαρο, για να τον συλλάβει, αλλά ο Μπεν Άλι διέφυγε μαζί με την οικογένειά του στη Μάλτα και στη συνέχεια στη Σαουδική Αραβία. Υπήρξαν πολλοί λόγοι για τους οποίους η κυβέρνηση της Τυνησίας κατέρρευσε, κυρίως λόγω της υψηλής ανεργίας, της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και λόγω του πληθωρισμού στις τιμές των τροφίμων, καθώς και της διάδοσης πληροφοριών ότι η οικογένεια του Μπεν Άλι ζούσε πλουσιοπάροχα στην πολυτέλεια, ενώ οι απλοί πολίτες υπέφεραν (Davies 2011).

Η Αραβική Άνοιξη άρχισε σιγά σιγά, όπως οι φλόγες της φωτιάς, να εξαπλώνεται σε γειτονικά κράτη. Έτσι λίγο μετά την ανατροπή του Μπεν Άλι από το θώκο της εξουσίας, με την επονομαζόμενη επανάσταση των γιασεμιών, ξεκίνησαν και οι διαδηλώσεις στην πρωτεύουσα της Αιγύπτου, το Κάιρο. Στις 25 Ιανουαρίου 2011, Αιγύπτιοι διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν στο κέντρο του Καΐρου, διαμαρτυρόμενοι εναντίον της οικονομικής ανέχειας και με βασικό αίτημα τον τερματισμό της εξουσίας του Χόσνι Μουμπάρακ. Η γενική δυσαρέσκεια ήταν το αποτέλεσμα της φτώχειας, της ανεργίας, των οικονομικών δεινών, των καταχρήσεων της αστυνομίας και της διαφθοράς. Χρησιμοποιώντας κοινωνικά μέσα, όπως το facebook ή το twitter, δημιουργήθηκαν ομάδες και μεταδίδονταν πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση της διαμαρτυρίας. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ήταν ένα σημαντικό εργαλείο για τον πληθυσμό, προκειμένου να γίνει ο αντίκτυπος μεγάλος, ενημερώνοντας όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους. Οι Αιγύπτιοι διοργανωτές έδιναν οδηγίες μέσω αυτών, έως ότου η κυβέρνηση μπλόκαρε τόσο το διαδίκτυο, όσο και τις κινητές τηλεφωνικές συνδέσεις (agencies 2011).

Αν και τα κοινωνικά δίκτυα μπλοκαρίστηκαν, ένα τεράστιο πλήθος διαδηλωτών ξεχύθηκε στους δρόμους. Η διαδήλωση αρχικά φαινόταν να είναι ειρηνική, μέχρι που το πλήθος άρχισε να κυματίζει αιγυπτιακές και τυνησιακές σημαίες, φωνάζοντας τα ίδια συνθήματα διαμαρτυρίας που είχαν ακουστεί και στην Τύνιδα. Το προσωπικό της αστυνομίας αντέδρασε αμέσως στη διαδήλωση με δακρυγόνα για να απομακρύνουν τους διαδηλωτές. Μια αποτίμηση της κατάστασης το Φεβρουάριο έκανε λόγο για τουλάχιστον 300 νεκρούς, σε διάστημα δύο εβδομάδων και περίπου 2.000 τραυματίες. Στις 11 Φεβρουαρίου, το Ανώτατο Συμβούλιο των Ενόπλων Δυνάμεων ανέλαβε την εξουσία και ο Πρόεδρος Χόσνι

Μουμπάρακ παραιτήθηκε από την προεδρία. Οι διαδηλώσεις στην Αίγυπτο ολοκληρώθηκαν με τη σύλληψη των πρώην υπουργών, καθώς και τη δίκη τους. Κατόπιν των παραπάνω, ο στρατός ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας και ακολουθεί το πάγωμα των περιουσιακών στοιχείων του πρώην προέδρου Μουμπάρακ και της οικογένειάς του.

Η επανάσταση εναντίον των κυβερνήσεων στην Τυνησία και την Αίγυπτο δεν άργησε να εξαπλωθεί και να φτάσει σε μια τρίτη χώρα, τη Λιβύη. Οι Λίβυοι βρίσκονταν υπό το καθεστώς του Καντάφι επί 42 χρόνια. Με αφορμή την επανάσταση στην Τυνησία και την Αίγυπτο, οι Λίβυοι βρήκαν την ευκαιρία και αυτοί να διαμαρτυρηθούν και να ζητήσουν τον τερματισμό της εξουσίας του Καντάφι.

Χρονολόγιο γεγονότων της λιβυκής εξέγερσης

Από τα μέσα Φεβρουαρίου του 2011, οι αντικαθεστωτικές διαδηλώσεις σε πολλές πόλεις της χώρας άρχισαν να έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή και να γίνονται πιο δυναμικές. Η εξέγερση στη Λιβύη άρχισε στα ανατολικά της χώρας με επίκεντρο των διαδηλώσεων τη Βεγγάζη, 600 μίλια μακριά από τη λιβυκή πρωτεύουσα, όπου η δημοτικότητα του δικτάτορα ήταν ιστορικά χαμηλότερη. Έτσι στις 15 Φεβρουαρίου, έγινε διαδήλωση μπροστά στο αρχηγείο της αστυνομίας στην πόλη, ενάντια στη σύλληψη του δικηγόρου και υποστηρικτή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων Φέθι Ταρμπέλ³³.

Στις 17 Φεβρουαρίου, ξέσπασαν διαδηλώσεις στις περισσότερες πόλεις της Λιβύης, ενώ η αστυνομία προσπάθησε να τις καταστείλει. Ακολούθησαν σκληρές συγκρούσεις μεταξύ άοπλων, αλλά αποφασισμένων, κυρίως νεαρών διαδηλωτών και των δυνάμεων της τάξης. Ως το τέλος της ημέρας, όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα τη δολοφονία αρκετών διαδηλωτών, τον τραυματισμό πολύ περισσότερων, ενώ άγνωστος ήταν ο αριθμός όσων συνελήφθησαν (Worth 2011).

Τις επόμενες ημέρες συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό οι οδομαχίες και οι ένοπλες αναμετρήσεις μεταξύ των διαδηλωτών και των δυνάμεων του Καντάφι. Οι

³³ Ο Ταρμπέλ ήταν ο δικηγόρος των οικογενειών των θυμάτων της σφαγής στις φυλακές Αμππού Σαλίμ, το 1996.

εξεγερμένοι πήραν τον έλεγχο αρκετών πόλεων, ενώ παράλληλα έγινε εξέγερση στις φυλακές της Τρίπολης, όπου υπήρξε μαζική απόδραση άγνωστου αριθμού κρατουμένων. Μισθοφόροι πυροβολούσαν το πλήθος, σκοτώνοντας αρκετούς και τραυματίζοντας δεκάδες άλλους (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006).

Την τέταρτη μέρα της εξέγερσης, στις 20 Φεβρουαρίου, η ενός εκατομμυρίου μελών φυλή Warfalla, η μεγαλύτερη στη Λιβύη, ανακοίνωσε ότι προσχώρησε στην εξέγερση. Το παράδειγμα αυτό ακολούθησαν αρκετοί αστυνομικοί, στρατιωτικοί, αλλά και υπουργοί. Αρκετοί πρέσβεις της Λιβύης σε διάφορες χώρες παραιτήθηκαν και δήλωσαν ότι δεν μπορούσαν πλέον να αντιπροσωπεύουν ένα καθεστώς που δολοφονούσε τους πολίτες του (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006).

Στις 22 Φεβρουαρίου, ο Αραβικός Σύνδεσμος διέγραψε τη Λιβύη από μέλος του, ενώ ο Αμπντέλ Φατάχ Γιουνίς, στρατηγός και υπουργός εσωτερικών της Λιβύης, απηύθυνε διάγγελμα από τη Βεγγάζη υπέρ της εξέγερσης, καλώντας το στρατό να ανατρέψει τον Καντάφι (Vandewalle, A History of Modern Libya 2006). Έτσι, πολλά τμήματα του στρατού πήραν το μέρος των εξεγερμένων.

Η Βεγγάζη τέθηκε υπό τον έλεγχο των διαδηλωτών, οι οποίοι αντικατέστησαν τη λιβυκή σημαία με την παλιά σημαία που υπήρχε επί μοναρχίας της χώρας, για να επισημάνουν τη διαφωνία τους με τον Καντάφι. Την τελευταία εβδομάδα του Φεβρουαρίου, η εξέγερση στη Λιβύη είχε μπει στην τελική ευθεία και η μία μετά την άλλη, μικρές και μεγάλες πόλεις, έπεσαν στα χέρια των εξεγερμένων, αφού τα τμήματα του στρατού που είχαν εγκαταλείψει το καθεστώς προσέφεραν τον οπλισμό τους στους εξεγερμένους.

Η κλιμάκωση των αντικυβερνητικών διαδηλώσεων, που με τη σειρά τους οδήγησαν σε κλιμάκωση της βίας από τις αρχές ασφαλείας, προκάλεσαν την αντίδραση της Δύσης. Έτσι, στις 26 Φεβρουαρίου, με το ψήφισμα 1970, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών επιβλήθηκαν κυρώσεις με τη μορφή οικονομικού εμπάργκο, στον Καντάφι και την οικογένειά του και παρέπεμψε τη Λιβύη στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, προκειμένου να ερευνήσει τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στις 28 Φεβρουαρίου, η Ευρωπαϊκή Ένωση ενέκρινε κυρώσεις, συμπεριλαμβανομένου του εμπάργκο όπλων και της απαγόρευσης ταξιδιών στη Λιβύη.

Στις 1 Μαρτίου, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ανέστειλε ομόφωνα τη συμμετοχή της Λιβύης στον ΟΗΕ. Στις 5 Μαρτίου, το Προσωρινό Εθνικό Συμβούλιο συνεδρίασε στη Βεγγάζη και αυτοανακηρύχτηκε ως ο μοναδικός εκπρόσωπος του λαού της Λιβύης, οπότε ουσιαστικά από το σημείο αυτό και έπειτα ξεκίνησε μια περίοδος εμφυλίου πολέμου στη Λιβύη. Στις 10 Μαρτίου, η Γαλλία αναγνώρισε το Εθνικό Συμβούλιο της Λιβύης ως τον νόμιμο εκπρόσωπο του λαού της Λιβύης.

Στις 17 Μαρτίου και ενώ είχαν κλιμακωθεί οι αντιδράσεις από τη Δύση εναντίον της βίας του καθεστώτος, το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ) υιοθέτησε την απόφαση 1973. Η Ρωσία απείχε, όπως και η Γερμανία που ήταν τότε μέλος του ΣΑ και αποφασίστηκε η δημιουργία ζώνης απαγόρευσης πτήσεων πάνω από τη Λιβύη, με ναυτικό αποκλεισμό στα θαλάσσια σκάφη και η απαγόρευση εισαγωγής όπλων ή μισθοφόρων, με σκοπό την προστασία των αμάχων. Το ΣΑ εξουσιοδότησε το ΝΑΤΟ για την εφαρμογή των αποφάσεων, με αποτέλεσμα στις 19 Μαρτίου και στα πλαίσια της επιχείρησης «Αυγή της Οδύσσειας» ξεκίνησαν οι αεροπορικές επιδρομές των συμμάχων, υπό την ηγεσία των ΗΠΑ.

Στις 28 Μαρτίου, το Κατάρ αναγνώρισε τους αντάρτες της Λιβύης, ως τους νόμιμους αντιπροσώπους του λαού της Λιβύης. Στις 31 Μαρτίου, το ΝΑΤΟ ανέλαβε τη διοίκηση των επιχειρήσεων στη Λιβύη. Στις 10 Απριλίου, ο Καντάφι αποδέχθηκε ένα οδοιπορικό για τον τερματισμό της σύγκρουσης, ενώ στις 30 του μηνός δήλωσε ότι ήταν έτοιμος για διαπραγματεύσεις με τις δυτικές δυνάμεις και πρότεινε κατάπαυση του πυρός.

Στις 16 Μαΐου, ο Λουίς Μορένο-Οκάμπο, εισαγγελέας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου στη Χάγη, κατηγορήσε τον Καντάφι, το γιο του Σάιφ και τον Αμπντουλάχ αλ-Σενούσι³⁴ για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Στις 27 Ιουνίου, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο εξέδωσε εντάλματα σύλληψης για τον Καντάφι, το γιο του Σάιφ και τον Αμπντουλάχ αλ-Σενούσι, για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

³⁴ Ήταν ο επικεφαλής των πληροφοριών και ήταν παντρεμένος με την αδερφή του Καντάφι.

Στις 15 Ιουλίου, οι Ηνωμένες Πολιτείες ανακοίνωσαν την επίσημη αναγνώριση του Εθνικού Μεταβατικού Συμβουλίου της Λιβύης, ως νόμιμης κυβέρνησης της χώρας. Στις 18 Αυγούστου, οι αντάρτες πήραν τον έλεγχο του διυλιστηρίου πετρελαίου Ζαουίγια, δυτικά της Τρίπολης, ενώ δυο μέρες αργότερα, εισήλθαν στην Τρίπολη, την οποία κατέλαβαν.

Στις 20 Οκτωβρίου, έπεσε και το τελευταίο προπύργιο του Καντάφι, η πόλη από την οποία καταγόταν. Στη Σύρτη, λοιπόν, ο Καντάφι είχε ένα φρικτό τέλος, με φωτογραφίες που κυκλοφόρησαν στα διεθνή ΜΜΕ, με έντονες σκηνές βαρβαρότητας. Στις 21 Οκτωβρίου, το ΝΑΤΟ ανακοίνωσε ότι θα σταματήσει τις επιχειρήσεις στη Λιβύη στις 31 Οκτωβρίου. Στις 23 του μηνός, το Μεταβατικό Εθνικό Συμβούλιο της Λιβύης ανακοίνωσε την απελευθέρωση της χώρας, από τη Βεγγάζη. Στις 27 Οκτωβρίου, το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών ψήφισε ομόφωνα για να τερματίσει την εξουσιοδότησή του για τη στρατιωτική επέμβαση στη Λιβύη στις 31 Οκτωβρίου 2011. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, κατά τη διάρκεια αυτού του εμφύλιου πολέμου υπήρξαν 30.000 νεκροί.

Η μετα-Καντάφι εποχή

Στις 7 Ιουλίου 2012, το Εθνικό Μεταβατικό Συμβούλιο, που κυβερνούσε προσωρινά τη Λιβύη, διοργάνωσε εκλογές ώστε να αντικατασταθεί από τη Συνέλευση, με σκοπό την εκλογή πρωθυπουργού και τη διεξαγωγή βουλευτικών εκλογών το 2013. Η Συνέλευση στην πλειοψηφία της αποτελούνταν από μέλη της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Η ΕΕ, όμως, άσκησε πιέσεις προκειμένου πρώτα να δημιουργηθεί ένα σύνταγμα και στη συνέχεια να διεξαχθούν εκλογές, με αποτέλεσμα αυτές να διοργανωθούν αργότερα.

Στις 11 Σεπτεμβρίου 2012 – κατά ειρωνεία της τύχης, μια ημερομηνία που έχει σημαδέψει τις ΗΠΑ, μετά το τρομοκρατικό χτύπημα στους δίδυμους πύργους - και με αφορμή τις σκηνές, διάρκειας 14 λεπτών, από ταινία αμερικανικής παραγωγής που σατίριζε τον προφήτη Μωάμεθ και κυκλοφόρησαν στο YouTube, ξεκίνησαν διαδηλώσεις στη Βεγγάζη. Τα ξημερώματα της 11 Σεπτεμβρίου, μεγάλο πλήθος οργισμένων διαδηλωτών, οι οποίοι κατά κύριο λόγο ήταν φανατικοί ισλαμιστές και ήταν βαριά οπλισμένοι, περικύκλωσε το προξενείο των ΗΠΑ στη Βεγγάζη και εισέβαλε σ' αυτό, με αποτέλεσμα να δολοφονηθεί, με αποτρόπαιο

τρόπο, ο Αμερικανός πρέσβης Κρίστοφερ Στίβενς και τρεις διπλωματικοί υπάλληλοι. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο θάνατος του πρέσβη θύμισε σε πολλούς το μαρτυρικό θάνατο του Καντάφι, αφού παραμένει ασαφές αν ο πρέσβης ήταν ζωντανός ή νεκρός όταν το πλήθος τον έβγαλε έξω από το κτίριο και περιέφερε το σώμα του στους δρόμους της Βεγγάζης (Wehrey 2018). Πρόκειται για μια πολύ περίεργη ιστορία, η οποία στάθηκε η αφορμή για να αποκαλυφθεί το σχέδιο που είχαν στήσει οι Αμερικάνοι για τη μεταφορά οπλισμού από τη Λιβύη σε ομάδες της Συρίας, διαμέσου της Τουρκίας.

Το Μάιο του 2013 μαχητές των παραστρατιωτικών δυνάμεων κατέστρεψαν κυβερνητικά κτίρια στην Τρίπολη και πίεσαν το Γενικό Εθνικό Κογκρέσο, το κοινοβούλιο της Λιβύης, να ψηφίσει έναν πολιτικό νόμο που θα απαγόρευε στους πρώην υποστηρικτές του Καντάφι να τηρούν δημόσιες θέσεις ή να υπηρετούν σε υψηλές δημόσιες θέσεις στους κρατικούς θεσμούς της Λιβύης (Schnelzer 2016) (Erdağ 2017).

Στις 14 Φεβρουαρίου 2014, ο Χαλίφα Χαφτάρ³⁵ προέβη σε μια αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος, ενώ στις 16 Μαΐου του ίδιου έτους οργάνωσε τη στρατιωτική επιχείρηση «Αξιοπρέπεια» στη Βεγγάζη, με σκοπό να εκδιωχθούν οι ισλαμιστικές πολιτοφυλακές από τη χώρα. Δύο μέρες αργότερα, οι δυνάμεις της «Αξιοπρέπειας» κατέκλυσαν το κτίριο του Γενικού Εθνικού Κογκρέσου και απαίτησαν τη διάλυσή του (Daveed Gartenstein-Ross 2015).

Στις 20 Ιουνίου 2014, οι ισλαμιστικές πολιτοφυλακές στη Βεγγάζη, συμπεριλαμβανομένου της Άνσαρ αλ Σαρία³⁶, ανακοίνωσαν την ίδρυση του Συμβουλίου της Shura, το επονομαζόμενο Συμβούλιο των Επαναστατών της Βεγγάζης.

³⁵ Πρόκειται για πρώην στρατιωτικό και συνεργάτη του Καντάφι, τον οποίο βοήθησε να καταλάβει την εξουσία το 1969, αλλά στη συνέχεια συγκρούστηκε μαζί του στη δεκαετία του 1980 μετά από μια καταστροφική ήττα, κατά τη διάρκεια αποτυχημένων επιχειρήσεων στο Τσαντ. Στη συνέχεια εξορίστηκε από τη χώρα και διέφυγε για τις ΗΠΑ, όπου διέμενε για αρκετά χρόνια. Το 2011 έχουμε την επανεμφάνισή του, προκειμένου να συμμετάσχει στις διαδηλώσεις εναντίον του καθεστώτος του Καντάφι.

³⁶ Η Ουάσιγκτον την θεωρεί υπεύθυνη για την επίθεση το 2012 στο προξενείο των ΗΠΑ στη Λιβύη, όπου σκοτώθηκε ο Αμερικανός πρεσβευτής.

Από το καλοκαίρι του 2012 στη Λιβύη ηγούνταν το Γενικό Εθνικό Συνέδριο, το οποίο είχε εκλεγεί για μια περίοδο 24 μηνών, προκειμένου να συντάξει νέο σύνταγμα. Ωστόσο, επειδή δεν αποδείχθηκε αντάξιο για το καθήκον που του είχε ανατεθεί, στις 25 Ιουνίου 2014, διενεργήθηκαν νέες βουλευτικές εκλογές, σε μια προσπάθεια να επιστρέψει η σταθερότητα στη χώρα. Σε αντίθεση με τον προκάτοχό του, στο οποίο κυριαρχούσε η Μουσουλμανική Αδελφότητα, στο νέο κοινοβούλιο οι υποστηρικτές των κοσμικών και των μετριοπαθών δυνάμεων, κέρδισαν τη σχετική πλειοψηφία (Erdağ 2017).

Ωστόσο, η παλιά ηγεσία δεν είχε καμία πρόθεση να παραιτηθεί από την εξουσία και κήρυξε την εκλογική διαδικασία άκυρη. Ως αποτέλεσμα αυτού, στη χώρα δημιουργήθηκαν δύο κυβερνήσεις και δύο κοινοβούλια. Το ένα βρίσκεται στο Τομπρούκ, το οποίο αποτελείται από τους βουλευτές που εκλέχθηκαν το 2014 με επικεφαλής τον Αμπντουλάχ αλ-Θάνι, ενώ το άλλο στην Τρίπολη, αποτελείται από υποστηρικτές της Μουσουλμανικής Αδελφότητας, καθώς και σκληροπυρηνικούς σαλαφιστές, το οποίο απολαμβάνει τη στήριξη από τη μουσουλμανική αδελφότητα της Αιγύπτου, το Κατάρ, το Σουδάν, αλλά και την Τουρκία (Erdağ 2017).

Το 2014, στη Λιβύη εμφανίζεται και το ISIS, περιπλέκοντας ακόμη περισσότερο την κατάσταση, αναλαμβάνοντας μάλιστα και τον έλεγχο της Σύρτης. Στις 13 Ιουλίου 2014, οι δυνάμεις της επιχείρησης Αυγή ξεκίνησαν μια στρατιωτική επίθεση εναντίον των πολιτοφυλάκων του Ζιντάν, στην Τρίπολη. Στις 18 Αυγούστου 2014, αεροπορικές δυνάμεις των ΗΑΕ, που πετούσαν από στρατιωτικές βάσεις στην Αίγυπτο, διεξήγαγαν αεροπορικές επιθέσεις εναντίον δυνάμεων της Αυγής στην Τρίπολη. Στις 23 του μηνός, οι δυνάμεις της επιχείρησης Αυγή πήραν τον έλεγχο του Διεθνούς Αεροδρομίου της Τρίπολης (Daveed Gartenstein-Ross 2015).

Στις 14 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, οι δυνάμεις της επιχείρησης Αξιοπρέπεια ξεκίνησαν μια νέα επίθεση, που ονομάστηκε «Κεντρί του Φιδιού» (Snake's Sting), για να ξαναπάρουν τον έλεγχο της Βεγγάζης. Στις 6 Νοεμβρίου, το ανώτατο δικαστήριο της Λιβύης έκρινε ότι οι εκλογές της 25^{ης} Ιουνίου ήταν αντισυνταγματικές και επίσημα διέλυσε τη Βουλή των Αντιπροσώπων. Ωστόσο, η Βουλή των Αντιπροσώπων αγνόησε την απόφαση και συνέχισε να λειτουργεί στο Τομπρούκ, ενώ στις 17 Νοεμβρίου επιβεβαίωσε επίσημα την υποστήριξή της για την επιχείρηση Αξιοπρέπεια για πρώτη φορά (Eljarh 2014).

Στις 13 Δεκεμβρίου 2014, η επιχείρηση Αυγή ξεκίνησε μια αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον των πετρελαϊκών τερματικών σταθμών Ras Lanuf και Sidra, οι οποίοι ελέγχονταν από μαχητές της Αξιοπρέπειας. Είναι η πρώτη φορά που οι δύο εγκαταστάσεις πετρελαίου είχαν δεχθεί επίθεση. Οι δυνάμεις της Αξιοπρέπειας αντέδρασαν με βομβιστική επίθεση στο λιμάνι της Μισράτα (Daveed Gartenstein-Ross 2015).

Τον Ιανουάριο του 2015 η διεθνώς αναγνωρισμένη κυβέρνηση της Λιβύης ανακάλεσε στα στρατιωτικά του καθήκοντα τον απότακτο στρατηγό Χαλίφα Χάφταρ, θέλοντας να ενισχυθεί, στο πλαίσιο σύγκρουσης με την αντίπαλη, αυτοανακηρυχθείσα κυβέρνηση, που διεκδικεί την εξουσία στη χώρα. Η απόφαση της επαναφοράς του Χάφταρ, καθώς και άλλων ανώτερων αξιωματικών στο στράτευμα αποδεικνύει την αυξανόμενη επιρροή των στρατιωτικών στην επίσημη κυβέρνηση και το κοινοβούλιο, το οποίο έχει αναγκαστεί να μετακομίσει στο ανατολικό τμήμα της χώρας, από τότε που η συμμαχία ισλαμιστικών ένοπλων ομάδων Φατζρ Λίμπια («Αυγή της Λιβύης») κατέλαβε την πρωτεύουσα Τρίπολη, το καλοκαίρι του 2014 (Newsbomb 2015).

Στις 22 Ιανουαρίου 2015, οι δυνάμεις της επιχείρησης Αξιοπρέπεια πήραν τον έλεγχο της Κεντρικής Τράπεζας της Λιβύης, στο υποκατάστημα της Βεγγάζης. Στις 15 Φεβρουαρίου 2015, το παρακλάδι του Ισλαμικού Κράτους στη Λιβύη πήρε τον έλεγχο της πόλης Ναουφάλγια στην κεντρική Λιβύη. Την ίδια μέρα, οι μαχητές του ισλαμικού κράτους με έδρα τη Λιβύη κυκλοφόρησαν ένα βίντεο που απεικόνιζε τον αποκεφαλισμό είκοσι ενός Αιγύπτιων κοππών χριστιανών που είχαν απαχθεί στην πόλη Σύρτη μερικές εβδομάδες νωρίτερα. Την επόμενη μέρα, σε αντίποινα για τη σφαγή των Αιγύπτιων κοππών, αιγυπτιακά μαχητικά αεροσκάφη πραγματοποίησαν μια σειρά επιθέσεων κατά των θέσεων του ισλαμικού κράτους στη Ντέρνα. Στις 20 του μηνός, το παρακλάδι του Ισλαμικού Κράτους στη Λιβύη ανέλαβε την ευθύνη για μια σειρά βομβιστικών επιθέσεων αυτοκτονίας, από τις οποίες σκοτώθηκαν τουλάχιστον 45 άνθρωποι (Daveed Gartenstein-Ross 2015).

Το Δεκέμβριο του 2015, μια ενδολιβυκή συμφωνία τέθηκε σε διαπραγμάτευση, υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών στο Σχιράτ (Μαρόκο). Έτσι, στις 17 Δεκεμβρίου 2015, κατόπιν συνεχών διαπραγματεύσεων, οδηγούμαστε στη δημιουργία της κυβέρνησης του Εθνικού Συμφώνου. Ωστόσο, η νέα κυβέρνηση

εθνικής ενότητας δεν έχει καταφέρει να επανενώσει τη χώρα, καθώς η Λιβύη συνεχίζει ουσιαστικά να είναι χωρισμένη ανάμεσα στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, με έδρα την Τρίπολη και τη διεθνώς αναγνωρισμένη από τη Δύση κυβέρνηση, με έδρα το Τομπρούκ.

Ο ειδικός απεσταλμένος του ΟΗΕ Γκασάν Σαλαμέ προσπαθεί να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ των δυο κύριων πολιτικών παρατάξεων της Λιβύης, της αποκαλούμενης Κυβέρνησης της Τρίπολης, που περιλαμβάνει την Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας και το Ανώτατο Συμβούλιο του Κράτους και της παράταξης του Χαλίφα Χαφτάρ, επικεφαλής του Λιβυκού Εθνικού Στρατού, που υποστηρίζεται από τη Βουλή των Αντιπροσώπων, με έδρα το Τομπρούκ. Ωστόσο, η ικανότητά του για διαμεσολάβηση εξαρτάται αναγκαστικά από την καλή θέληση των δύο μερών και των αντίστοιχων υποστηρικτών τους (Ζάρρας 2018).

Μια από τις χειρότερες επιπτώσεις της κρίσης στη Λιβύη ήταν ότι το κράτος έχασε το μονοπώλιο στην πώληση του πετρελαίου. Η Εθνική Εταιρεία Πετρελαίου (NOC) έχει διασπαστεί σε δύο τομείς τους «ανατολικούς» και τους «δυτικούς», γεγονός που διευρύνει το πεδίο ανταγωνισμού για τη μαύρη αγορά. Το δυτικό τμήμα της Εθνικής Εταιρείας Πετρελαίου έχει αναπτύξει στενή σχέση με την ελβετική εταιρεία Glencore, μεταφέροντας μεγάλες ποσότητες πετρελαίου σε μειωμένες τιμές. Αντίθετα στο ανατολικό τμήμα, όπου οι μαχητές του Ιμπραχίμ Τζαντχράν³⁷ ελέγχουν το μεγαλύτερο τερματικό σταθμό πετρελαίου στο λιμάνι της Μάρσα αλ Χάριγκα, πλησίον του Τομπρούκ, διάφορες ξένες εταιρείες όπως η γαλλική Total, η ισπανική Repsol, η ιταλική Saras και η κινέζικη Sinopec εκμεταλλεύονται την κατάσταση και κάνουν λαθρεμπόριο πετρελαίου (KUZNETSOV 2016).

Κύριοι δρώντες στο λιβυκό εμφύλιο πόλεμο

Οι ένοπλες ομάδες που δρουν στη Λιβύη μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερις ξεχωριστές κατηγορίες. Αυτές είναι οι επαναστατικές ταξιαρχίες, οι μη

³⁷ Είναι ηγέτης της λιβυκής πολιτοφυλακής στην ανατολική Λιβύη. Το 2012, μετά την επανάσταση, διορίστηκε διοικητής των Φρουρών Άμυνας πετρελαίου, της κυβέρνησης που προασπίζει τις εθνικές εγκαταστάσεις πετρελαίου.

ταξινομημένες ταξιαρχίες, οι μετα-επαναστατικές ταξιαρχίες και οι πολιτοφυλακές (Igor Pejić 2016).

Οι επαναστατικές ταξιαρχίες σχηματίστηκαν στα πρώτα στάδια του πολέμου και είναι σχετικά συνεκτικές, με καλή ηγεσία και πίστη στους ηγέτες τους. Οι ταξιαρχίες αυτές αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 80% όλων των πεπειραμένων μαχητών και δεν ελέγχονται από το κράτος. Οι περισσότερες από αυτές τις ομάδες εμφανίστηκαν στις πόλεις όπου υπήρξαν έντονες συγκρούσεις με τις κυβερνητικές δυνάμεις και κατέχουν σημαντική εμπειρία ως μονάδες μάχης.

Οι μη ταξινομημένες ταξιαρχίες είναι οι ταξιαρχίες που απομακρύνθηκαν από τα τοπικά στρατιωτικά συμβούλια. Έχουν μια σχετικά συνεκτική στρατιωτική δομή, με σημαντική στρατιωτική εμπειρία. Αν και αυτές οι ταξιαρχίες λειτουργούν σε άνομο περιβάλλον, συνήθως υπάγονται στις κοινότητες από τις οποίες προήλθαν. Επίσης, οι ταξιαρχίες αυτές είναι υπεύθυνες για το υψηλό ποσοστό καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Οι μετα-επαναστατικές ταξιαρχίες δημιουργήθηκαν μετά την πτώση των δυνάμεων του Καντάφι και το κενό ισχύος που ακολούθησε. Αυτές οι ομάδες εμφανίζονται κυρίως στις περιοχές που πρόσκεινται υπέρ του Καντάφι. Παρόλο που δεν έχουν εμπειρία και συνοχή, όπως οι προηγούμενες ομάδες, οι μετά-επαναστατικές ταξιαρχίες είναι παρούσες σχεδόν σε κάθε κοινοτική σύγκρουση. Καθώς οι συγκρούσεις γίνονται συχνότερες, αυτές οι ομάδες κερδίζουν εύκολα τη συνοχή και την εμπειρία που τους λείπει.

Οι δυνάμεις των ανταρτών που συμμετείχαν στην επανάσταση για την ανατροπή του καθεστώτος ήταν εξαιρετικά κατακερματισμένες. Η πτώση του Καντάφι σημάδεψε επίσης το τέλος κάθε βαθύτερης συνεργασίας μεταξύ αυτών των επαναστατικών ομάδων. Πολλές από αυτές τις ομάδες σχηματίστηκαν σε αστικές περιοχές ή προάστια, ενώ οι εκτιμήσεις για τις συνολικές ομάδες ανταρτών στη Λιβύη κυμαίνονται από μερικές εκατοντάδες έως χιλιάδες. Όλοι οι αντάρτες ήταν αρκετά καλά οπλισμένοι, καθώς μεγάλο μέρος αυτού του εξοπλισμού λεηλατήθηκε από τα στρατιωτικά αποθέματα, αλλά και εξωτερικοί παράγοντες, όπως το Κατάρ, εξόπλισαν αυτές τις ομάδες με πιο προηγμένο στρατιωτικό υλικό.

Ορισμένες από τις ένοπλες ομάδες κατάφεραν ακόμη να αποκτήσουν και τεθωρακισμένα οχήματα, αν και η ικανότητά τους να χρησιμοποιούν πιο εξελιγμένη στρατιωτική τεχνολογία είναι περιορισμένη εξαιτίας της έλλειψης κατάρτισης και δεξιοτήτων. Αν και πολλές από τις ομάδες ανταρτών είχαν περισσότερες ή λιγότερες καλές προθέσεις, όπως η εδραίωση της δημοκρατίας και της ελευθερίας, οι ομάδες που σχηματίστηκαν στα ανατολικά της χώρας ήταν πολύ πιο προσανατολισμένες προς το σαλαφισμό³⁸ και το ριζοσπαστισμό. Τα τελευταία χρόνια, αυτές οι ομάδες είναι πολύ πιο δραστήριες, με ευρεία υποστήριξη που αντλούν από άλλες περιφερειακές οργανώσεις και ιδίως από τη Μουσουλμανική Αδελφότητα (Igor Pejic 2016).

Οι πολιτοφυλακές αντιπροσωπεύουν ένα συνονθύλευμα από διάφορες ένοπλες, εγκληματικές και τρομοκρατικές ομάδες που κερδίζουν έδαφος, καθώς η κατάσταση στη χώρα χειροτερεύει βαθμιαία. Αν και αυτές οι ομάδες αποτελούνται συνήθως από εγκληματίες, ληστές και εξτρεμιστές, η αντοχή τους δεν έχει δοκιμαστεί ακόμα, καθώς δεν έχουν οργανωμένη δύναμη κρατικής ασφάλειας. Ορισμένοι αναλυτές πιστεύουν ότι εξακολουθούν να μην αποτελούν σημαντική απειλή, καθώς δε διαθέτουν οργανωτικές δομές και υποστήριξη, όπως συμβαίνει με άλλες σημαντικές εγκληματικές ομάδες στην περιοχή (Igor Pejic 2016).

Οι σημαντικότερες ένοπλες δυνάμεις στη Λιβύη

Το στρατιωτικό συμβούλιο του Ζιντάν, είναι μία από τις πιο οργανωμένες ομάδες στη Λιβύη, η οποία εμφανίστηκε το 2011 και συμμετείχε στην κατάληψη της Τρίπολης. Η ομάδα αντιπροσωπεύει μια συμμαχία ομάδων Βεδουίνων από την περιοχή της ερήμου. Ο Οσάμα αλ-Τζουγουάλι, ένας από τους ηγέτες αυτής της ομάδας, διορίστηκε υπουργός άμυνας από τη νέα κυβέρνηση. Η ομάδα αποτελείται από ανθρώπους που μπορούν να αποδείξουν ότι δεν σχετίζονται με κανέναν τρόπο

³⁸ Ο Σαλαφισμός αποτελεί ένα εξαιρετικά συντηρητικό κίνημα στο σουνιτικό Ισλάμ. Το δόγμα του Σαλαφισμού συνοψίζεται ως «μια φονταμενταλιστική προσέγγιση του Ισλάμ, μιμούμενη τον Προφήτη Μωάμεθ και τους πρώτους ακολούθους του—αλ-σαλάφ αλ-σαλίχ, οι «ευσεβείς πρόγονοι». Το κίνημα του Σαλαφισμού περιγράφεται συχνά ως συνώνυμο του Ουαχαμπισμού.

με το καθεστώς του Καντάφι. Άλλωστε το μίγμα πολιτικών εθελοντών και πρώην μελών του στρατού της Λιβύης που συνθέτουν την ένοπλη ομάδα έχει αποδειχθεί πολύ αποτελεσματικό και ιεραρχικό. Η ομάδα του Ζιντάν είχε στο ενεργητικό της μάχες με τις ισλαμιστικές ομάδες και τις πολιτοφυλακές γύρω από την Τρίπολη, ενώ θεωρείται ότι η ομάδα αυτή ασχολείται έντονα με εγκληματικές δραστηριότητες όπως το λαθρεμπόριο. Εκτός από εγκληματικές δραστηριότητες, ορισμένες αναφορές αποδεικνύουν ότι η ομάδα συμμετείχε σε βασανιστήρια και στη δολοφονία του πρώην πρέσβη της Λιβύης στη Γαλλία, κ. Omar Brebesh. Η ομάδα αυτή σε αριθμούς, υπολογίζεται σε περίπου 4.000 άνδρες (Igor Pejic 2016).

Η ταξιαρχία Al-Sawaiq προέρχεται από την ομάδα του Ζιντάν και είναι μία από τις πιο βαριά οπλισμένες ομάδες στη Λιβύη. Με τη νεοεκλεγείσα κυβέρνηση αυτή η ομάδα ενσωματώθηκε γρήγορα στο σύστημα ασφαλείας. Παρουσιάζει ενδιαφέρον ότι η ομάδα αυτή χρησιμοποιεί παρόμοιες στολές με αυτές που φέρουν οι στρατιώτες της Λιβύης. Πιστεύεται ότι έχουν παρόμοιο στρατιωτικό εξοπλισμό, ακριβώς όπως ένας κανονικός στρατός. Κύρια καθήκοντα αυτής της ομάδας είναι η παροχή προστασίας στον πρωθυπουργό, καθώς και σε ανώτερα πολιτικά πρόσωπα. Η ταξιαρχία Al-Sawaiq αριθμεί περίπου 2.000 άνδρες (Igor Pejic 2016).

Η ταξιαρχία Μαρτύρων 17^{ης} Φεβρουαρίου, είναι εγκατεστημένη στο ανατολικό τμήμα της Λιβύης με ισχυρή ισλαμική παρουσία. Είναι καλά οργανωμένη, διαθέτει δικά της στρατόπεδα εκπαίδευσης και σημαντικό στρατιωτικό εξοπλισμό. Σε αντίθεση με άλλες ισλαμιστικές ομάδες, η ταξιαρχία Μαρτύρων 17^{ης} Φεβρουαρίου πιστεύει στη συνύπαρξη του Ισλάμ και της δημοκρατίας, αν και ο ηγέτης τους Fawzi Bukatef είναι μέλος του λιβυκού κλάδου της Μουσουλμανικής Αδελφότητας. Η ομάδα αποτελείται από περίπου 3.000 μαχητές, που χρηματοδοτούνται από εγχώριες πηγές και την κυβέρνηση. Η ομάδα έχει σχετικά καλούς δεσμούς με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα και μερικές ανεπιβεβαίωτες αναφορές κάνουν λόγο για συνεργασία με τη CIA, κατά τη διάρκεια της εξέγερσης και το διπλωματικό επεισόδιο στη Βεγγάζη το 2012 (trackingterrorism.org 2012).

Η Ansar al-Sharia είναι μια ομάδα σαλαφιστών με έδρα τη Βεγγάζη που κερδίζει δημοτικότητα μετά την εξέγερση του 2011. Αυτή η ριζοσπαστική - τζιχαντιστική ομάδα αποτελείται κυρίως από ανθρώπους από την πολιτοφυλακή Αμπού Ουμπάιντ αλ-Γιαρά, τις Ταξιαρχίες Μαλίκ και των Μαρτύρων 17^{ης}

Φεβρουαρίου και αριθμεί περίπου έναν αριθμό 5.000 μαχητών, κατ' εκτίμηση. Η ιδεολογία αυτής της ομάδας απαιτεί πλήρη εφαρμογή του νόμου της Σαρία³⁹ στη Λιβύη, με αποτέλεσμα να υπάρχει εχθρότητα μεταξύ της Ansar al-Sharia και άλλων πιο μετριοπαθών ένοπλων ομάδων. Η ομάδα δεν έχει σταθερούς δεσμούς, συνήθως λειτουργεί ως συνασπισμός διάφορων σαλαφιστικών ομάδων, που βρίσκονται στο ανατολικό τμήμα της χώρας. Δύο μεγάλοι κλάδοι της ομάδας εδρεύουν στη Βεγγάζη και στη Ντέρνα και ηγούνται από δύο εξέχοντες ισλαμιστές, που υπηρετούσαν και οι δύο στους πολέμους στο Αφγανιστάν. Το παράρτημα της Βεγγάζης διευθύνεται από τον Μουχάμαντ αλ-Ζαγκάουι, ενώ στο παράρτημα της Ντέρνα επικεφαλής είναι ο Sufyan bin Qumu (πρώην κρατούμενος στο Γκουαντάναμο). Η ομάδα χρησιμοποιεί την ιδεολογία της για να δικαιολογήσει τους στόχους και την τακτική της, αλλά κατάφερε επίσης αρκετά, χάρη στην έλλειψη κυβερνητικού ελέγχου. Στην πραγματικότητα, η ομάδα παρέχει φιλανθρωπικές υπηρεσίες στους ντόπιους και στις οικογένειές τους, όπως φαγητό, φάρμακα, εκπαίδευση κλπ. Παρά τις ενέργειες αυτές, η Ansar al-Sharia διατηρεί ισχυρές σχέσεις με την Αλ Κάιντα και άλλες τρομοκρατικές οργανώσεις (Igor Pejić 2016).

Ο στρατός της Λιβύης, ο οποίος ανήλθε στο προσκήνιο μετά την πτώση του Καντάφι, αποτελείται εν μέρει από το πρώην στρατιωτικό προσωπικό και εν μέρει από νέους στρατολογημένους. Το επίπεδο του εξοπλισμού είναι παρόμοιο με τις άλλες ένοπλες ομάδες που λειτουργούν σήμερα στη χώρα. Ο στρατός είναι υπό τον έλεγχο του Εθνικού Μεταβατικού Συμβουλίου και έχει ευρεία διεθνή υποστήριξη. Χώρες όπως οι Η.Π.Α., το Ηνωμένο Βασίλειο, η Τουρκία, η Γαλλία και η Ιταλία δεν τον υποστηρίζουν απλά, αλλά του παρέχουν πρακτική εκπαίδευση και εξοπλισμό μάχης. Ο στρατός έχει περίπου 35.000 στρατιώτες και είναι αρκετά δημοφιλής στα ανατολικά μέρη της Λιβύης. Παρότι είναι ένας αρκετά μεγάλος στρατός, αντιμετωπίζει δυσκολίες σε ορισμένα μέρη της χώρας, δεδομένου ότι υπάρχουν και στρατιώτες του «παλαιού καθεστώτος», με αποτέλεσμα σε μερικά μέρη της Λιβύης

³⁹ Με τον όρο Σαρία ή Ισλαμικός Νόμος, εννοείται ο ισλαμικός θρησκευτικός κώδικας διαβίωσης. Είναι εμπνευσμένη από το Κοράνιο και χρησιμοποιείται ως αναφορά στο ισλαμικό δίκαιο, αλλά και τον ισλαμικό τρόπο ζωής γενικότερα. Ετυμολογικά σημαίνει ο δρόμος προς την πηγή ύδατος.

οι άνθρωποι να τους αντιμετωπίζουν με δυσαρέσκεια. Ο στρατός είναι υπό την ηγεσία του Abdullah al-Thini και του Nouri Abusahmain (Finucci 2013).

Η Διεύθυνση Εθνικής Ασφάλειας εδρεύει στην Τρίπολη και λειτουργεί ως συμβατική αστυνομική δύναμη. Η Διεύθυνση έχει περίπου 9.000 άνδρες, αλλά δεν έχει καλό εξοπλισμό, έναν από τους κύριους λόγους για την κακή τους απόδοση, κατά την εκτέλεση των τακτικών τους καθηκόντων. Τα όπλα τους είναι παρόμοια με τα όπλα των αντάρτικων ομάδων, και τα στρατόπεδα και οι βάσεις τους δέχονται επίθεση αρκετές φορές, από διάφορες ένοπλες ομάδες. Υπεύθυνος της Διεύθυνσης είναι ο Mahmoud Sharif και υπάγεται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Εσωτερικών (Igor Pejic 2016).

Η Al-Saiqa είναι η ελίτ των πρώην ενόπλων δυνάμεων της Λιβύης, που απαρτίζεται από παραστρατιωτικά στρατεύματα και ειδικές δυνάμεις. Η ομάδα χρονολογείται από τη δεκαετία του 1960, οπότε έχει ισχυρούς δεσμούς με το καθεστώς του Καντάφι. Η ομάδα συμμετείχε σε σοβαρές συγκρούσεις εναντίον της Ansar al-Sharia και αναμένεται να διατηρήσει υψηλό επίπεδο ετοιμότητας για την πραγματοποίηση αντιτρομοκρατικών ενεργειών και ορισμένων αστυνομικών καθηκόντων. Η κατάσταση μετά την εξέγερση καθιστά τα πράγματα πιο δύσκολα γι' αυτή την ομάδα και τις σχέσεις τους με άλλες ισλαμιστικές ένοπλες ομάδες στη χώρα. Η Al-Saiqa συμμετείχε στην καταστολή της εξέγερσης κατά τη δεκαετία του 1990, κατά της ομάδας της Λιβυκής Ισλαμικής Καταπολέμησης και άλλων πιθανών τρομοκρατικών απειλών. Η Al-Saiqa, η οποία υπάγεται στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Άμυνας, αριθμεί περίπου 5.000 στρατιώτες και επικεφαλής της είναι ο Wanis Bukhamada (Finucci 2013).

Η μονάδα φρουράς πετρελαίου (Petroleum Facility Guard/PFG) είναι μια δύναμη πολιτοφυλακής που ελέγχει το μεγαλύτερο μέρος της υποδομής πετρελαίου και φυσικού αερίου, στο ανατολικό τμήμα της Λιβύης. Το PFG δημιουργήθηκε από τις εθνικές δυνάμεις ασφαλείας της Λιβύης, λόγω των φυλετικών και περιφερειακών προσπαθειών για τη διατήρηση του ελέγχου του πετρελαίου στα ανατολικά της Λιβύης, από την κεντρική κυβέρνηση. Αυτή είναι μία από τις πιο υποστηριζόμενες ένοπλες ομάδες στη χώρα, τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, καθότι είναι γνωστό ότι οι δυτικές χώρες ενδιαφέρονται για την παραγωγή του πετρελαίου της Λιβύης. Στη μετα-Καντάφι περίοδο υπήρξαν πολλές συγκρούσεις και επιθέσεις στα

πετρελαϊκά πεδία που διεξήγαγαν διάφορες ομάδες, πολλές φορές η PFG συμμετείχε ενεργά με κάποιες από τις κυβερνητικές δυνάμεις ασφαλείας, προκειμένου να καταπολεμήσει δυνάμεις του Ισλάμ. Θεωρείται βέβαιο ότι η PFG διατηρεί σχέσεις με ορισμένες από τις ιταλικές εταιρείες παραγωγής πετρελαίου, καθώς και με ορισμένα μέλη του OPEC⁴⁰. Η ομάδα έχει περίπου 20.000 άνδρες, αλλά μόνο ένα μικρό ποσοστό περίπου 2.000 ανδρών είναι εκπαιδευμένο από το στρατό. Επικεφαλής της ομάδας, η οποία εμπίπτει στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Πετρελαίου, είναι οι Rasheed Mohammed Saleh Al Sabri και Ibrahim al-Jathran (Karim Mezran 2017).

Τέλος, η Ειδική Δύναμη Αποτροπής, εμπλέκεται πρωτίστως στην πρόληψη της διακίνησης ναρκωτικών, του λαθρεμπορίου, αλκοόλ και τσιγάρων και επίσης πρόσφατα η μονάδα ήταν σε θέση να αποτρέψει τις μεγάλες επιχειρήσεις λαθρεμπορίου φαρμάκων και φαρμακευτικών προϊόντων. Αυτή η μονάδα λειτουργεί υπό τη δικαιοδοσία του Υπουργείου Εσωτερικών και ο ακριβής αριθμός των στρατιωτών της δεν είναι σαφής. Μια από τις μεγαλύτερες επιτυχίες της ομάδας αυτής ήταν η σύλληψη του διοικητή του IS Muhammad Saad Al-Tajouri, στη Σύρτη το 2016 (Igor Pejic 2016).

Σε όλες αυτές τις ομάδες πρέπει να προστεθούν και οι λεγόμενες τρομοκρατικές δυνάμεις, το Ισλαμικό Κράτος και η Αλ Κάιντα, οι οποίες όμως το τελευταίο διάστημα έχουν χάσει τη δυναμική τους στη χώρα.

Όλες οι προαναφερθείσες ομάδες είναι εγχώριες ένοπλες πολιτοφυλακές ή σαλαφιστικές οργανώσεις, που αναρριχήθηκαν στην εξουσία κατά τη διάρκεια ή μετά την εξέγερση στη Λιβύη. Αν και έχουν κάποιες διασυνδέσεις με περιφερειακές και παγκόσμιες τρομοκρατικές οργανώσεις, δεν έχουν την ικανότητα, την εμπειρία και την υποδομή, σε αντίθεση με την Αλ Κάιντα και το Ισλαμικό Κράτος. Αυτές οι δύο τρομοκρατικές οργανώσεις προσπαθούν να πετύχουν τουλάχιστον τέσσερις στόχους στη Λιβύη.

⁴⁰ Organization of the Petroleum Exporting Countries, ο οποίος στα ελληνικά αποδίδεται ως Οργανισμός Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών.

Αρχικά, διευρύνοντας την επιρροή τους στη χώρα και αργότερα σε άλλες περιοχές της Αφρικής, μπορούν να κερδίσουν νέους συμμάχους. Η Μπόκο Χαράμ⁴¹ έχει ήδη εκφράσει την πίστη της στο Ισλαμικό Κράτος. Δεύτερος στόχος είναι η χρηματοδότηση. Τα δίκτυα λαθρεμπορίου είναι καλά οργανωμένα στην Αφρική και με το λαθρεμπόριο των όπλων, των ναρκωτικών, των μεταναστών και γενικά το παράνομο εμπόριο όλων των ειδών αγαθών κερδίζουν αξιόλογα ποσά. Ο τρίτος στόχος είναι η προσέλκυση μισθοφόρων. Οι φτωχές χώρες, με χαμηλό βιοτικό επίπεδο και ασταθείς κοινωνίες μπορούν να προσφέρουν αρκετούς μισθοφόρους σε οποιαδήποτε τρομοκρατική οργάνωση, καθώς πέρα από τις κακές οικονομικές συνθήκες που επικρατούν, επιπλέον ιδεολογικοί ή θρησκευτικοί λόγοι ή ακόμα και η αίσθηση του ανήκειν και της εξουσίας διευκολύνουν τη στρατολόγηση νέων μελών. Τέλος, οι χώρες της Βόρειας Αφρικής είναι δημοφιλείς τουριστικοί προορισμοί που τις καθιστούν ελκυστικούς τρομοκρατικούς στόχους. Εκτός αυτού, η γεωγραφική εγγύτητα αυτών των χωρών με την Ευρώπη μπορεί επίσης να σημαίνει καλύτερη τοποθέτηση τρομοκρατικών κυττάρων, που τελικά οδηγεί σε αποτελεσματικότερες τρομοκρατικές επιθέσεις.

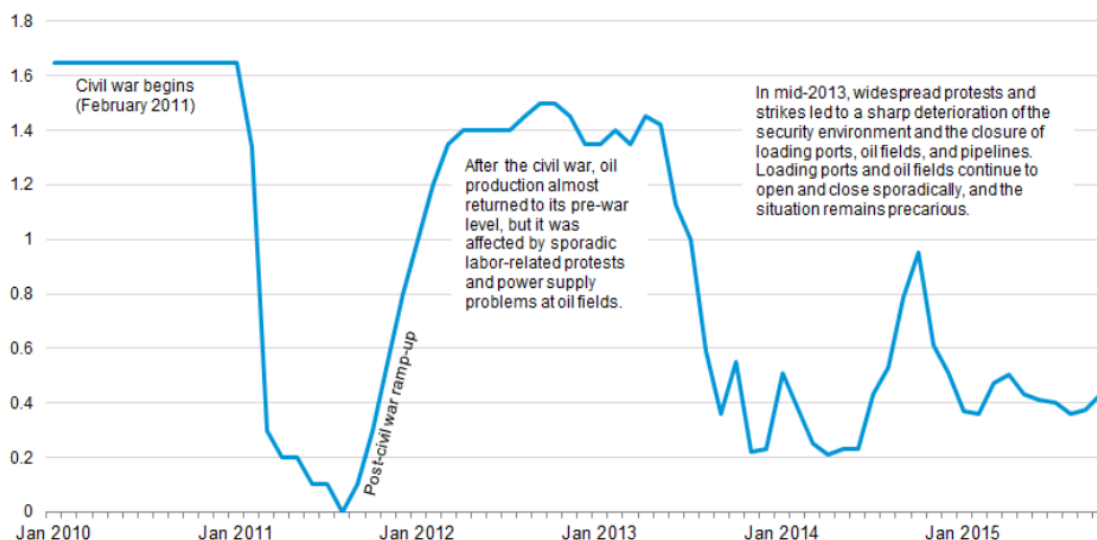
Συνοψίζοντας την κατάσταση που επικρατεί στη Λιβύη, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ενώ δεν έχει περάσει ούτε ένας αιώνας από την ανεξαρτησία της, έχει μια πολυτάραχη ιστορία. Καθοριστικό ρόλο στην ιστορία της διαδραματίζει η ανακάλυψη των κοιτασμάτων πετρελαίου, από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτητοποίησής της. Αυτή τη στιγμή, η Λιβύη ουσιαστικά είναι ένα κατακερματισμένο κράτος. Η διοίκηση της χώρας, όπως και οι σημαντικότεροι θεσμοί της, έχουν διασπαστεί σε δύο κομμάτια, όπως η εθνική τράπεζα, η κρατική εταιρεία πετρελαίων ή το ειδικό ταμείο επενδύσεων. Υπάρχει μάλιστα δικαστική αντιπαράθεση για τα 67 δισεκατομμύρια δολάρια που είναι παγωμένα σε τράπεζες του εξωτερικού. Η παραγωγή πετρελαίου έχει μειωθεί δραματικά κατά τρία τέταρτα,

⁴¹ Στη γλώσσα Χάουσα σημαίνει «Η δυτική παιδεία απαγορεύεται». Είναι εξτρεμιστική ισλαμιστική, τρομοκρατική οργάνωση που δρα στη βόρεια Νιγηρία. Η οργάνωση αυτή δημιουργήθηκε στο Μαϊντουκούρι το 2002 από τον μουσουλμάνο κληρικό Μοχάμεντ Γιουσούφ. Τα πρώτα χρόνια περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό στο βόρειο τμήμα της χώρας, προτού επεκτείνει τη δράση της με τη βοήθεια της Αλ Κάιντα του Ισλαμικού Μαγκρέμπ, το παρακλάδι της τρομοκρατικής οργάνωσης στη Δυτική Αφρική. Ηγέτης της οργάνωσης είναι ο Αμπουμπτακάρ Σεκάου και υπολογίζεται ότι διαθέτει περίπου 9.000 ένοπλους συννίτες μαχητές. Η οργάνωση στοχεύει στην αποσταθεροποίηση και την ανατροπή της κυβέρνησης και κατόπιν στην ίδρυση ενός ισλαμικού χαλιφάτου στη θέση της.

στα 400.000 βαρέλια την ημέρα, από τα 1.600.000 βαρέλια την ημέρα, πριν την πτώση του Καντάφι, όπως φαίνεται ξεκάθαρα και στην εικόνα 14 (Country Analysis Brief: Libya 2015).

Figure 3. Crude oil production in Libya, January 2010 to October 2015

million barrels per day

Source: U.S. Energy Information Administration, *Short-Term Energy Outlook*, November 2015

Εικόνα 14: Η παραγωγή πετρελαίου της Λιβύης από τον Ιανουάριο 2010 έως τον Οκτώβριο 2015

Οι ξένες χώρες που προσέτρεξαν στη Λιβύη, μετά την ανατροπή του Καντάφι, προσβλέποντας σε μεγάλα έργα υποδομής, έχουν φύγει, με εξαίρεση τον τομέα της ενέργειας. Μέχρι τις αρχές του 2016 υπολογίζεται, ότι κατά τη διάρκεια του δεύτερου εμφυλίου πολέμου έχουν χάσει τη ζωή τους 5.000 άνθρωποι, μισό εκατομμύριο Λίβυοι έχουν μείνει άστεγοι, ενώ μέχρι το Μάρτιο του 2015 ένα εκατομμύριο Λίβυοι διέφυγαν στο εξωτερικό, ιδιαίτερα στις γειτονικές χώρες και την Ευρώπη. Η Λιβύη, μετά την ανατροπή του Καντάφι, έχει αναδειχθεί σε βασική πύλη εισόδου μεταναστών από την Αφρική προς την Ευρώπη, δημιουργώντας σενάρια για μια νέα στρατιωτική επέμβαση.

Τελευταίες Εξελίξεις

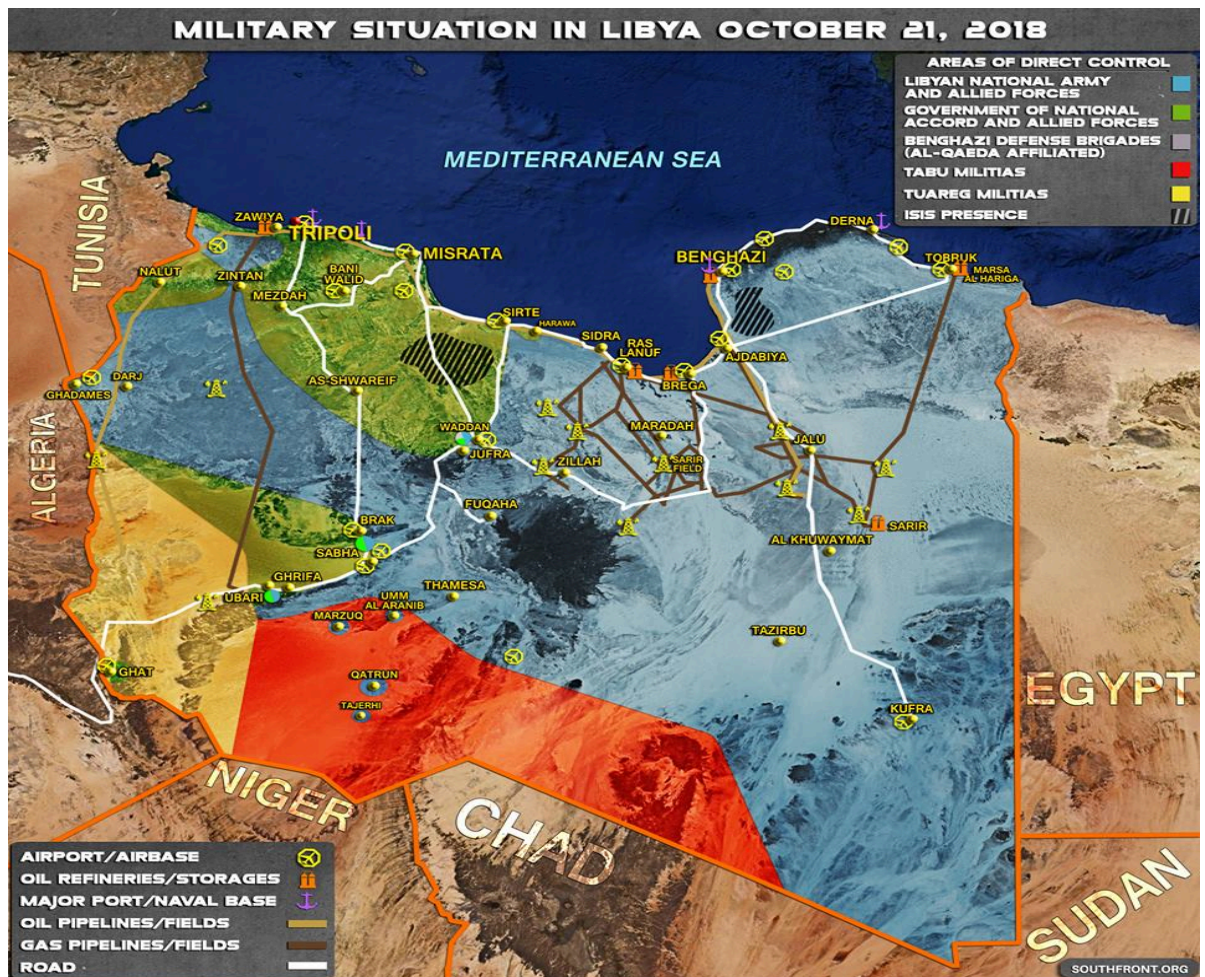
Αυτή τη στιγμή (αφορά την περίοδο τέλη Οκτωβρίου 2018, όπου ολοκληρώνεται η συγγραφή της παρούσας μελέτης) οι δυνάμεις του Εθνικού Στρατού της Λιβύης και οι σύμμαχοί τους, ελέγχουν το μεγαλύτερο ποσοστό της χώρας. Ο Στρατηγός Χαλίφα Χάφταρ, ο οποίος ηγείται του Λιβυκού Εθνικού Στρατού, συνεχίζει να μάχεται κατά των παραστρατιωτικών ομάδων και έχει καταφέρει να επιβάλει την τάξη στην ευρύτερη περιοχή της βόρειας Λιβύης. Ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες κάνουν λόγο για αποστολή στρατιωτικών δυνάμεων από τη Ρωσία, προκειμένου να ενισχύσουν τις δυνάμεις του Χάφταρ. Αν τελικά αποδειχθεί κάτι τέτοιο θεωρείται σίγουρο ότι θα ανατραπούν οι ισορροπίες δυνάμεων υπέρ του Εθνικού Στρατού της Λιβύης (southfront.org 2018).

Το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η κυβέρνηση της Εθνικής Συμφωνίας σχετίζεται με τις διάφορες στρατιωτικές δυνάμεις, οι οποίες αν και επισήμως την υποστηρίζουν, στην πραγματικότητα επιδιώκουν να υλοποιήσουν τους δικούς τους πολιτικούς και οικονομικούς σκοπούς. Όπως φαίνεται και στην Εικόνα 15, μια έκταση από τα δυτικά σύνορα με την Τυνησία, συμπεριλαμβανομένου της Τρίπολη και μέχρι τη Σύρτη έχει καταληφθεί από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Τα νοτιοδυτικά σύνορα με την Αλγερία ελέγχουν οι πολεμιστές Τουαρέγκ, ενώ ανατολικότερα τα σύνορα με Νιγηρία και Τσαντ είναι υπό την κατοχή της φυλής Τούμπου. Οι δυνάμεις του ISIS έχουν αποσυρθεί από την πόλη της Σύρτης, αν και διατηρούν σημαντική παρουσία στην ύπαιθρο της Σύρτης και της Βεγγάζης. Τέλος οι δυνάμεις που πρόσκεινται φιλικά προς την Αλ Κάιντα ελέγχουν ένα πολύ μικρό ποσοστό της χώρας και έχουν σχεδόν εξαλειφθεί (southfront.org 2018).

Σύμφωνα με δηλώσεις συμβούλου του Λίβου πρωθυπουργού Φάγεζ αλ Σάραζ, στα τέλη Μαΐου του τρέχοντος έτους, οι τέσσερις αντίπαλες πλευρές στη Λιβύη συμφώνησαν στη διεξαγωγή κοινοβουλευτικών και προεδρικών εκλογών στη χώρα τους, στις 10 Δεκεμβρίου. Την ίδια ώρα στο Παρίσι, ο Γάλλος πρόεδρος Εμανουέλ Μακρόν κάνει προσπάθειες με στόχο να εξέλθει η Λιβύη από την κρίση. Με γνώμονα την ασφάλεια στην ευρύτερη περιοχή, ο Μακρόν προσκάλεσε σε συνομιλίες στο Παρίσι τους τέσσερις βασικούς παράγοντες της σύγκρουσης στη Λιβύη, σε μια προσπάθεια να βρεθεί μια λύση στην κρίση στη χώρα αυτή, η οποία

εξακολουθεί να βυθίζεται στο χάος επτά χρόνια μετά την πτώση του Μουάμαρ Καντάφι (Μπράτσος 2018).

Έτσι εκτός από το Λίβυο πρωθυπουργό Σάραζ, στη σύνοδο αυτή συμμετείχαν ο στρατηγός Χαλίφα Χάφταρ, ο οποίος είναι ο ισχυρός άνδρας της ανατολικής Λιβύης, ο Αγκίλα Σάλαχ, ο οποίος είναι πρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων, που έχει την έδρα της στο Τομπρούκ και δεν αναγνωρίζει την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας και ο Χάλεντ αλ Μέσρι, πρόεδρος του Συμβουλίου του Κράτους, το οποίο είναι το αντίστοιχο της άνω βουλής του κοινοβουλίου με έδρα την Τρίπολη (Μπράτσος 2018).

Εικόνα 15: Η κατάσταση στη Λιβύη στα τέλη Οκτωβρίου 2018

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Λόγοι που οδηγούν ένα κράτος στην αποτυχία

Οι παράγοντες που οδηγούν ένα κράτος σε αποτυχία ή ακόμη και σε κατάρρευση μπορούν να συνοψιστούν όπως παρακάτω:

α. Πολιτικοί παράγοντες: Η νέο-πατρογονική δομή, ο προστατευτισμός και η βραχεία κακοδιαχείριση μπορούν να οδηγήσουν ένα κράτος στην κατάρρευση. Επιπλέον, η ηγεσία ενός κράτους προκειμένου να διατηρήσει την ισχύ της μπορεί να αποδυναμώσει την κρατική ικανότητά του (Englehart 2009). Οι εσωτερικές διαμάχες και ο αγώνας εξουσίας μεταξύ των πολιτικών ελίτ μπορεί επίσης να αυξήσει τον κίνδυνο της σύγκρουσης σε μια κοινωνία και να οδηγήσει τελικά στην κατάρρευση ενός αποτυχημένου κράτους.

β. Οικονομικοί παράγοντες: Όταν τα κράτη δεν μπορούν να υποστηρίξουν την παραγωγή, καθώς ο διοικητικός και διαχειριστικός μηχανισμός τους έχουν αποδυναμωθεί και έχουν καταστεί ανενεργοί, τότε οδηγούνται σε κατάσταση αποτυχίας. Επιπλέον, αντιμετωπίζουν προβλήματα από πλευράς εξεύρεσης οικονομικών πόρων, καθώς η παραγωγή είναι χαμηλή και υπάρχει δυσκολία στην είσπραξη φόρων. Οι πολιτικές ελίτ προτιμούν να μοιράζονται τους πόρους του κράτους μεταξύ τους και όχι να αυξάνουν την παραγωγή, μέσω κινήτρων και αυξάνοντας την ικανότητα είσπραξης φόρων του κράτους με την αύξηση της διοικητικής ικανότητας του κράτους. Αυτό επιταχύνει την πτώχευση και την κατάρρευση του κράτους (Ulrich 2006). Ιδιαίτερα, τα κράτη που είναι αδύναμα όσον αφορά τη διοικητική ικανότητα επηρεάζονται τις διακυμάνσεις των τιμών της διεθνούς αγοράς.

γ. Κοινωνικοί, δομικοί και πολιτιστικοί παράγοντες: Εάν υπάρχουν διαφορετικές εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες, οι οποίες δεν είναι ενσωματωμένες στην κοινωνία, τότε αυτές ανταγωνίζονται μεταξύ τους για την εξουσία και έτσι αποδυναμώνουν το κράτος. Ειδικά, αν η διαχείριση είναι υπ' ευθύνη μιας ελάσσονος εθνοτικής ομάδας, τότε ο κίνδυνος συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων είναι αρκετά υψηλός. Αυτό συμβαίνει επειδή οι άλλες ομάδες τείνουν να επαναστατούν και να

αντιστέκονται στη μικρή αυτή ομάδα. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί στον εμφύλιο πόλεμο (Ulrich 2006). Εάν το ποσοστό της νεολαίας είναι υψηλό σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό ενός κράτους και δεν προσφέρονται αρκετές ευκαιρίες απασχόλησης, τότε αυξάνεται ο κίνδυνος κοινωνικών συγκρούσεων και αυτό με τη σειρά του να έχει ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του κράτους.

δ. Διεθνείς και περιφερειακοί παράγοντες: Διεθνείς πιέσεις και απειλές μπορεί να οδηγήσουν το κράτος σε κατάσταση αποτυχίας εάν η διοικητική ικανότητά του είναι αδύναμη. Η μείωση της διεθνούς πίεσης στα αδύνατα κράτη μπορεί να μειώσει την επιθυμία για διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Η παγκοσμιοποίηση επίσης μπορεί να δυσχεράνει τη διαχείριση του κράτους. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο εμφύλιος πόλεμος στις γειτονικές χώρες, η ακραία αύξηση των προσφύγων ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης των κρατών, καθώς και η αύξηση των βίαιων και τρομοκρατικών ενεργειών μπορεί να μετατρέψει ένα κράτος μη ικανό να διαχειριστεί αυτές τις καταστάσεις και αν το κράτος είναι αδύνατο, αυτό μπορεί να το οδηγήσει στην αποτυχία ή ακόμη και στην κατάρρευση. Παρόλα αυτά, η ενσωμάτωση στο διεθνές σύστημα μειώνει τον κίνδυνο κατάρρευσης των κρατών (Bates 2003).

Όπως εύκολα μπορεί να παρατηρήσει κάποιος, η Λιβύη είναι ένα κράτος που πληροί όλες αυτές τις προϋποθέσεις. Αρχικά σε πολιτικό επίπεδο υπάρχει, ακόμα και σήμερα, μια συνεχής διαμάχη μεταξύ των δύο κέντρων εξουσίας, που έχουν σχηματιστεί σε ανατολή και δύση, τα οποία αντιμάχονται το ένα το άλλο για το πιο θα επικρατήσει, με λάφυρα την εξουσία και τα πολυπόθητα κέρδη από το πετρέλαιο. Σε οικονομικό επίπεδο, η Λιβύη αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα ρευστότητας, η ισοτιμία του εθνικού νομίσματος έχει εκτοξευθεί, ενώ η παραγωγή πετρελαίου, που είναι και ο κύριος παράγοντας κερδών έχει κατακρημνιστεί. Από κοινωνικής απόψεως, παρατηρούμε ότι διάφορες εθνοτικές ομάδες, προσπαθούν να συνασπιστούν μεταξύ τους, προκειμένου η μία να επικρατήσει της άλλης. Σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, η Λιβύη είναι μια χώρα που ταλανίζεται από τις εσωτερικές διαμάχες, στις οποίες όμως εκμεταλλευόμενα την ανομία που επικρατεί, έρχονται να προστεθούν και εξτρεμιστικά στοιχεία, όπως το Ισλαμικό Κράτος. Επιπρόσθετα, δυτικές χώρες, αλλά και η Ρωσία προσπαθούν να αποκτήσουν λόγο στα εσωτερικά του κράτους. Δεν πρέπει, φυσικά, να παραληφθεί και ο ρόλος που διαδραματίζουν οι μεγάλες πετρελαϊκές εταιρείες, οι οποίες προσπαθούν με κάθε τρόπο να εκμεταλλευθούν την κατάσταση υπέρ τους. Όπως, επομένως, προκύπτει

από τα παραπάνω, ένας από τους πρωταρχικούς λόγους που έχουν οδηγήσει τη Λιβύη στην αποτυχία είναι η αποδυνάμωση της διοικητικής της ικανότητας, κυρίως όσον αφορά στο μονοπώλιο της χρήσης βίας.

Τα προφητικά λόγια του Καντάφι

Μια άλλη σημαντική πτυχή για τη Λιβύη είναι ότι αποτελεί το μεγαλύτερο «μεταναστευτικό διάδρομο» ανάμεσα σε Αφρική και Ευρώπη. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 90% των προσφύγων και μεταναστών που επιθυμούν ή εξαναγκάζονται να μεταναστεύσουν, επιλέγουν τη Λιβύη ως σημείο μετάβασης από τη μια ήπειρο στην άλλη. Οι ανεπαρκείς έλεγχοι στα σύνορα της χώρας -ως επακόλουθο της πολιτικής κρίσης και των πολεμικών συρράξεων, έχουν ως αποτέλεσμα οι διακινητές να δρουν σχεδόν ανενόχλητοι, αναπτύσσοντας μια ολοένα μεγαλύτερη δυναμική στο μεταναστευτικό ζήτημα (Commission 2017). Έτσι, στη χώρα κυριαρχούν οι δουλέμποροι που πλουτίζουν περνώντας παράνομα, απελπισμένους μετανάστες στην Ευρώπη. Όλα τα παραπάνω συνθέτουν μια ευάλωτη χώρα, η οποία δεν είναι σε θέση αυτή τη στιγμή να βγει από την κρίση χωρίς την ανάλογη βοήθεια των μεγάλων διεθνών δυνάμεων.

Άλλωστε, στις 6 Μαρτίου 2011 ο Συνταγματάρχης Μουάμαρ Καντάφι, ο ηγέτης της Λιβύης, έδωσε μια «προφητική» συνέντευξη στη «Le Monde du Dimanche». Μέσα από τη συνέντευξή του είχε προειδοποιήσει τη Δύση, ότι έτσι και έχανε την εξουσία στη χώρα του, η Ευρώπη θα γέμιζε με μετανάστες και τζιχαντιστές, κάτι που δυστυχώς έγινε πραγματικότητα με τον πλέον δραματικό τρόπο. Συγκεκριμένα ο Καντάφι είχε δηλώσει: «Θέλω να γίνει κατανοητό πως σε περίπτωση αποσταθεροποίησης της Λιβύης θα ακολουθήσει χάος. Την κατάσταση θα την πάρουν στα χέρια τους οι οπαδοί του Μπιν Λάντεν και οι ένοπλες φράξιες. Θα ακολουθήσει κύμα μετανάστευσης και χιλιάδες μετανάστες θα πλημμυρίσουν την Ευρώπη. Θα βρεθείτε με τον μουλά Ομάρ (του Αφγανιστάν) στο κατώφλι σας» (tribune 2016).

Ενώ λίγες μέρες αργότερα όταν άρχισαν οι βομβαρδισμοί του NATO στη Λιβύη είχε δηλώσει: «Ακούστε με εσείς του NATO, αυτή τη στιγμή βομβαρδίζετε ένα τείχος που στέκει ανάμεσα στην Ευρώπη, τους τρομοκράτες της Αλ Κάιντα και τα μεταναστευτικά ρεύματα της Αφρικής. Αυτό το τείχος είναι η Λιβύη. Και αυτή τη

στιγμή ως ηλίθιοι, το γκρεμίζετε. Θα καείτε στην κόλαση, αφού χιλιάδες μετανάστες – υποστηρικτές της Αλ Κάιντα θα κατακλύσουν την Ευρώπη. Δεν έχω πει ποτέ ψέματα στη ζωή μου, ούτε θα πω τώρα» (ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ - ΕΛΛΑΔΑ 2016).

Γνωρίζοντας, λοιπόν, ότι κρατάει στα χέρια του ένα σημαντικό κλειδί, που αποτρέπει τη μεταναστευτική ροή προς την Ευρώπη, πίστευε ότι οι μεγάλες δυνάμεις δε θα τον ενοχλήσουν. Έπεσε όμως έξω στις προβλέψεις του, με αποτέλεσμα η Ευρώπη ακόμα και σήμερα να πληρώνει τα λάθη των Γάλλων, των Βρετανών, των Αμερικάνων και όσων άλλων συμμετείχαν στους βομβαρδισμούς της Λιβύης, οι οποίοι δε σχεδίασαν την επόμενη μέρα, στη μετα-Καντάφι εποχή.

Σύμμαχοι προσωρινοί

Η Λιβύη κατέστη ένα αποτυχημένο κράτος από το 2011 και έπειτα, με την έλευση της λεγόμενης Αραβικής Άνοιξης από τα εδάφη της. Όμως, με μια προσεκτικότερη ματιά διαπιστώνουμε ότι αυτή δεν ήταν παρά η αφορμή για να περιέλθει η χώρα σ' αυτή την κατάσταση. Τα βαθύτερα αίτια κρύβονται πίσω τόσο από ενδογενής, όσο και από εξωγενής παράγοντες. Η Ευρώπη και ιδιαίτερα η Γαλλία, ο άλλοτε σύμμαχος της Λιβύης, με την οποία τηρούσε ισχυρές ενεργειακές σχέσεις, είναι που πρωτοστάτησε στους βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ.

Η Λιβύη για πάνω από μια δεκαετία βρίσκονταν σε διεθνή απομόνωση. Τα πετροδολάρια του Καντάφι, κατάφεραν να κάνουν και πάλι σύμμαχους και συνεργάτες τους δυτικούς ηγέτες. Έτσι, από το 2004 και για τα επόμενα επτά χρόνια ο Καντάφι γίνεται φίλος και σύμμαχος. Τι αλλάζει όμως ξαφνικά το 2011;

Ο Καντάφι, από την πρώτη στιγμή που ανήλθε στην εξουσία προσπάθησε να δημιουργήσει ένωση με διάφορες αραβικές χώρες. Μετά από αρκετές αποτυχημένες προσπάθειες, στράφηκε, κατά τα τελευταία έτη, ιδιαίτερα στην Αφρική, κάνοντας κεντρική πλατφόρμα της πολιτικής του την Αφρικανική Ένωση. Το σημαντικότερο πρόγραμμα όμως ήταν η υλοποίηση μιας αφρικανικής νομισματικής ένωσης, η οποία θα τίθονταν σε εφαρμογή το 2011, με την υιοθέτηση ενός παν-αφρικανικού νομίσματος με βάση το λιβυκό, χρυσό δηνάριο. Έτσι, οι γαλλόφωνες Αφρικανικές χώρες θα συναλλάσσονταν με ένα εναλλακτικό νόμισμα έναντι του γαλλικού φράγκου CFA (Ruf 2017).

Το φράγκο CFA, είναι το νόμισμα των πρώην γαλλικών αποικιών στην Αφρική και είναι αποτέλεσμα της διάσκεψης του Μπρέτον Γουντς, στην οποία αναδιοργανώθηκε το 1944 το παγκόσμιο νομισματικό σύστημα. Με τη δημιουργία μιας ειδικής νομισματικής ζώνης, της CFA⁴², η Γαλλία κατόρθωσε να ελέγχει έμμεσα τις πρώην αποικίες της, αφού το φράγκο CFA⁴³ στηρίζεται και ελέγχεται από την Κεντρική Τράπεζα της Γαλλίας, στην οποία έχει κατατεθεί το 85% των συναλλαγματικών αποθεμάτων. Αποφάσεις σχετικά με την αλλαγή της ισοτιμίας λαμβάνονται στο Παρίσι χωρίς διαβούλευση με τους Αφρικανούς εταίρους. Εξασφαλισμένη είναι και η ελεύθερη κυκλοφορία κεφαλαίων μεταξύ του γαλλικού φράγκου και του χώρου του φράγκου CFA (Ruf 2017).

Παρότι το 1999, η Γαλλία εισήλθε στην ευρωζώνη και υιοθέτησε το ευρώ, το σύστημα αυτό παρέμεινε, απλά η Γαλλία ήταν υποχρεωμένη να ενημερώνει την ΕΕ σχετικά με τις αλλαγές στις υφιστάμενες συμφωνίες. Στην πραγματικότητα, αυτό το σύστημα εγγυάται την απρόσκοπτη πρόσβαση της Γαλλίας στις αφρικανικές αγορές και έναν ασφαλή εφοδιασμό με φθηνές και στρατηγικά σημαντικές πρώτες ύλες, όπως πετρέλαιο, ουράνιο, διαμάντια και χρυσό (Ruf 2017).

Έτσι, η αφρικανική πολιτική του Καντάφι και κυρίως η ιδέα της δημιουργίας ενός αφρικανικού νομίσματος, έκρυβαν τον κίνδυνο της καταστροφής της «μεταποικιακής γαλλικής αυτοκρατορίας». Παράλληλα στο εσωτερικό οι συσχετισμοί είχαν διαμορφωθεί σε βάρος του. Οι διαδηλώσεις που ξέσπασαν το 2011, εδράζονταν τόσο στη σκληρή πολιτική που εφάρμοζε στο εσωτερικό της χώρας, όσο και σε ένα πολυποίκιλο μωσαϊκό, διασυνδεδεμένο με μεγάλες δυνάμεις, όπως η Γαλλία, η Βρετανία και οι ΗΠΑ, με πρωταγωνιστική όμως παρουσία και ισλαμιστών. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι η επέμβαση στη Λιβύη είχε ως στόχο, εκτός από την ισχυροποίηση της γαλλικής επιρροής στη Βόρεια Αφρική, την

⁴² Communauté Financière d'Afrique

⁴³ Θεωρητικά υπάρχουν δύο CFA, το φράγκο BCEAO, που περιλαμβάνει την πρώην γαλλική Δυτική Αφρική, δηλαδή τις χώρες του Μπενίν, Μπουρκίνα Φάσο, Ακτή Ελεφαντοστού, Γουινέα-Μπισιάου, Μάλι, Νίγηρα, Σενεγάλη και Τόγκο, και το φράγκο BEAC, το οποίο εμπεριέχει την πρώην γαλλική Κεντρική Αφρική (Ισημερινή Γουινέα, Γκαμπόν, Καμερούν, Δημοκρατία του Κονγκό, Τσαντ και Κεντροαφρικανική Δημοκρατία). Αυτή η διάκριση δεν μεταβάλλει τη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων.

επιθυμία για απόκτηση μεγαλύτερου μεριδίου από την παραγωγή του λιβυκού πετρελαίου (The Unbalanced Evolution of Homo Sapiens 2016).

Στη γεωστρατηγική σκακιέρα που λέγεται ευρύτερη Μέση Ανατολή, για άλλη μια φορά η ιστορία επαναλαμβάνεται και αποδεικνύεται έμπρακτα, με τον πλέον δραματικό τρόπο, αυτό που είχε πει πριν από δύο περίπου αιώνες ο Βρετανός πρωθυπουργός, Λόρδος Πάλμερσον, στη βουλή των Λόρδων: «Τα έθνη δεν έχουν σταθερούς φίλους ή εχθρούς. Έχουν μόνο σταθερά συμφέροντα». Αυτή η φράση του, βλέπουμε να μετουσιώνεται ακριβώς στην περίπτωση της Λιβύης.

Οι «σημαίες της Λιβύης»

Ο εμφύλιος πόλεμος του 2011 ήταν εξίσου, αν όχι περισσότερο, αποτέλεσμα των προϋπαρχουσών περιφερειακών αποκλίσεων μεταξύ των φυλών, παρά από οποιαδήποτε δημοκρατική φιλοδοξία. Το παραπάνω γίνεται καλύτερα κατανοητό από μια σύντομη εξέταση των ιστορικών σημαιών της Λιβύης. Πριν από τη δημιουργία του Βασιλείου της Λιβύης το 1951, η σημαία του Εμιράτου της Κυρηναϊκής (και λάβαρο της φυλής των Σενούσι) ήταν μια λευκή ημισέληνος και ένα λευκό αστέρι σε μαύρο φόντο (Εικόνα 16). Κατά την ίδρυση του Βασιλείου της Λιβύης, ο βασιλιάς Ιντρίς, ο οποίος ήταν προηγουμένως Εμίρης της Κυρηναϊκής, δημιούργησε μια νέα σημαία της ενοποιημένης χώρας. Έτσι η νέα σημαία είχε το μαύρο φόντο με τη λευκή ημισέληνο και το λευκό αστέρι, στο οποίο προστέθηκε μια κόκκινη οριζόντια λωρίδα στο πάνω μέρος και μια πράσινη στο κάτω - ουσιαστικά ήταν η σημαία του Εμιράτου της Κυρηναϊκής, στην οποία είχαν προστεθεί μια κόκκινη και μια πράσινη λωρίδα (Εικόνα 17). Τα χρώματα που κυριαρχούν, εκτός των δύο στοιχείων αυτών στο λευκό, είναι τα κλασικά παναφρικανικά χρώματα, δηλαδή το πράσινο, το μαύρο και το κόκκινο (James Siebens 2012).

Εικόνα 16: Η σημαία της Κυρηναικής από το 1947 έως 6 Δεκεμβρίου 1950

Εικόνα 17: Η σημαία του Βασιλείου της Λιβύης από 24 Δεκεμβρίου 1951 έως 7 Νοεμβρίου 1969 και από Αύγουστο 2011 έως σήμερα

Εικόνα 18: Η σημαία της Τζαμαχιρίας από 19 Νοεμβρίου 1977 έως 23 Αυγούστου 2011

Την περίοδο από το 1977 μέχρι το 2011 η σημαία της Λιβύης δεν ήταν ακριβώς σημαία, ούτε είχε σχήματα και χρώματα, ήταν ένα απλό μονόχρωμο

πράσινο πανί (Εικόνα 18), που για τον Καντάφι συμβόλιζε το Ισλάμ και την πράσινη επανάσταση, αλλά κυρίως το διάσημο Πράσινο Βιβλίο του. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου υιοθετήθηκε για άλλη μια φορά η πρώτη σημαία η οποία υπήρχε κατά τη διάρκεια της μοναρχίας. Η σημαία αυτή βασίστηκε στη σημαία της Κυρηναικής, από την οποία προήλθε η εξέγερση. Έτσι το Εθνικό Μεταβατικό Συμβούλιο επανέφερε επισήμως τη σημαία της μοναρχίας ως εθνική σημαία της Λιβύης.

Η «κατάρα των πλουτοπαραγωγικών πηγών»

Η επιστημονική έρευνα και η ιστορική εμπειρία δείχνουν πως η ανακάλυψη σημαντικών πλουτοπαραγωγικών πηγών σε μία χώρα και ειδικά η ανακάλυψη σημαντικών αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου, αντί να αποτελούν ευλογία και πηγή ανάπτυξης, τελικά αποτελούν εμπόδιο για τα περισσότερα κράτη. Το φαινόμενο αυτό στη διεθνή βιβλιογραφία έχει καταγραφεί ως «κατάρα των πλουτοπαραγωγικών πηγών»⁴⁴ ή επίσης είναι γνωστή και ως το «παράδοξο της αφθονίας» (Κοψαχείλης 2017).

Η περίπτωση αυτή αναφέρεται στην αποτυχία πολλών πλούσιων σε πόρους χωρών να επωφεληθούν πλήρως από τον πλούτο των φυσικών πόρων που διαθέτουν και οι κυβερνήσεις στις χώρες αυτές να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις ανάγκες της κοινωνικής πρόνοιας. Παρόλο που κάποιος θα περίμενε καλύτερα αποτελέσματα ανάπτυξης στις χώρες που έχουν ανακαλύψει φυσικούς πόρους, τελικά οι χώρες αυτές τείνουν να έχουν υψηλότερα ποσοστά συγκρούσεων και αυταρχισμού και χαμηλότερα ποσοστά οικονομικής σταθερότητας και οικονομικής ανάπτυξης, σε σύγκριση με άλλα κράτη που δεν είναι πλούσια σε πόρους (Institute 2015).

Αυτή περιλαμβάνει δυνητικά τρεις αρνητικές συνέπειες. Τις επιθετικές ορέξεις των γειτόνων και των μεγάλων δυνάμεων, τη διαφθορά και τη στρέβλωση της οικονομίας, υπό την έννοια ότι η έμφαση σε έναν παραγωγικό τομέα λειτουργεί αρνητικά για τους υπολοίπους. Οι επιθετικές ορέξεις των μεγάλων δυνάμεων

⁴⁴ Στην αγγλική γλώσσα παρουσιάζεται με τον όρο «resources curse».

φάνηκαν από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας του ανεξάρτητου κράτους της Λιβύης. Η διαφθορά σίγουρα κατέχει δεσπόζουσα θέση, καθώς μπορεί ο Καντάφι να διέθετε μέρος των κερδών από την εξαγωγή του πετρελαίου και στους Λίβυους, όμως ο ίδιος και η οικογένειά του είχαν αποκτήσει μεγάλη περιουσία αφού καταχράστηκαν τεράστια ποσά. Όσον αφορά τη στρέβλωση της οικονομίας, είχαν γίνει επενδύσεις από τον Καντάφι, από τα πρώτα χρόνια που κατέλαβε την εξουσία, για την ανάπτυξη της χώρας, προκειμένου η οικονομία της χώρας του να μη στηρίζεται μόνο στα πετροδολάρια. Π.χ. με το αρδευτικό έργο του Μεγάλου Τεχνητού Ποταμού, έγιναν προσπάθειες προκειμένου να δημιουργηθεί μια καλλιεργήσιμη έκταση, ώστε η Λιβύη να μην εξαναγκάζεται να εισάγει πολλά προϊόντα, αλλά παράλληλα να λυθεί και το μεγάλο πρόβλημα της λειψυδρίας.

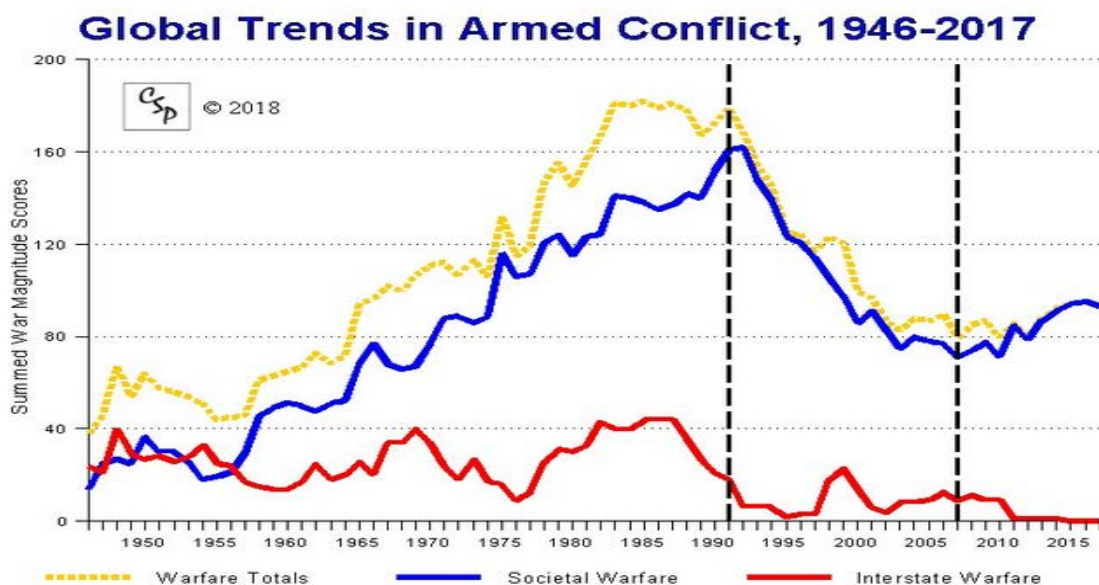
Επιπρόσθετα, μια μεγάλη αύξηση των εσόδων από φυσικούς πόρους μπορεί να βλάψει άλλους τομείς της οικονομίας, ιδίως τις εξαγωγές βασικών προϊόντων, προκαλώντας ανατίμηση του πληθωρισμού ή των συναλλαγματικών ισοτιμιών και μετατόπιση του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου από άλλους τομείς, στον τομέα των πόρων. Αυτό το φαινόμενο είναι γνωστό ως «ολλανδική νόσος»⁴⁵ (Ebrahimzadeh 2017).

Άλλωστε, οι φυσικοί πόροι συχνά μπορούν να προκαλέσουν και να διατηρήσουν εσωτερικές συγκρούσεις, καθώς διαφορετικές ομάδες αγωνίζονται για τον έλεγχο των πόρων. Από το 1990, οι χώρες που παράγουν πετρέλαιο έχουν διπλάσια πιθανότητα εμφάνισης εμφυλίου πολέμου, σε σύγκριση με τις χώρες που δεν παράγουν πετρέλαιο. Τρανταχτό παράδειγμα και ζωντανή απόδειξη της παραπάνω τάσης αποτελεί η Λιβύη, όπου οι αντιμαχόμενες πλευρές προσπαθούν να ελέγξουν τα κοιτάσματα πετρελαίου, προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τα σχέδιά τους. Επομένως, για άλλη μια φορά η «κατάρρα» επαληθεύεται και στην περίπτωση της Λιβύης.

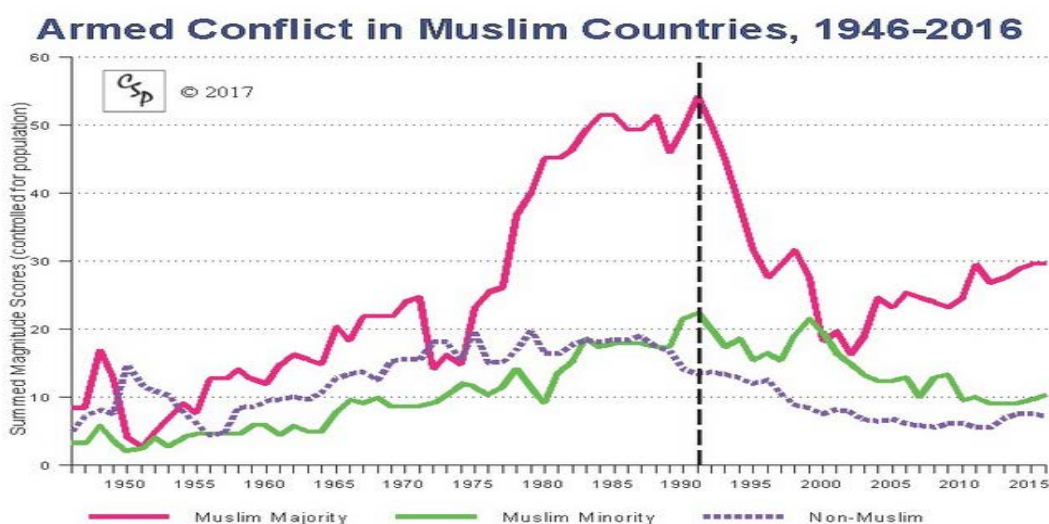
Επιπρόσθετα, παρά τη μείωση των συρράξεων σε διεθνές επίπεδο, όπως εύκολα μπορεί να παρατηρήσει κανείς και στην εικόνα 19, αυτές δεν απουσιάζουν από τη νέα εποχή, όπως αυτή που πρόβαλε μετά το 1991 (Center for Systemic

⁴⁵ Στην αγγλική γλώσσα παρουσιάζεται με τον όρο «dutch disease».

Peace 2018). Στην εικόνα 20, παρατηρούμε ότι οι συγκρούσεις παρουσιάζονται ιδιαίτερα σε κράτη όπου το μουσουλμανικό στοιχείο υπερτερεί, όπως άλλωστε συμβαίνει και με τη Λιβύη. Μάλιστα, παρατηρούμε ότι ενώ από το 1991 και για μια δεκαετία έχουμε δραματική μείωση των διενέξεων, από το 2001 και μετά ακολουθείται μια ανοδική πορεία του δείκτη (Center for Systemic Peace 2017).

Εικόνα 19: Ένοπλες συρράξεις από το 1946 έως το 2017

Εικόνα 20: Ένοπλες συρράξεις σε μουσουλμανικές χώρες από το 1946 έως το 2016

Όπως διαφάνηκε και από τα γενικά στοιχεία που παρατέθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο της μελέτης, η Λιβύη κατά κύριο λόγο στηρίζει την οικονομία της στα έσοδα από το πετρέλαιο, καθώς το άγονο έδαφος και σε συνδυασμό με το ξηρό κλίμα είναι αποτρεπτικός παράγοντας για την ενασχόληση με άλλους τομείς, όπως η γεωργία. Με οικονομικούς όρους, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η Λιβύη δεν έχει κάνει «διασπορά του χαρτοφυλακίου» της και έχει στηρίξει την οικονομία της κατά κύριο λόγο στο πετρέλαιο.

Όπως μας δείχνει για άλλη μια φορά η ιστορία, κανείς δεν ενδιαφέρεται πραγματικά για τη Μέση Ανατολή και τους κατοίκους της περιοχής. Όλα σχετίζονται με τη γεωπολιτική και τα συμφέροντα. Εύκολα, λοιπόν, μπορεί κάποιος, να διακρίνει αν ακολουθήσει το ίχνος των χρημάτων, ότι παρεμβάσεις γίνονται σε «αποτυχημένες» χώρες, όπως η Λιβύη.

Τρόποι δράσεις και λύσεις για τη Λιβύη

Προκειμένου η Λιβύη να επανέλθει πάλι σε μια φυσιολογική κατάσταση πρέπει να ληφθούν μια σειρά μέτρων και ενεργειών. Εφαρμογή έργων άμεσης επίπτωσης για την επίδειξη της ισχύος και της νομιμότητας της κυβέρνησης της Λιβύης. Βασική επιταγή είναι η παροχή βασικών υπηρεσιών, όπως η ηλεκτρική ενέργεια, η ιατρική περίθαλψη και τα αποθεματικά σε μετρητά.

Η κατάσταση στη Λιβύη συνεχίζει να χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα και καθημερινά συνεχίζονται οι μάχες μεταξύ κρατικών και μη δρώντων. Άλλωστε οι πολυαναμενόμενες εκλογές στα τέλη του 2018 έχουν πυροδοτήσει το ενδιαφέρον τόσο εσωτερικών όσο και εξωτερικών παραγόντων, που επιθυμούν να έχουν λόγο στη διακυβέρνηση της χώρας. Ρευστές συμμαχίες, πολιτικές αντιπαραθέσεις, σποραδικές συγκρούσεις μεταξύ των πολυάριθμων ένοπλων ομάδων και παρεμβάσεις εξωτερικών δυνάμεων εξακολουθούν να αποτελούν την καθημερινότητα, ενώ από την άλλη πλευρά το προσφυγικό και μεταναστευτικό πρόβλημα συνεχίζεται με αμείωτο ρυθμό.

Ο Ιταλός Υπουργός Εσωτερικών της Ιταλίας Ματέο Σαλβίνι, θέλει να αρθεί το εμπάργκο όπλων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στη Λιβύη, προκειμένου οι αρχές της χώρας να μπορέσουν να αναμετρηθούν με τους διακινητές και να

σταματήσουν τις ροές μεταναστών, που αναζητούν καλύτερη ζωή στην Ευρώπη (Militaire 2018). Το Φεβρουάριο του 2018, το ιταλικό υπουργείο Εσωτερικών υπέγραψε μία συμφωνία με τον αναγνωρισμένο από τα Ηνωμένα Έθνη ηγέτη της Λιβύης, Φαγιέζ αλ Σεράι, προκειμένου να ενεργοποιηθεί η ακτοφυλακή και να δράσει στα υδάτινα όρια της αφρικανικής χώρας.

Ένα επιπρόσθετο μέτρο που θα δώσει ώθηση στην ασφάλεια της ευρύτερης περιοχής είναι δράσεις συνεργασίας μεταξύ των μεσογειακών κρατών. Στα πλαίσια αυτού στις 29-30 Οκτωβρίου 2018 πραγματοποιήθηκε η 3^η Ευρω-Αραβική Σύνοδος (Militaire 2018). Ανάμεσα στους προσκληθέντες ηγέτες ήταν και ο επικεφαλής του Προεδρικού Συμβουλίου της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας της Λιβύης Φαγιέζ αλ Σεράι. Οι συμμετέχοντες συζήτησαν τη στρατηγική προσέγγιση για περαιτέρω συνεργασία Ε.Ε. - Αραβικού κόσμου και απευθύναν πρόσκληση για δράση, με στόχο την ενίσχυση των μεταξύ τους δεσμών. Η «3^η Ευρω-Αραβική Σύνοδος: Κοινοί Ορίζοντες» αναμένεται να αποτελέσει καθοριστικό βήμα για την αύξηση των προσδοκιών και την επιτάχυνση συγκεκριμένων πρωτοβουλιών, οι οποίες θα επιβεβαιώσουν τη δέσμευση του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα για διαπεριφερειακή πρόοδο. Η ενδυνάμωση αυτών των δεσμών μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην εδραίωση της σταθερότητας και της ειρήνης στην περιοχή.

Η πολιτική, η οικονομία, η ενέργεια, η μετανάστευση, η διαπεριφερειακή συνεργασία και ο πολιτισμός αποτέλεσαν αναπόσπαστο τμήμα του προγράμματος. Προάγοντας την αλληλεπίδραση ανάμεσα σε δύο ταχέως μεταβαλλόμενους κόσμους, η Σύνοδος έχει στο επίκεντρο της, τη διαμόρφωση προτάσεων για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Αραβικού κόσμου και τη διερεύνηση των νέων προοπτικών που θα προκύψουν.

Η «κουλτούρα του νικητή» που επικράτησε από την κατάρρευση του καθεστώτος του Καντάφι διαχώρισε τη λιβυκή κοινωνία στα δύο. Η εθνική συμφιλίωση δεν μπορεί να επιτευχθεί όσο κυριαρχεί ο διαχωρισμός μεταξύ των *azlam* (καθεστωτικών) και *thuwar* (αντι-Κανταφικών επαναστατών). Αυτή η κουλτούρα έχει οδηγήσει στο διαχωρισμό ολόκληρων χωριών ή ακόμα και φυλών στις δυο παραπάνω κατηγορίες. Οι νικητές επαναστάτες αντιμετωπίζονται με τιμή και αξιοπρέπεια, ενώ οι καθεστωτικοί έχουν συνυφαστεί με την ντροπή, την ήττα και την ενοχή. Η ευρεία χρήση αυτών των «ετικετών» έχει δημιουργήσει μια λιβυκή

κοινωνία που είναι βαθιά και διαρθρωτικά διαιρεμένη. «Οι Λιβύοι χαρακτηρίζονται πλέον είτε ως «*thuwar*» είτε ως «*azlam*», και αυτό κρατά τη χώρα χωρισμένη», δήλωσε σε συνέντευξή του πρώην μέλος του GNC Salem al-Ahmar (Fraihat 2016).

Ο ίδιος εξηγεί ότι αυτό είναι άδικο καθώς ορισμένες πόλεις όπως η Μισράτα και η Ζιντάν είναι χαρακτηρισμένες ως αντι-Κανταφικές, σαν να μην συνέβαλε η υπόλοιπη χώρα στην επανάσταση. Από την άλλη πλευρά ο όρος καθεστωτικοί έχει γενικευτεί για να συμπεριλάβει πολλούς που δεν έπαιξαν ρόλο στην υποστήριξη του Καντάφι. Η φυλή *Warfalla*, για παράδειγμα, αποτελείται από σχεδόν ένα εκατομμύριο ανθρώπους. Είναι άδικο και λανθασμένα περιγράφεται από μερικούς ως «καθεστωτική», όταν στην πραγματικότητα μόνο λίγες δωδεκάδες μέλη της ήταν στην πραγματικότητα σύμμαχοι με τον Καντάφι. Το ίδιο ισχύει και για την πόλη *Bani Walid*, όπου ενώ μόνο λίγοι άνθρωποι πολέμησαν στο πλευρό του Καντάφι, τώρα όλη η πόλη, με πάνω από 80.000 ανθρώπους, αντιμετωπίζεται ως καθεστωτική.

Η επικράτηση αυτής της «κουλτούρας του νικητή» έχει διαιρέσει περαιτέρω τη Λιβύη, όπως η *Rania Swadek*, μέλος του USIP εξηγεί, καθώς οι επαναστάτες διακατέχονται από το αίσθημα ότι πρέπει να απολαμβάνουν ειδικά δικαιώματα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του Ζιντάν, οι επαναστάτες ζήτησαν το δικαίωμα να κρατήσουν το γιο του Καντάφι, *Saif al-Islam* στη φυλακή τους και να τον οδηγήσουν σε ένα τοπικό δικαστήριο. Πολλοί από τη φυλή του Ζιντάν θεώρησαν ότι οδηγώντας τον Σάιφ αλ-Ισλάμ σε ένα δικαστήριο στην πόλη αυτή, θα ήταν θέμα τιμής και ταυτόχρονα αναγνώρισης. Από την άλλη ανακύπτουν ερωτήματα και προβληματισμοί σε ολόκληρη τη χώρα κατά πόσο μια πόλη έχει το δικαίωμα να αναλάβει το ρόλο του κράτους. Κάποιοι μάλιστα προχωρώντας λίγο παραπέρα αναφέρουν τις αρχές του Ζιντάν ως «το κράτος του Ζιντάν». Για να δοθεί, λοιπόν, μια ευκαιρία στην επιτυχία και σε μια νέα αρχή για τη χώρα, θα πρέπει η νέα Λιβύη να οικοδομηθεί πάνω στην αρχή της ισότητας για όλους.

Βασική προϋπόθεση για την επιτυχία οποιασδήποτε διαδικασίας μετά από έναν εμφύλιο πόλεμο είναι η αποκατάσταση της κρατικής κυριαρχίας, η οποία συνεπάγεται τον αφοπλισμό, την αποστράτευση των πρώην μαχητών και την επανένταξή τους στην κοινωνία. Θεωρείται δεδομένο ότι ο αφοπλισμός δεν είναι εύκολη υπόθεση, αλλά είναι βέβαιο ότι η συμφιλίωση δεν μπορεί να επιτευχθεί σε ένα περιβάλλον που ελέγχεται από τις πολιτοφυλακές. Η αποτυχία των

προσπαθειών του ΟΗΕ για αφοπλισμό στην Καμπότζη, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 επέτρεψε στους Ερυθρούς Χμερ⁴⁶ να μποϊκοτάρουν τις εκλογές και να συνεχίσουν τον εμφύλιο πόλεμο της χώρας. Ο επιτυχής αφοπλισμός απαιτεί επαρκή κεφάλαια, λεπτομερή σχεδιασμό και στρατηγική επανένταξης, διαφορετικά, θα υπάρξει αύξηση του εγκλήματος, η ασφάλεια θα επιδεινωθεί και οποιαδήποτε ειρηνευτική διαδικασία θα απειληθεί.

Αυτή τη στιγμή στη Λιβύη οι επαναστάτες έχουν ανατρέψει με επιτυχία το προηγούμενο δικτατορικό καθεστώς, αλλά εδώ και επτά χρόνια από το 2011 αρνούνται να αφοπλιστούν και να γίνουν μέρος της νέας κρατικής δομής της χώρας. Δύο χρόνια μετά την απομάκρυνση του Καντάφι από την εξουσία, η Λιβύη κυβερνούνταν από δύο καθεστώτα που λειτουργούσαν παράλληλα. Την επίσημη κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από το GNC και το υπουργικό συμβούλιο και μια σειρά επαναστατικών πολιτοφυλακών, που κράτησαν την πραγματική στρατιωτική δύναμη. Αργότερα άρχισαν να εμφανίζονται διαφορές ανάμεσα στις ίδιες τις πολιτοφυλακές και μέσα στις ίδιες τις πολιτοφυλακές.

Τελικά, η επανακαθιέρωση μιας ενιαίας κεντρικής αρχής, που απολαμβάνει εκλογική νομιμοποίηση, είναι η ξεκάθαρη διέξοδος από την αναταραχή που επικρατεί στη Λιβύη. Ένα βασικό εμπόδιο για τη διενέργεια των εκλογών είναι η απουσία συνταγματικής βάσης. Δεν υπάρχει πλαίσιο για τον καθορισμό των θεσμών που θα πρέπει να εκλεγούν, καθώς και των αρμοδιοτήτων τους. Το ερώτημα δεν είναι ποιες είναι οι εναλλακτικές λύσεις στις εκλογές, αλλά πως μπορούν να τεθούν σε εφαρμογή οι προϋποθέσεις επιτυχημένων εκλογών. Η απάντηση βρίσκεται σε μια διευθέτηση μέσω διαπραγματεύσεων που να παρέχει έναν λεπτομερή οδικό χάρτη της πορείας προς τις εκλογές. Η επίτευξη μιας τέτοιας διευθέτησης απαιτεί διεθνή συντονισμό, προσεκτικό σχεδιασμό της διαπραγματευτικής διαδικασίας και αντοχή (Frederic Wehrey 2018).

⁴⁶ Έτσι ονομάζονταν οι οπαδοί του κομμουνιστικού κόμματος της Καμπούτσα, στην Καμπότζη. Σχηματίστηκαν το 1968 ως παρακλάδι του Λαϊκού Στρατού του Βιετνάμ, από το Βόρειο Βιετνάμ. Κυριάρχησαν στην Καμπότζη από το 1975, όταν τελείωσε ο εμφύλιος πόλεμος, μέχρι το 1979.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Θεωρείται βέβαιο, τη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης, της πολυπολιτισμικότητας και της αποεθνικοποίησης του κράτους, ότι τυχόν παρενέργειες σε ένα σημείο του πλανήτη θα έχουν άμεσα ή έμμεσα, ταχέως ή με μικρότερη ταχύτητα επίδραση σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Γης. Επομένως, ενώ φαινομενικά ένα αποτυχημένο κράτος δεν επηρεάζει τους λοιπούς δρώντες του διεθνούς συστήματος, με μια ενδελεχής και προσεκτικότερη ματιά, διαπιστώνουμε ακριβώς το αντίθετο.

Το κράτος του 17^{ου}, 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα ήταν ερμητικά κλειστό προς το εξωτερικό του περιβάλλον και είχε τη δυνατότητα να επικοινωνεί μ' αυτό ανάλογα με τις διαθέσεις του. Το κράτος της περιόδου αυτής, ο John Herz⁴⁷ το παρομοιάζει με «όστρακο» (Herz 1957). Από τις αρχές, όμως, του 20^{ου} αιώνα η κατάσταση άλλαξε ριζικά, κάνοντάς το ευάλωτο και διαπερατό, με την έννοια ότι τα εθνικά σύνορα δεν ορίζουν πλέον, έναν κλειστό και συνεχώς ελεγχόμενο χώρο, αλλά μετακινούνται όλο και περισσότερο σε περιφερειακό επίπεδο.

Στα τέλη του 2010 οι χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής κατακλύστηκαν από πολυάριθμες διαδηλώσεις, που ασκούσαν πίεση στους ηγέτες των κρατών τους, να θέσουν ένα τέλος σε δεκαετίες καταπίεσης. Πολλοί ήλπιζαν ότι η λεγόμενη «Αραβική Άνοιξη» θα έφερνε πολιτική μεταρρύθμιση και κοινωνική δικαιοσύνη. Το 2011, οι πολιτικοί ηγέτες πολλών χωρών χαιρέτισαν την ανατροπή του καθεστώτος του Καντάφι, θεωρώντας ότι έγινε ένα «δημοκρατικό» βήμα. Η πραγματικότητα, όμως, απέδειξε το αντίθετο, αφού τελικά έφερε περισσότερη βία εναντίον των ανθρώπων που διεκδικούσαν μια πιο δίκαιη κοινωνία.

Όταν άρχιζε το ντόμινο των αραβικών εξεγέρσεων, με πρώτους σταθμούς την Τυνησία και την Αίγυπτο, διεθνώς επικρατούσαν δύο τάσεις πολιτικής εκτίμησης. Η μία ήταν οι αισιόδοξοι, που έβλεπαν την ανατροπή των παλιών,

⁴⁷ Αμερικανός επιστήμονας των διεθνών σχέσεων και του δικαίου. Έγινε γνωστός για το έργο του «Πολιτικός ρεαλισμός και πολιτικός ιδεαλισμός», για το οποίο βραβεύτηκε.

αυταρχικών καθεστώτων και τη δημιουργία δημοκρατιών δυτικού τύπου και από την άλλη οι απαισιόδοξοι, αλλά μάλλον πιο ρεαλιστές, που έβλεπαν μακροπρόθεσμα πως η Αραβική Άνοιξη θα δώσει τη σκυτάλη στον ισλαμικό χειμώνα. Οκτώ χρόνια μετά η ιστορία φαίνεται να δικαιώνει τους δεύτερους, αφού η σκόνη του πολέμου και των βίαιων εξεγέρσεων δεν έχει καταλαγιάσει ακόμα.

Από το Μασρέγκ⁴⁸, μέχρι το Μακρέμπ⁴⁹, οι συγκρούσεις που συντελούνται εδώ και 7 χρόνια, θυμίζουν προνεωτερικές⁵⁰ καταστάσεις, καθώς δε διευθύνονται από κυρίαρχα κράτη, αλλά από τρομοκράτες, συμμορίες και μισθοφόρους. Στο σύγχρονο αυτό τρόπο άσκησης βίας απουσιάζουν τα χαρακώματα, τα πεδία μάχης, ακόμα και οι διεθνείς κανόνες, που σε κάποιο βαθμό έθεταν τους κώδικες και τα όρια στη συμπεριφορά των πολεμιστών. Η Λιβύη από μεγάλος εξαγωγέας πετρελαίου, έχει μετατραπεί σε εξαγωγέα μεταναστών προς την Ευρώπη.

Δίκαια, λοιπόν, κάποιοι έχουν αποδώσει στη Λιβύη το χαρακτηρισμό «Σομαλία της Μεσογείου». Επτά χρόνια μετά την έναρξη της εξέγερσης, που οδήγησε οκτώ μήνες αργότερα στην πτώση και το θάνατο του Μουάμαρ Καντάφι, ο οποίος βρισκόταν στην εξουσία επί 42 χρόνια, οι Λίβυοι περιμένουν ακόμη να δουν το τέλος της χαοτικής μετάβασης και τη δημιουργία ενός δημοκρατικού κράτους.

Όλα αυτά, βέβαια, δεν μπορούν να γίνουν χωρίς τη συνδρομή της διεθνούς κοινότητας, η οποία θα πρέπει να αναλάβει περισσότερο ενεργό ρόλο για την επίλυση της κατάστασης στη Λιβύη. Ήδη γίνεται μια προσπάθεια, με διάφορες δράσεις, που θα πρέπει όμως να εντατικοποιηθούν, προκειμένου να ομαλοποιηθεί η κατάσταση στη χώρα και να επανέλθει στην πρότερη ευημερούσα μορφή της. Οι επερχόμενες εκλογές, στα τέλη του έτους, ίσως να συμβάλουν στην ομαλοποίηση της κατάστασης και στην ενότητα μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών.

⁴⁸ Εκεί που ανατέλλει ο ήλιος.

⁴⁹ Εκεί που δύει ο ήλιος.

⁵⁰ Προνεωτερική, θεωρείται η ιστορική περίοδος πριν την εποχή του Διαφωτισμού, δηλαδή πριν τα τέλη του 17^{ου} αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abdulsattar Hatitah, Asharq Al-Awsat. *CETRI*. 24 Φεβρουάριος 2011. <https://www.cetri.be/Libyan-Tribal-Map-Network-of?lang=en> (πρόσβαση Οκτώβριος 29, 2018).
- agencies, Al Jazeera and. *Aljazeera*. 12 Φεβρουάριος 2011. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 23, 2018).
- Al-Rabo, Abu Al-Qasem Ali. *Middle East Monitor*. 8 Αύγουστος 2018. <https://www.middleeastmonitor.com/20180808-libyan-tribes-part-of-the-problem-or-a-solution/> (πρόσβαση Οκτώβριος 31, 2018).
- Bates, Robert. *Political Instability Task Force Report: Phase IV Findings*. McLean: Science Applications International Corporation, 2003.
- Bazzi, Mohamad. «foreign affairs.» 21 Οκτώβριος 2011. <https://www.foreignaffairs.com/articles/north-africa/2011-10-21/death-qaddafi-generation> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 23, 2018).
- bbc*. 23 Φεβρουάριος 2011. <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-12539372> (πρόσβαση Νοέμβριος 29, 2018).
- Ben Aessa, Ahmed Yusef. *Libyan foreign policy: A study of policy shifts in Libya's nuclear programme*. Διδακτορική διατριβή, Glasgow: University of Glasgow, 2014.
- Berhutesfa, Constantinos. *Crises of Ethical Governance*. Addis Ababa: Addis Ababa University, 2013.
- Center for Systemic Peace*. 2018. <http://www.systemicpeace.org/conflictrends.html#fig3> (πρόσβαση Νοέμβριος 6, 2018).
- Center for Systemic Peace*. 2017. <http://www.systemicpeace.org/CTfigures/CTfig19.htm> (πρόσβαση Νοέμβριος 6, 2018).

- Chan, Kenneth. *State Failure and the Changing Face of the Jus ad Bellum*. Journal of Conflict and Security Law, 2013.
- Commission, European. *Migration on the Central Mediterranean route*. Brussels: European Commission, 2017.
- Country Analysis Brief: Libya*. Ανάλυση, U.S. Energy Information Administration, 2015.
- "CrisisWatch." Οκτώβριος 1, 2018. <https://www.crisisgroup.org/crisiswatch> (accessed Οκτώβριος 6, 2018).
- Daniel Kaufmann, Aart Kraay, Massimo Mastruzzi. *The Worldwide Governance Indicators*. World, 2010.
- Daveed Gartenstein-Ross, Nathaniel Barr. *Dignity and Dawn: Libya's Escalating Civil War*. Έρευνα, Hague: ICCT, 2015.
- Davies, Wyre. *BBC News*. 2011 Ιανουάριος 2011. <https://www.bbc.com/news/world-africa-12195025> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 23, 2018).
- Doornbos, M. "The African State in Academic Dabate." *Retrospect and Prospect. The Modern Journal African Studies*. Ιούνιος 28, 1990.
- Ebrahimzadeh, Christine. «International Monetary Fund.» 29 Ιούλιος 2017. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/dutch.htm> (πρόσβαση Νοέμβριος 5, 2018).
- Editors, History.com. *HISTORY*. 21 Αύγουστος 2018. <https://www.history.com/topics/middle-east/arab-spring> (πρόσβαση Οκτώβριος 5, 2018).
- Eljarh, Mohamed. *Foreign Policy*. 15 Οκτώβριος 2014. <https://foreignpolicy.com/2014/10/15/the-fight-for-benghazi-heats-up/> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 29, 2018).

- El-Kikhia, M.O. *Libya's Qaddafi: The Politics of Contradiction*. United States: University Press of Florida, 1997.
- Englehart, Neil A. *State Capacity, State Failure, and Human Rights*. Journal of Peace Research, 2009.
- Erdağ, Ramazan. *Libya in the Arab Spring*. Eskişehir, Turkey: Macmillan, 2017.
- Finucci, Francesco. «globalsecurity.org.» Δεκέμβριος 2013. https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2013/libyan-militias_finucci.pdf (πρόσβαση Δεκέμβριος 8, 2018).
- Fraihat, Ibrahim. *Unfinished Revolutions Yemen, Libya and Tunisia after the Arab Spring*. USA: Yale University Press, 2016.
- Frederic Wehrey, Wolfram Lacher. «Foreign Affairs.» 20 Ιούνιος 2018. <https://foreignaffairs.gr/articles/71835/frederic-wehrey-kai-wolfram-lacher/o-lathos-tropos-gia-na-diorthothei-i-libyi> (πρόσβαση Νοέμβριος 10, 2018).
- fundforpeace.org/fsi*. 2017. <http://fundforpeace.org/fsi/indicators/> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 26, 2018).
- Global Guerrillas*. Αύγουστος 20, 2018. https://globalguerrillas.typepad.com/globalguerrillas/2004/05/failed_states.html.
- GÖKCE, Gülise. *PHENOMENON OF FAILED STATE AND REFUGEE/IMMIGRATION PROBLEM: ANALYSIS ON SYRIA EXAMPLE*. Sarajevo Journal of Social Sciences, 2017.
- Hagger, Nicholas. *The Libyan Revolution: Its Origins and Legacy*. Winchester, Washington: O Books, 2009.
- Helman, Gerald B./Ratner, Steven B. *Saving Failed States*. Foreign Policy, 1992.
- Herz, John. *The rise and the fall the territorial State*. World Politics, 1957.
- HILSUM, LINDSEY. *LIBYA IN THE TIME OF REVOLUTION*. NEW YORK: THE PENGUIN PRESS, 2012.

- Hussein Solomon, Gerrie Swart. «Libya's Foreign Policy in Flux.» *African Affairs*, Ιούλιος 2005: 469-492.
- Igor Pejic, J.Hawk, Edwin Watson. *southfront.org*. 16 Μάρτιος 2016. <https://maps.southfront.org/military-analysis-post-coup-libya/> (πρόσβαση Οκτώβριος 25, 2018).
- «Infognomonpolitics.blogspot.» 18 Ιούνιος 2009. http://infognomonpolitics.blogspot.com/2009/06/blog-post_6508.html (πρόσβαση Αύγουστος 29, 2018).
- Institute, Natural Resource Governance. *The Resource Curse*. Natural Resource Governance Institute, 2015.
- J.J. MESSNER, NATE HAKEN, PATRICIA TAFT, IGNATIUS ONYEKWERE, HANNAH BLYTH, CHARLES FIERTZ, CHRISTINA MURPHY, AMANDA QUINN, MCKENZIE HORWITZ. *Fragile States Index 2018*. Annual Report, Washington: Fund for Peace, 2018.
- James Siebens, Benjamin Case. *The Libyan Civil War: Context and Consequences*. THINK International and Human Security, 2012.
- Karim Mezran, Arturo Varvelli. *FOREIGN ACTORS IN LIBYA'S CRISIS*. Milano – Italy: ISPI, 2017.
- Khadduri, M. *Modern Libya: A Study in Political Development*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1963.
- KUZNETSOV, Alexander. «Strategic Culture.» 19 Απρίλιος 2016. <https://www.strategic-culture.org/news/2016/04/19/libya-battle-oil-amidst-chaos-terror.html> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 25, 2018).
- Lamma, Mohamed Ben. *The Tribal Structure in Libya: Factor for fragmentation or cohesion?* Έρευνα, Σεπτέμβριος, 2017.
- Metz, Helen Chapin. *Libya a country study*. Washington: Library of Congress, 1989.

Militaire. 6 Ιούλιος 2018. <https://www.militaire.gr/na-arthei-to-empargko-oplon-toy-oie-sti-livyi-thelei-o-italos-yroyrgos-esoterikon-mateo-salvini/> (πρόσβαση Νοέμβριος 8, 2018).

Militaire. 11 Οκτώβριος 2018. <https://www.militaire.gr/3i-eyro-araviki-synodos/> (πρόσβαση Νοέμβριος 10, 2018).

Monty G. Marshall, Gabrielle Elzinga-Marshall. *Global Report 2017: Conflict, Governance and State Fragility*. Vienna USA: Center for Systemic Peace, 2017.

Nesmenser, Berber. *temehu*. 26 Ιούλιος 2018. <https://www.temehu.com/Libyan-People.htm> (πρόσβαση Οκτώβριος 29, 2018).

Newsbomb. *Newsbomb*. 19 Ιανουάριος 2015. <https://www.newsbomb.gr/kosmos/story/545951/livyi-epanenergopoiithike-o-stratigos-xaftar> (πρόσβαση Οκτώβριος 23, 2018).

OECD. *States of Fragility 2018*. Report, OECD, 2018.

Peace, Center for Systemic. *Systemicpeace.org*. n.d. <https://www.systemicpeace.org/inscrdata.html> (accessed Οκτώβριος 29, 2018).

Prashad, Vijay. *Arab Spring, Libyan Winter*. Oakland, Baltimore, Edinburgh: AK Press, 2012.

Programme, United Nations Development. *Human Development Reports*. 2018. <http://hdr.undp.org/en/data> (πρόσβαση Οκτώβριος 28, 2018).

Ricciardi, Matthew M. «Title to the Aouzou Strip: A Legal and Historical Analysis.» *The Yale Journal of International Law*, 1992.

Rotberg, R.I. «Failed States in a World of Terror.» *Foreign Affairs*. Foreign Affairs, 2002.

- Rotberg, Robert. *Africa and Asia: The key Issues*. Νοέμβριος 14, 2018. <https://robertrotberg.wordpress.com/2013/02/11/failed-and-weak-states-defined/>.
- . *When States Fail: Causes and Consequences*. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Ruf, Werner. *Παρατηρητής της Θράκης*. 6 Σεπτεμβρίου 2017. <https://www.paratiritis-news.gr/article/194654/O-rolis-tis-Gallias-ston-polemo-gia-tin-Libui> (πρόσβαση Δεκέμβριος 1, 2018).
- Schnelzer, Nadine. *Libya in the Arab Spring*. Έρευνα, Erlangen, Germany: Springer VS, 2016.
- Simons, Geoff. *Libya and the West from Independence to Lockerbie*. Oxford : Centre for Libyan Studies, 2003.
- . *Libya: The Struggle for Survival*. London: Macmillan, 1996.
- southfront.org*. 21 Οκτώβριος 2018. <https://maps.southfront.org/military-situation-in-libya-on-october-21-2018-map-update/> (πρόσβαση Οκτώβριος 23, 2018).
- taneter.org*. 2018. <http://www.taneter.org/berbers.html> (πρόσβαση Αύγουστος 3, 2018).
- The Unbalanced Evolution of Homo Sapiens*. 24 Ιανουάριος 2016. http://failedevolution.blogspot.com/2016/01/blog-post_27.html (πρόσβαση Νοέμβριος 7, 2018).
- Thürer, Daniel. "International Committee of the Red Cross." *International Committee of the Red Cross*. Δεκέμβριος 31, 1999. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jq6u.htm>.
- trackingterrorism.org*. 2012. <https://www.trackingterrorism.org/group/martyrs-17-february-brigade> (πρόσβαση Δεκέμβριος 8, 2018).

tribune. 17 Ιούλιος 2016. <https://www.tribune.gr/world/news/article/266145/profitia-tou-kantafi-pou-den-akouse-kanis-ean-peso-tote-tha.html> (πρόσβαση Νοέμβριος 2, 2018).

Ulrich, Schneekener. *States at Risk, Zur Analyse fragiler Staatlichkeit Fragile Staatlichkeit "Staat at Risk*. 2006.

Vandewalle, Dirk. *A History of Modern Libya*. New York: Cambridge University Press, 2006.

—. *Libya since 1969 Qadhafi's Revolution Revisited*. New York and Houndmills, Basingstoke, Hampshire: PALGRAVE MACMILLAN, 2008.

Wehrey, Frederic. *The burning shores Inside the battle for the new Libya*. New York: Macmillan Corporate, 2018.

WHITNEY, CRAIG R. «The New York Times.» *The New York Times*. 8 Μάιος 1997. <https://www.nytimes.com/1997/05/08/world/france-charges-6-libyans-with-89-sahara-jet-bombing.html> (πρόσβαση Δεκέμβριος 1, 2018).

Wikipedia. 12 Αύγουστος 2018. <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B F%CF%82>.

World Population Review. 2018. <http://worldpopulationreview.com/countries/libya-population/> (πρόσβαση Αύγουστος 2, 2018).

Worth, Robert F. *The New York Times Magazine*. 30 Μάρτιος 2011. https://www.nytimes.com/2011/04/03/magazine/mag-03Libya-t.html?pagewanted=all&_r=0 (πρόσβαση Σεπτέμβριος 29, 2018).

Yoo, J. *Fixing Failed States*. California: California L Rev , 2011.

Zartman, William. "Introduction: Posing the Problem of State Collapse", in William Zartman (ed) *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. London: Colorado and Lynne Rienner Publishers, 1995.

Δημητρόπουλος, Ανδρέας Γ. *Γενική Συνταγματική Θεωρία, Τόμος Α'*. Αθήνα - Κομοτηνή: Σάκκουλας, 2004.

ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ - ΕΛΛΑΔΑ. 24 Σεπτέμβριος 2016.
http://greeknation.blogspot.com/2016/09/blog-post_645.html (πρόσβαση Νοέμβριος 2, 2018).

«ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ.» 23 Μάρτιος 2011.
<https://parisis.wordpress.com/2011/03/23/%ce%b7-%ce%bb%ce%b9%ce%b2%cf%85%ce%ba%ce%ae-%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%af%cf%84%ce%b5%cf%85%cf%83%ce%b7-%cf%80%ce%bf%ce%b9%ce%bf%ce%b9-%ce%b5%ce%af%ce%bd%ce%b1%ce%b9/> (πρόσβαση Οκτώβριος 20, 2018).

Ζάρρας, Κωνσταντίνος. *Ινστιτούτο Διεθνών Ευρωπαϊκών και Αμυντικών Αναλύσεων*. 21 Ιανουάριος 2018. <http://idea.uom.gr/%CE%B7-%CE%BB%CE%B9%CE%B2%CF%8D%CE%B7-%CF%83%CE%B5-%CF%83%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AE%CF%82/> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 30, 2018).

Κουσκουβέλης, Ηλίας. *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Ποιότητα, 2004.

Κοφαχείλης, Βασίλης. «Liberal.» 28 Απρίλιος 2017.
<https://www.liberal.gr/arthro/133598/amyna--diplomatia/2017/i-isonkatarasin-ton-ploutoparagogikon-pigon-ti-den-echoume-katalabei-stin-elladai.html> (πρόσβαση Νοέμβριος 5, 2018).

Μανιτάκης, Αντώνης. *Τι είναι κράτος*. Αθήνα: Σαββάλας, 2007.

Μήτταρης, Παναγιώτης. *Οι γεωπολιτικές εξελίξεις στην Μέση Ανατολή και η επίδρασή τους στα εθνικά συμφέροντα. Ανάλυση των περιπτώσεων Λιβύης, της Αιγύπτου και της Συρίας. Προτάσεις για την αξιοποίηση των ΕΔ για την προώθηση των ελληνικών θέσεων και συμφερόντων στην περιοχή*. Διατριβή, Θεσσαλονίκη: ΑΔΙΣΠΟ, 2014.

ΜΗΧΑΝΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ. 2004. <https://www.mixanitouxronou.gr/anagkastika-naton-skotoso-giati-eskise-mia-fotografia-toy-syntagmatarchi-mas-i-ektelesi-enos-livyoy-sto-chaidari-apo-omades-dolofonias-toy-kantafi/> (πρόσβαση Νοέμβριος 10, 2018).

Μπράτσος, Νάσος. *ert.* 29 Μάιος 2018. <http://www.ert.gr/eidiseis/diethni/kosmos/diethnis-diaskepsi-gia-ti-diexagogi-eklogon-sti-livyoi/> (πρόσβαση Οκτώβριος 29, 2018).

Ορθόδοξοι *Ορίζοντες*. 2004. http://users.sch.gr/aiasgr/Eguklopaideia/Xwres_kai_laoi/Libuh.htm (πρόσβαση Αύγουστος 25, 2018).

Παναγοπούλου, Λαμπρινή. «kedisa.» 2018. https://kedisa.gr/wp-content/uploads/2018/06/Ergasia_no_16_Panagopoulou_2.pdf (πρόσβαση Οκτώβριος 25, 2018).

Σπυράτου, Ευαγγελία. «eclass.uoa.gr.» *eclass.uoa.gr*. 5 Αύγουστος 2018. <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%97%20%CE%95%CE%9D%CE%9D%CE%9F%CE%99%CE%91%20%CE%A4%CE%9F%CE%A5%20%CE%9A%CE%A1%CE%91%CE%A4%CE%9F%CE%A5%CE%A3.pdf>.

Χρυσάνθος, Χρυσάνθης. «Neapolis University Library.» *Neapolis University Library*. 8 Αύγουστος 2018. <http://hephaestus.nup.ac.cy/handle/11728/6980>.